

B Ő L C S É S Z D O K T O R I   É R T E K E Z É S

FIZIKAI DOLGOZÓ FIATALOK MŰVELŐDÉSÉNEK PEDAGÓGIAI
SZOCIOLÓGIAI VIZSGÁLATA

Tihanyi Ernő

Szeged, 1980.

TARTALOMJEGYZÉK

- I. Bevezetés
- II. A dolgozat tárgya, célja, alkalmazott vizsgálati módszerek
  - II/1 A vizsgált minta jellemzése
  - II/2 Vizsgálati és feldolgozási módszerek
- III. Az iskolai oktató- és nevelőmunka hatékonyságának elemzése a permanens művelődés iránti szükséglet kialakítása szempontjából
  - III/A A dolgozatban használt alapfogalmak tisztázása
  - III/B A vizsgált minta tartalmi elemzésének szempontjai
  - III/C A tartalmi elemzés menete
    - III/1 Az általános iskolát el nem végzett dolgozó fiatalok művelődési igényeinek és tevékenységének elemzése
    - III/2 Általános iskolát végzett dolgozó fiatalok művelődési igényeinek és lehetőségeinek elemzése
    - III/3 Szakmunkásképző iskolát végzett dolgozó fiatalok művelődési igényeinek és lehetőségeinek elemzése
      - III/3/1 A szakmunkásképző iskolákban folyó szakmunkásképzés helyzete Csongrád megyében
      - III/3/2 Művelődési igények és lehetőségek a Szakmunkásképző iskolát végzett dolgozó fiatalok körében
    - III/4 Középiskolát végzett dolgozó fiatalok művelődési igényeinek és lehetőségeinek elemzése

- IV. Az eltérő iskolai végzettség és a művelődési tevé-
kenység jellemző formái közötti kapcsolat elemzése
- V. Tapasztalatok összegzése, javaslatok
- VI. Mellékletek
- VII. Irodalom

I. B e v e z e t é s

Az elmúlt évek hazai politikai, tudományos és kulturális fórumai növekvő figyelemmel elemezték az oktatásügy helyzetét, továbbfejlesztésének feladatait. Az elemzésekben rendkívül nagy hangsúllyal fogalmazódott meg az a társadalmi elvárás, hogy az iskolának jól felkészült, szilárd ismeretekkel rendelkező, a szűkebb és tágabb környezet eseményei iránt érdeklődő, a problémák megoldásában aktívan közreműködő, a tudományos fejlődéssel együtt megújhódni képes tanulókat kell padjaiból kibocsátania.

Az iskola iránti társadalmi elvárások növekedésével párhuzamosan fogalmazódott meg annak szükségessége, hogy olyan - a jelenlegi iskolai oktatómunka hatékonyságát feltáró - vizsgálati módszereket kell kidolgozni, amelyek megbízható visszajelzést adnak az ismeretsajátítás mélységéről, az elsajátított ismeretek flexibilis alkalmazásáról.

A József Attila Tudományegyetem Pedagógiai Tanszéke országosan is kiemelkedő szerepet vállalt magára a tudásmértésmérés módszereinek, eszközeinek a kidolgozásában.

Szerencsésnek vallhatom magam, hogy 1976 és 1979 között a Pedagógiai Tanszék pedagógia szakos levelező hallgatójaként betekintést nyerhettem ezekbe a kutatásokba. Munkaköröm /a Csongrád megyei Népi Ellenőrzési Bizottság elnökhelyettese/ látszólag csak közvetve áll kapcsolatban az iskolai nevelés és oktatás kérdéseivel, de tevékenységünk során gyakran kell közművelődési és közoktatáspolitikai kérdésekben állástfoglalnunk.

A közelmúltban több olyan megyei helyzetelemzést végeztünk, amelyek egyértelműen igazolták, hogy feladatkörünk eredményes ellátásához nélkülözhetetlen a korszerű pedagógiai műveltség. Az elmúlt években vizsgáltuk:

- a Közművelődéspolitikai határozat egyes pontjainak végrehajtását,
- az általános iskolák taneszközökkel való ellátottságának a színvonalát,
- a szakmunkásképzés helyzetét Csongrád megyében,
- a megnövekedett gyermekkorosztályok iskolábalépésének feltételeit,
- a tanyai iskolák megszüntetésének helyzetét, a körzeti iskolák kialakítását,
- az egyetemi és főiskolai tanulóifjúság diákkotthoni elhelyezését, a hallgatók órabeosztását stb.

A vizsgálatok mellett gondoskodnunk kell a népi ellenőrök felkészítéséről, a vizsgálati és ellenőrzési programok összeállításáról. Természetesen munkánkat párt- és kormányhatározatok alapján végezzük, s annak középpontjában a különböző szinten hozott rendeletek végrehajtási színvonalának az ellenőrzése áll, de tapasztalataink szerint a vizsgálatok eredményességét, konkrétságát alapvetően befolyásolhatja az, hogy az ellenőrzési program valóban a leglényegesebb területeket fogta-e át, s számolt-e valamennyi olyan tényezővel, amely - esetleg eltérő fokon, de - befolyásolta a vizsgált egység tevékenységének eredményességét.

Vizsgálataink közel felénél egyetemi és főiskolai hallgatók is segítik munkánkat. Részvételüket nevelési szempontból is fontosnak tartjuk, hiszen megszerzett elméleti ismereteiket kamatoztathatják az ellenőrzés során, másrészt olyan gyakorlati tapasztalatokat nyerhetnek, amelyek kedvezően befolyásolhatják, jól kiegészítik a felsőoktatási intézményben szerzett ismereteiket. A Pedagógiai Tanszék hallgatójaként elsősorban a permanens nevelés gondolata, a permanens művelődés problematikája ragadta meg figyelmemet. A témához közel álló /elsősorban a Közművelődéspolitikai határozat végrehajtásával és a szakmunkásképzés helyzetével foglalkozó/ vizsgálataink érdekes adatokat, tendenciákat tártak fel.

A fizikai dolgozó fiatalok körében végzett felméréseink eredményeit a vállalati vezetők érdeklődéssel vették tudomásul, mert ilyen tárgyú és ilyen mélységű tapasztalataik nem voltak. A vizsgálatok időszakában több vállalat KISZ-szervezete, valamint a megyei főügyészség is jelezte, hogy tapasztalatainkat szeretné hasznosítani.

Disszertációmban adatok és tények birtokában kíséreltem meg bemutatni, hogy a permanens művelődés igénye milyen mértékben van jelen és hogyan ragadható meg a fizikai munkakörben dolgozó fiatalok körében.

Megítélésem szerint a feltárt adatok hasznos adalékokkal szolgálnak a különböző iskolai végzettségű fizikai dolgozó fiatalok művelődési szokásáról, igényéről, a szabad idő eltöltésének sajátosságairól és a művelődési igényt befolyásoló leglényegesebb tényezőkről.

II. A dolgozat tárgya, célja, az alkalmazott vizsgálati módszerek

Dolgozatunkban a fizikai munkakörben /művezetőként, szakmunkásként, betanított és segédmunkásként/ a termelésben közvetlenül résztvevő 18-36 év közötti fiatalok művelődési tevékenységének elemzésére vállalkozunk. A téma tudományos megközelítését napjainkban különösen fontos kérdésnek tekintjük. Fontos e kérdésnek a vizsgálata mert:

a./ Az örvendetesen gazdagodó hazai szociológiai irodalom elsősorban a munkásosztálynak a társadalmi struktúrában elfoglalt helyét, feladatait, az alkalmazási minőségben bekövetkező változások jellemzőit vizsgálta. E nagy témakörön belül egyrészt az értelmiségivé válás folyamatával kapcsolatos kutatásoknak alakult ki viszonylag gazdag irodalma. A kutatások másik - témánk szempontjából jelentős - vonulatát azok a publikációk és művek képezik, amelyek a munkásosztály utánpótlása, szakmasztruktúra szerinti változása kérdéseivel foglalkoznak. Megítélésünk szerint azonban hiányossága ezen utóbbi vizsgálatoknak, hogy az általános tendenciák megragadása mellett - bizonyára az anyagi eszközök és a kutatói létszám kötöttségei miatt - kevés figyelmet szentelnek a vizsgált minta művelődés-, illetve pedagógiai szociológiai szempontú elemzésére. Ez a hiányosság azért is feltűnő, mert ez utóbbi vizsgálati szempontok elhanyagolása esetén a megállapítások megmarad-

nak a közhelyek szintjén. Pl.: "... azok a parasztból lett munkások, akik életüket korábbi falusi környezetükben folytatják, jobban megtartják a paraszti kultúra hagyományait."¹

b./ A munkásosztály - és ezen belül a fiatalok - bármely tevékenysége /pl. munkavégzéssel kapcsolatos munkahelyi tevékenység, szabadidős tevékenységi formák/ elemzésekor elengedhetetlen annak vizsgálata, hogy;

- az egyéni kvalifikációs szintnek megfelel-e a munkahelyi tevékenység jellege;
- a kvalifikációs szint és a végzett tevékenység diszkrepanciája esetén a munkahelyi vezetés hogyan kíséri meg /megkísérli-e/ az egyéni képességek és a munkahelyi lehetőségek közötti szakadék áthidalását;
- az üzemben belüli tényezők /pl. a beosztás, jövedelem/ és az üzemben kívüli lehetőségek /pl. lakóhely, családi állapot, iskolai végzettség/ hogyan befolyásolják a munkahelyi és szabadidős tevékenység alakulását;
- a kialakult, szokásrendszerben rögzült tevékenységek tudatosult értéktartalma mennyiben felel meg a távlati egyéni és társadalmi céloknak;

c./ Napjainkban az energiahordozók és nyersanyagok világméretű árrobbanása negatív hatásait többek között úgy tudjuk kivédeni, ha a hiányzó természeti kincseket magasabb műveltséggel, igényességgel és munkaszeretettel tudjuk pótolni.

- d./ A tudományos-technikai forradalom kibontakoztatása a kelet-európai országokban - így hazánkban is - az eddigieknél fokozottabban követeli meg az oktatási intézményekben folyó oktató- nevelő munka színvonalának emelését, a permanens önképzés szükségletének a kialakítását.

Dolgozatunkban a fiatal fizikai dolgozók művelődési tevékenységére ható tényezőket szeretnénk feltárni. Elsődleges célunk annak vizsgálata, hogy a tudományos-technikai forradalom által kiváltott objektív művelődési szükséglet hogyan, milyen közvetítő tényezők szűrőjén át hat a fiatal dolgozókra. A felmérés előkészítése, a kérdőívek kialakítása időszakában a következő vizsgálati hipotéziseket állítottuk fel:

- 1./ az eltérő iskolai végzettség befolyásolhatja:

- a fiatalok művelődési igényeit,
- a permanens nevelés szükséglete tudatosultságának a szintjét,
- a munkahelyi közösségbe való beilleszkedés lehetőségét és fokát,
- a végzett munkával való elégedettség szintjét,
- az önképzés és továbbtanulás irányát és tartalmát.

- 2./ Feltételeztük, hogy a munkán kívüli időben a tevékenységek sokfélesége jellemző a megkérdezettek körére.

Ugyanakkor azonban ezen a sokféleségen belül kimutathatóak lesznek;

- az iskolai végzettséggel kapcsolatos eltérések,
- a vizsgált csoport sajátos életkori igényeiből adódó jellemzők,
- bizonyos eltérések a mindennapi tevékenységek és az értékesnek tartott, de különböző okok / akaratgyengeség, motiváció elégtelensége stb./ miatt csak vágyként megfogalmazott tevékenységi formák között.

3./ Előzetes elképzelésünk szerint a társadalmi aktivitásban is valamilyen formában érvényesülnie kell a műveltségi szintek különbözőségéből adódó eltérő közéleti érdeklődés és sikerélmény sajátosságainak.

4./ Hipotéziseink negyedik csoportjába azokat a feltevéseket soroltuk be, amelyek szerint;

- a szakmai érdeklődés befolyásolhatja az általános művelődés iránti igényt,
- a munkában hasznosítható tudás növeli az önképzés iránti igényt,
- a művelődési igények és szándékok megvalósításában az iskolai végzettségnek és az akarat tényezőknek meghatározó szerepe van,
- ha a művelődési szándék nem találkozik a megfelelő külső ösztönzéssel, akkor nem válik a szabadidős tevékenység alakulására komolyan ható motivációvá.

II/1. A vizsgált minta jellemzése

Kérdőíves vizsgálatunkba hat közepes nagyságú üzem
/ HÓDGÉP, Porcelángyár, Egyetemi Tangazdaság,

METRIPOND, CSOMIÉP, HÓDIKÖT/ 547 dolgozóját vontuk be. Az 547 dolgozótól 516 értékelhető kérdőívet kaptunk vissza. A mintában a férfiak és nők aránya /üzemen belüli arányuknak megfelelően/ 50-50 % volt. A minta életkori megoszlása a következő:

18-20 év közötti	18 %.
21-25 év közötti	29 %.
26-30 év közötti	24 %.
31-35 év közötti	17 %.
36 év feletti	12 %.

Az életkor szerinti csoportok kialakításakor a hazai szociológiai irodalom utmutatásait vettük figyelembe, amely szerint: "Az életkor szerinti csoportosításnak lehetőség szerint igazodnia kell az egyén társadalmi körülményei tipikus megváltozásainak sajátos szakaszaihoz. Viszonylag talán a legkielégítőbbnek látszik a következő csoportosítás: -18, 18-21, 21-25, 25-35, 35-45, 45-55, 55-60, 60-.

Ezt a csoportosítást használta a KSH az un. 50 000-es reprezentatív felvételnél is, és ahol különös okok nem szólnak a módosítás mellett, az összehasonlítás érdekében célszerű azt használni az üzemi felvételekben is....."²

Vizsgált mintákban kétségtelenül jelentős számban szerepeltek 30 év feletti személyek is, de megkérdezésüket fontosnak ítéltük. A szakirodalom szerint nehéz egyértelműen meghatározni, hogy a személyiségre jellemző gondolkodás- és tevékenységrendszer melyik életkorban és hogyan válik dominánssá.

Az azonban egyértelmű, hogy bizonyos fiziológiai és egyéb - az egyén anyagi függetlenségével, a munkán kívüli idő szabad felhasználásával összefüggő - feltételek szükségesek ahhoz, hogy az érték- és normarendszer stabil elemei rögzülhessenek.

Dolgozatunkban a fiatal fizikai dolgozók művelődési igényeinek elemzésére vállalkoztunk. Sajátos nehézséget jelent azonban az, hogy az életkori csoportok kialakításakor vizsgálatainkat nem szűkíthettük le a legfiatalabb korosztályokra, mert abban az esetben /pl. ha csak 25 év alatti korosztályt vizsgáltuk volna meg/ nem tudtuk volna érzékelteni a családalapítás, a lakásteremtés időszakán túljutott, alkotóerejük teljében levő fiatalok művelődési igényeit.

A mintában a különböző beosztású dolgozók megközelítően az üzemben belüli arányaiknak megfelelően vettek részt. A minta megoszlása a dolgozók beosztása szerint a következő volt:

- művezető	44 %.
- szakmunkás	50 %.
- betanított és segédmunkás	46 %.

Mintánkban az iskolai végzettség szerinti megoszlás az iparági statisztikákhoz viszonyítva kedvezőbb képet mutat. Az általános iskolai végzettséggel nem rendelkező 10 %, 8 általánost végzett 35 %, szakmunkásképzőt szintén

35 %. középiskolai érettségivel pedig 20 % rendelkezett. Egyetemi vagy főiskolai végzettségű fizikai dolgozó nem volt a mintában. A mintaválasztás szempontja alapján /fizikai munkakörben dolgozókat vontunk be a vizsgálatba/ érthető, hogy felsőfokú végzettségű nem szerepelt a válaszolók között.

Az érettségizettek aránya az országos átlagot /országos átlag 16 %/³ meghaladta.

Az általános iskola 8 osztályát végzettek aránya /ide vannak besorolva a szakmunkásképző iskolát végzettek is/ szintén magasabb az országos átlagnál /országos átlag 52 %/.

Mintánk a családi állapot szerint a következőképpen oszlott meg:

- nőtlen, hajadon	24 %.
- nős, férjezett	46 %.
- özvegy, elvált	5 %.
- külön él	25 %.

A családi állapotot azért vettük figyelembe, mert tapasztalataink szerint a családi állapot komolyan befolyásolhatja /elsősorban nőknél/ a művelődési feltételeket és lehetőségeket, egyes esetekben konfliktust okozhat a külső ösztönző hatások és belső igények érvényesítésének /érvényesülésének/ folyamatában.

A dolgozók lakóhely szerinti megoszlását is fontos mutatóként kezeltük.

A minta lakóhely szerinti megoszlása:

- városban lakik	67 %.
- nagyközségekben él	15 %.
- községekben lakik	12 %.
- kisebb településeken /tanyán/ él	6 %.

Adataink a vizsgált mintában eltértek az országos összképtől, hiszen a legtöbb szociológiai írás szerint a munkásság fele napjainkban falun él.⁵ Az eltérés szerintünk két tényezővel függhet össze:

- a./ Napjainkban, a termelőszövetkezetek stabilizálódása után, valamint az intenzív iparfejlesztésre való áttérés következtében lelassult a parasztságból a munkásságba való átlépés folyamata.
- b./ A termelőszövetkezetek gépesítettsége megfelelően biztosítja az ipari jellegű szakmunkásképzésben résztvevő falusi fiatalok többségének a foglalkoztatását, így reális választási alternatívát kínál, illetve tesz lehetővé, s ezáltal érzékenyen érinti egyes területeken a városi ipari üzemek szakmunkás utánpótlását.

A lakóhely abból a szempontból is jelentős szerepet tölt be, hogy mintegy keretét alkotja a szabadidős tevékenységeknek. A lakóhelyet bizonyos értelemben olyan szűkebb közvetlen környezetnek is tekinthetjük, amely sajátos értékrendszerén keresztül megszűri a társadalmi hatásokat, az értékorientációk kialakulását befolyásoló és végső soron a lehet-

ságes spontán vagy szándékos cselekvési, művelődési formák rangsorolásához vezet.

A minta egésze érdekes képet mutat a jövedelmi viszonyok alakulásáról is. Mintánkban az egy főre jutó havi jövedelem megoszlása:

- 800 Ft. alatti	1 %.
- 801-1000 Ft	3 %.
- 1001-1200 Ft	6 %.
- 1201-1400 Ft	9 %.
- 1401-1600 Ft	7 %.
- 1601-1800 Ft	10 %.
- 1801-2000 Ft	13 %.
- 2001-2200 Ft	13 %.
- 2201 Ft. feletti	38 %.

A családok egy főre jutó jövedelmét 200 forintos bontásokban kaptuk meg, de az elemzések során 400 forintos megoszlások alapján dolgozunk. A havi jövedelem arányai az eltartott gyermekek számától is függtek. Mintánkban nagyon kevés eltartott gyermek szerepelt. /A megkérdezettek 55 %-ának nincs gyermeke, 1 gyermeke van 29 %-nak, kettő gyermeke 15 %-nak, három vagy több gyermeke pedig mindössze 1 %-nak./

II/2. Vizsgálati és feldolgozási módszerek

Vizsgálatunk alapját a mellékletben szereplő kérdőív alkotta, amelyet 516 dolgozó adott vissza kitöltve. A kérdőíveket a vizsgálatba bevont üzemek dolgozói pontosan, a kapott szóbeli és írásos utmutatásnak megfelelően töltötték ki.

A válaszok megbízhatóságának ellenőrzéseként a 18-20 év közötti korosztályból a nők, a 36 év feletti korosztályból pedig a férfiak kérdőiveit külön is megvizsgáltuk. Az életkor és nem ismeretében az üzemi nyilvántartások alapján kontrollálhattuk, hogy az ellenőrizhető adatokat /pl. beosztás, iskolai végzettség, családi állapot, lakóhely, jövedelem, gyermekek száma, továbbtanulás ténye/ a valós állapotoknak megfelelően tüntették-e fel a dolgozók. E módszer segítségével megállapítottuk, hogy - jelentéktelen eltérésektől eltekintve - a közölt adatok megegyeznek a tényleges helyzettel.

Kérdőívünkön elsősorban zárt kérdéseket tettünk fel, így a válaszok kódolása, gépi feldolgozása, az összefüggések feltárása egyszerűbben, könnyebben volt megoldható. A kérdőív jelentős számban tartalmazott skálába sorolható válaszokat. A választási lehetőség biztosítása csökkentette a félreértés lehetőségét, biztosította a válaszok rendszerezhetőségét, kódolhatóságát. Tapasztalataink szerint a skála a választási lehetőségeket megfelelően biztosította, vagyis azt, hogy a kikérdezettek olyan véleményeket mondtak volna magukénak, amelyek tulajdonképpen nem éltek bennük, amelyet csak a kérdőív, közelebbről a skálán megadott válaszok alakítottak ki bennük.

A kérdőívet felhasználása előtt kipróbáltuk. A kipróbálás során még nem használtuk a skálát, nyílt kérdőívek segítségével - a született válaszok alapján - alakítottuk ki a skálát.

A kérdőívek adatait számítógéppel dolgoztuk fel.

A kérdőíves vizsgálat mellett az egyéni és csoportos interjú módszerét is alkalmaztuk. Az egyéni interjúk során az általános iskolai végzettségűekkel beszélgettünk el, a csoportos interjúknál pedig a szakmunkásképzőt végzett fiatalok művelődési igényeire ható iskolai élményekről kaptunk képet.

A vizsgálati eredmények írásos összegzése előtt a felmérésbe bevont üzemek vezetőivel is megbeszélést folytattunk.

III. Az iskolai oktató- és nevelőmunka hatékonyságának
elemzése a permanens művelődés iránti szükséglet
kialakítása szempontjából

III/A. A dolgozatban használt alapfogalmak tisztázása

"Minden tudomány fejlődésének feltétele, hogy időnként, a tudományos fejlődés egy-egy új szakaszában visszatérjen elméleti alapjainak, fogalmainak, kategóriáinak vizsgálatához."⁶ A tudomány alapfogalmain /kategóriáin/ az adott tudomány által használt legáltalánosabb, legabsztraktabb fogalmakat értjük. Az alapfogalmak tartalma, az általuk tükrözött leglényegesebb összefüggések felismerése, "nagyértékben befolyásolja egy tudomány területén a tudományos szemléletet, gondolkodásmódot, az elméleti és gyakorlati kérdések meglátásának lehetőségét és megközelítésének mikéntjét. Éppen ez indokolja az alapvető elméleti kérdések, az alapfogalmak tudományos elemzésének szükségességét."⁷

Témánk feldolgozása során a nevelés, oktatás, művelés, művelődés, műveltség és képzés alapfogalmakat, valamint a permanens nevelés és a tudományos-technikai forradalom fogalmát a következő jelentéssel használjuk:

a./ Nevelésen a pedagógiai tevékenység egészét, együttesen valamennyi feladatát értettük, bárhol is végezzék: családban, nevelőintézményben, ifjúsági szervezetben. A nevelés mint a legátfogóbb, legegységesebb kategória magában foglalja a céltudatos, tervszerű és szervezett alakítói hatások összességét, amelyek hivatottak - iskolai

viszonylatban - a növendék személyiségének formálására.⁸ A nevelést jellemzi még, hogy mindig valamilyen objektív tartalom által alakítja a személyiséget.

A személyiség alakításának, gazdagodásának-gazdagításának a folyamata a kultúra, az objektív műveltség szubjektívvé válásával, interiorizálásával, céltudatos, tervszerű, szervezeten irányított folyamatként valósul meg.⁹

b./ A művelés és művelődés alapfogalmak a nevelés tartalmára, illetve folyamat jellegére utalnak. Ha a közvetítendő objektív műveltségi oldalát vizsgáljuk, amelyekkel a nevelés során a növendék személyiségét alakítjuk, akkor azt művelésnek nevezhetjük.¹⁰

Ha a befogadás folyamatára vagyunk tekintettel, vagyis az objektív tartalmakat befogadó, magáévá tevő és azáltal alakuló, gazdagodó, kifejlődő személyiséget vizsgáljuk, akkor a nevelés szubjektív, alanyi oldalát ragadjuk meg, és ezt lehet művelődésnek nevezni.¹¹

c./ Műveltségen a személyiség teljes tartalmát értjük, vagyis a nevelési folyamat egészének az eredményét. Ilyen értelemben tehát a hagyományos és szűk értelmezést elvetve - amely az elsajátított ismereteket és a tudást tette a műveltség kritériumává - mi idesoroljuk a világnézeti, erkölcsi, politikai meggyőződést és magatartást, az ízlést, a képességeket, a tulajdonságokat, a szokásokat és az érdeklődési kört is.¹²

- d./ A képzés fogalmával a nevelés irányultságát jelöljük. Alapvetően két irányultság különböztethető meg: általános és speciális /szakmai/ irányultság. A szocialista pedagógia fogalmilag megkülönbözteti ugyan a kétféle irányultságot, de a gyakorlatban nem különíti el egymástól élesen a kétféle képzést.¹³ "Azt valljuk, hogy a specializációt meg kell előznie legalább egy jó színvonalú alapfokú általános képzésnek /alapképzésnek/, amely azonban előkészít a speciális képzésre.... Ha az ilyen előkészítés után a speciális képzés válik is túlnyomóvá, az általános képzésnek is folytatódnia kell."¹⁴
- e./ A képzettség tartalmát egy meghatározott tevékenységi körre vonatkozó szakismeretek, megfelelő készségek, jártasságok és képességek alkotják, amelyekkel a nem képzett ember legfeljebb alacsony szinten rendelkezik. A képzettség és a műveltség fogalmak tartalma lényegesen eltér egymástól. A műveltség tartalma tágabb, túlmutat a képzettségen, egyetemesebb, általánosabb jellegű, egész neveltetésünk eredménye. Ugyanakkor a műveltség tartalmazza a képzettséget is, "... és ez utóbbi színezi, sajátossá teszi az előbbit, mint a speciális képzés az általános képzést."¹⁵
- f./ A permanens nevelés "az egyén egész életén keresztül, /de mindenképpen élete munkaképes korának végéig/ tartó, különböző formában megvalósuló nevelése abból a szempontból, hogy az élete folyamán bekövetkező változásokhoz aktív módon alkalmazkodni legyen képes....

Aktiv alkalmazkodáson azt értjük, hogy különböző tevékenységeivel maga is tudatos alkotója a változásoknak, tudatában van a változások következményeinek, követni tudja őket, meg tud felelni igényeinek.... A permanens nevelés természetesen magában foglalja a szakmai- társadalmi feljebbjutás segítését is."¹⁶

A permanens nevelés eszmájének "ujrafelfedezése" elválaszt-hatatlan a tudományos-technikai forradalom kibontakozásától. A permanens neveléssel kapcsolatos tapasztalatok szerint a permanens nevelésből következő feladatok közül elsőként a szakmai gyakorlásával, az állandó szakmai továbbképzéssel összefüggő feladatok tudatosultak. Ez érthető, de ugyanakkor komoly problémákat is jelez, hiszen a szakmai teljesítményszint növelése, a modern technikai eszközök alkalmazása, a technológiai folyamatok továbbfejlesztése általánosabb irányú képzést igényelne.

A permanens nevelés fogalmának és feladatrendszerének ismertté válása után a kérdéssel foglalkozó szerzők többsége a permanens nevelés két fő szakaszát különbözteti meg: a több periódusból álló iskolai, valamint az iskola utáni szakaszt. Az iskolai szakasz feladata kezdetben az általános műveltség alapjainak a lerakása, majd később - a felfedett adottságok és képességek alapján - a szakirányú pályaválasztás segítése. Ugyanakkor azonban már az általános műveltség alapjainak elsajátíttatása során /hazai viszonyaink között az általános iskolában/ tudatosan kellene törekedni az önművelési, továbbképzési igény kialakítására.

A legújabb általános iskolai dokumentumok¹⁶, valamint a Gimnáziumi nevelés és oktatás terve¹⁷ dicséretesen törekednek a permanens nevelés jövőbeli színhelyeinek bemutatására, a tanulók és a permanens nevelés intézményrendszere közötti kapcsolat kialakítására. Ez a törekvés érhető tetten a következő elv deklarálásában: "Az általános iskolának egész tevékenységével kezdeményező, aktív, önálló, alkotó személyiségek nevelését kell megalapoznia. Ez a szocialista pedagógia logikája szerint nem történhet más úton, mint úgy, hogy a tanulók iskolai - és az iskolához szorosabban vagy lazábban kapcsolódó - tevékenységükben alkalmat kapjanak a kezdeményezésre, a valóságos aktivitásra, az önállóságra és az alkotásra is."¹⁸

A permanens nevelésre ható iskolán kívüli tényezők közül szemléletformáló hatásuk miatt a következők érdemelnék említést: a család, az üzem, az állami, politikai és társadalmi szervek, a közművelődési intézmények, a sportintézmények és a fegyveres testületek. A felsorolásból is érzékelhető, hogy az intézményes keretekkel való megismerkedés három fontosabb területen eredményezheti a szemlélet megváltozását:

- a szakma gyakorlása során a szakmai felkészültség megítélésében,
- a szabadidős tevékenységek választékának "felfedezésével",
- a szabad idő személyiséget gazdagító formáinak kiválasztásában,

- a tágabb környezet megismerése révén az elért általános képzettségi szint megítélésének a területén.

Megítélésünk szerint az iskolák többsége egyre inkább érzékeli a permanens nevelés szükségleteiből adódó feladatok megvalósításának jelentőségét. Az iskolán kívüli intézmények, szervezetek jelentős része azonban tevékenysége bemutatása során még nem tudja a tanulók számára meggyőző igazolni az önművelési lehetőségek kihasználásának egyéni és társadalmi jelentőségét.

Véleményünk szerint a permanens nevelés hirdetett elvei és hiányos gyakorlati megvalósulása közötti eltérés egyrészt azzal magyarázható, hogy az iskolán kívüli intézmények és szervek csak napjainkban kezdik kialakítani azokat az - iskolai oktatás különböző fokozataival szinkronban lévő - tevékenységi és foglalkozási profiljaikat, amelyek alapján az iskolákkal valóban érdemi kapcsolatfelvételt és együttműködést valósíthatnak meg. Másrészt a permanens nevelés megvalósítását hátrányosan befolyásolja az is, hogy a permanens nevelés "mozgatójaként" emlegetett tudományos-technikai forradalom hazánkban - a többi kelet-európai országhoz hasonlóan - késve jelentkezett, kibontakozásának útja pedig ellentmondásokról terhes. /Itt elsősorban technikai felszereltségünk elmaradottságára, bizonyos iparosítási feladatok megoldatlanságára, az általános és szakmai műveltség szintje emelése mellett és ellen ható tényezők párhuzamos jelenlétére gondolunk./

g./ A tudományos-technikai forradalom Szakasits D. György meghatározása szerint "olyan társadalmi-gazdasági folyamat, amelynek kiteljesedése során létrejön a kommunizmus anyagi-technikai bázisa. Ez azt jelenti, hogy a termelőerőknek e fejlődése kommunista társadalmi viszonyoknak a kialakításával jár együtt."¹⁹

Ha a tudományos-technikai forradalomnak a hazai viszonyok közötti kibontakozását vizsgáljuk, akkor - a dolgozat egyes megállapításainak alátámasztására is - meg kell állapítanunk, hogy:

- hazánkban a gépesítési és műszaki alap kialakításának hiányosságai miatt még tömeges kereslet mutatkozik az egyszerű /képzetlen/ munkaerő iránt,
- a foglalkozási struktúrában csak részben észlelhető a tudományos-technikai forradalomra jellemző változás. /A mezőgazdaságban a létszámcsökkenés a hatvanas évek közepéig gyors volt, azután pedig lelassult. Ez a csökkenés az előrejelzések szerint a jövőben is lassú ütemben fog folytatódni.²⁰

Az iparban és a termelőágazatban még alig tapasztalható a tudományos-technikai forradalomra jellemző létszámcsökkenés. Az energiahordozók árának emelkedése, valamint a hazai lakásellátottság ismeretében egyes ágazatokban /pl. bányászat, építőipar/ csak hosszabb időszak eredményeként mehet végbe a létszámcsökkenés. A terciér szektor létszámpnövekedése regisztrálható, de az emelkedés indokolt és indokolatlan arányairól és

területi megoszlásairól egyre többet beszélünk.

III/B. A vizsgált minta tartalmi elemzésének szempontjai

A művelődést meghatározó tényezők vizsgálatának egyik lehetséges aspektusa az, amikor azokat a tényezőket vesszük figyelembe, amelyek az ún. szabadidő kialakulásához és hasznos eltöltése adott formáinak létrejöttéhez kötődnek. A problémát mennyiségi oldalról megközelítve két felosztást alkalmazhatunk. Egyfelől vizsgálhatjuk azt, hogy a szabadidőn belül milyen arányt képvisel az az időmennyiség, amely alapvetően fontos az ember fiziológiai regenerálódásához, másfelől elemezhetjük azt, hogy a fentmaradó időn belül milyen arányt képvisel az önállóan, szabadon választható tevékenység végzésére felhasználható időmennyiség. Témánk szempontjából csak az utóbbi megközelítés adhat felvetett kérdéseinkre választ. Dolgozatunkban a fiatal fizikai dolgozók szabadidős tevékenységének alakulását az önművelésre ható tényezők /iskolai végzettség, munkahelyi beosztás, életkor, jövedelem, családi állapot, lakóhely/ szerepe szempontjából elemezzük. A téma vizsgálatakor Marx egyik rövid definícióját tekintettük kiindulópontnak: "Minden szabadidő a szabad fejlődés számára való idő".²¹ A definíció alapján a szabadidős tevékenységek vizsgálatakor a tevékenységek minőségi mozzanatait figyeltük elsősorban.

Természetesen a minőségi eltérések kialakulásának feltárt és feltételelezhető okait is elemezzük, de az egyes kérdéskörök tárgyalása során következetesen próbálunk utalni arra, hogy a szabadidő eltöltésének adott formája mennyiben felel meg a permanens nevelés szükségletének.

A tartalmi elemzésnél az eltérő iskolai végzettségűek adatait külön-külön dolgoztuk fel. A tevékenységek és motivumok vizsgálatakor a jellegzetes tevékenységstípusok megállapítása mellett a tevékenységrendszer egészének a minősítésére törekedtünk. Az egyes tevékenységek elemzésekor nem feledkeztünk meg arról, hogy "A tevékenység soha nem áll önmagában, mindig egy tevékenységrendszer, egy összetett tevékenység része. Van helyértéke, sorszáma, fontossága, vannak idő és tér koordinátái."²²

A tevékenységek elemzésekor megpróbáltunk következtetni azokra a szükségletekre, amelyek elősegíthették az adott tevékenységstípusok kialakulását. "A tevékenység mindig valamely szükséglet kielégítésére szolgál, közvetlenül vagy közvetve. Motiválva van, van célja, jelentése, indoklása. A tevékenység önmagában, elválasztva a normatíváktól merő absztrakció."²³

A vizsgált minta elemzésekor csak a lehetséges mértékig utaltunk arra a bonyolult feltételrendszerre, amelynek az életmódban, a művelődési tevékenységrendszer kialakulásában betöltött szerepéről egyik ismert szocio-

lógusunk a következőket írta: "Szocializmust építő országunk számára vannak külső feltételek, mint amilyeneknek a világ-gazdasági rendszer adottságai, a két rendszer harcának körülményei által kialakult állapot, a kelet-európai országok közötti szövetségi rendszer irányai, az a történelmi fejlettség, amelyet örököltünk és amelynek adottságait igyekszünk megváltoztatni azóta is. A külső feltételrendszer sem passzívan vesz körül minket, hanem mozgó erőtereket jelent ..... nálunk a termelőerők fejlettsége mind az iparban, mind a mezőgazdaságban és a szolgáltatásokban közepes. Ez a közepes szint az urbanizációt, a foglalkozás szerkezetét, a munkaerő képzettségi szintjét és a munkaerő képzésére és elosztására szolgáló elosztási rendszert egyaránt minősíti. Az iparosodás, a mezőgazdaság gépesítése, a szolgáltatások fejlesztése által alakul a munkamegosztás jellege, az infrastruktúra szintje és az urbanizáció meghatározza a települési formákat, a jövedelem a fogyasztást, az élelmiszerrel, ruházattal, tartós fogyasztási eszközökkel való ellátottság fokát. Ezek, valamint a családi viszonyok, a politikai, gazdasági és kulturális intézményrendszer az életmód közvetlen feltételei és meghatározói."²⁴

III/C A tartalmi elemzés menete

Hipotézisünk szerint az eltérő iskolai végzettség különböző mértékben, eltérő minőségű tevékenységek előtérbe helyezésével hat az önművelési igény alakulására. E kiinduló tételünk alapján feltételeztük, hogy az alacsony iskolai végzettség /az általános iskola befejezésének elmaradása/ nem nyújthatott megfelelő ösztönzést az önképzésre, kellően nem tudato-

síthatta a későbbi tanulás szükségességét.

A szakirodalom alapján ismert, hogy az általános iskolát be nem fejezett tanulók többsége több szaktárgyból is alacsony teljesítményszintet ér el, s ez alapján feltételeztük, hogy az általános iskolai kudarcélmény tartósan negatív beállítódást eredményezhetett egyes tárgyak, illetve a szervezett oktatásban való részvétel iránt.

Ugyanakkor azonban azt is feltételeztük, hogy az alacsonyabb iskolai végzettségűek egy részénél néhány év eltelte után jelentkezni fog a tanulmányok befejezése iránti igény, a szakmunkás képesítés elérésének a vágya.

Azt is feltételeztük, hogy a munkahelyi beosztásban meglévő eltérések és az azzal együttjáró jövedelmi különbségek serkentőleg hatnak az önképzési igényre, a továbbtanulási elképzelésekre.

A vázolt - és részben már említett - hipotézisek jelzik, hogy témánk kifejtésének legmegragadhatóbb vonulatát az eltérő iskolai végzettségű dolgozók válaszainak az elemzése jelentette.

A tartalmi elemzés során - az iskolai végzettségben tapasztalt eltéréseknek megfelelően - négy csoport válaszait különítettük el.

Ez a négy csoport a következő volt:

- általános iskolai végzettséggel nem rendelkezők csoportja,
- általános iskolát végzettek csoportja,
- szakmunkásképző iskolát végzettek csoportja,

- középiskolai végzettségűek csoportja.

Az elemzés során az egyes csoportok művelődési igényeit és tevékenységét az alábbi kérdéskörökön át közelítettük meg:

- milyen szerepet játszik az iskolai végzettség a munkahelyi beosztásban és a jövedelmi viszonyokban,
- milyen összefüggés mutatható ki az iskolai végzettség és az egyén tulajdonában lévő művelődést szolgáló eszközök mennyisége és minősége között,
- van-e összefüggés az iskolai végzettség és a továbbtanulási elképzelések és tendenciák alakulása között,
- befolyásolja-e az iskolai végzettség a szabadidő felhasználásának módját,
- hogyan tudatosodott a tanulás személyes jelentősége az eltérő iskolai végzettségűeknél,
- Van-e összefüggés az iskolai végzettség jellege és a munkával, a munkahelyi környezettel, a munkatársakkal való elégedettség mértéke között.

Fenti kérdéseinkre mindegyik vizsgálati csoport adatai alapján megkíséreltük a válaszadást. Természetesnek tartottuk, hogy egy-egy csoport adatainak elemzésekor utalnunk kellett a többi csoport helyzetére is, hiszen csak az adatok összehasonlítása révén kaphattunk megközelítően teljes képet a vizsgált mintáról.

III/1. Az általános iskolát el nem végzett dolgozó fiatalok művelődési igényeinek és tevékenységének elemzése

Az általános iskola feladata az általános műveltség alapjainak a biztosítása.

Hazánkban az Ideiglenes Nemzeti Kormány 6650/1945. M.E. számú rendelete alapján szervezték meg a népiskola I-VIII. és a gimnázium, illetőleg a polgári iskola I-IV. osztályai helyett "általános iskola" elnevezéssel az új iskolát.²⁵

Az általános iskolát eredményesen elvégző tanulóknak az aránya a 60-as évek végéig fokozatosan emelkedett, de a legutóbbi években lényegében stagnált.²⁶

A vizsgált mintánkban az iskolai megoszlás a következő volt;

- általános iskolai végzettséggel nem rendelkezett 10 %,
- általános iskolai végzettségű volt 35 %,
- szakmunkásképző iskolát végzett 35 %,
- középiskolai végzettségű volt 20 %.

Mintánkban az iskolai végzettség szerinti megoszlás arányai az országosnál jobban, s ez elsősorban a megkérdezett dolgozók korösszetételével magyarázható. Az azonban figyelmet érdemel, hogy az általános iskolát be nem fejezett dolgozók aránya megegyezik az országos átlaggal.

Sajátos megoszlást mutat az általános iskolát el nem végzett dolgozók életkori összetétele:

18-20 év közötti	8 %.
21-25 év közötti	5 %.
26-30 év közötti	5 %.
31-35 év közötti	13 %.
36 év feletti	28 %.

Az életkori megoszlásból két tendencia olvasható ki; egyrészt feltűnő, hogy az "idősebb" korosztály tagjai között

növekvő arányt képviselnek az általános iskolát be nem fejezett dolgozók, másrészt feltűnő, hogy a legfiatalabb dolgozók körében emelkedik az általános iskolai alapképzést meg nem szerzetteknek az aránya. Az idősebbek magas százaléka részben érthető, hiszen a 36 év feletti dolgozók többsége a felszabadulás előtt született és az 1945 utáni időszak társadalmi eseményei befolyásolhatták iskolai tanulmányaikat. Ugyanakkor azonban joggal feltételezhető - az elbeszélgetések tapasztalatai is erre utalnak -, hogy a tanulmányok befejezésének elmaradása azzal is összefüggött, hogy többségük nő, hosszú éveken át a háztartásban dolgoztak, csak a legutóbbi években vállaltak munkát. /A 36 éven felüliek kategóriájába tartozik a megkérdezett férfiak 6 %-a, a nőknek pedig 12 %-a./

Az iskolai végzettség kedvezőtlen arányait nem tudtuk összefüggésbe hozni a kedvezőtlen lakóhelyi lehetőségekkel, hiszen a megkérdezettek 66 %-a városban, 19 %-a községekben lakik és mindössze 13 %-uk kisebb községekben és tanyán.

A minta elemzésekor egyértelműen kiderült, hogy elsősorban a nők iskolai végzettsége alacsony. Az általános iskolai végzettséggel nem rendelkezők 76 %-a nő volt.

Az alacsony iskolai végzettség - és általában az iskolai végzettség - behatárolja a munkahelyi beosztás elérhető minőségét.

A munkahelyi beosztás és az iskolai végzettség összefüggései

1.sz. táblázat

Iskolai végzettség megnevezése	Munkahelyi beosztás megnevezése		
	művezető	szakmunkás	betanított és segédmunk.
8 ált.-nál kevesebb	--	3 %	17 %
8 általános	20 %	13 %	63 %
Szakmunkásképző	6 %	63 %	6 %
Középiskolai	74 %	20 %	14 %

Az általános iskolát el nem végzettek körében nem volt művezető, a szakmunkások között csak 3 %-ban voltak képviselve, a betanított és segédmunkások csoportjában magas arányban fordultak elő.

A munkahelyi beosztás táblázata igazolja, hogy az iskolai végzettség hiánya - egy-két kivételtől eltekintve - predestinálólág hat, behatárolja a szakmai előbbrejutás lehetőségét.

A nőknek az alacsonyabb iskolai végzettségük miatti kedvezőtlenebb beosztásbeli lehetőségeit igazolják a munkahelyi beosztást nemenkénti bontásban tartalmazó adataink is.

A munkahelyi beosztás nemenkénti arányai

2.sz. táblázat

Munkahelyi beosztás megnevezése	Férfiak	Nők
	a r á n y a	
Művezető	6 %	--
Szakmunkás	62 %	39 %
Betanított és segédmunkás	32 %	61 %

A munkahelyi beosztás nemenkénti arányai egyértelműen jelzik, hogy a nők között - alacsonyabb iskolai végzettségük miatt - a férfiakénál magasabb a betanított és segédmunkások aránya, a szakmunkások száma pedig lényegesen alacsonyabb.

Adataink igazolják, hogy az iskolai végzettség komolyan befolyásolja a munkahelyi beosztást. Az azonban feltűnő, hogy a nők között nem találtunk művezetőt, holott iskolai végzettségük alapján elméletileg a művezetői beosztásban is 1/3-os részvételi arányuk lenne indokolt. /Ld. alábbi táblázat adatait./

Iskolai végzettség nemenkénti arányai

3.sz. táblázat

Iskolai végzettség megnevezése	Férfiak	Nők
	a r á n y a	
8 ált-nál kevesebb	4 %	14 %
8 általános	24 %	48 %
Szakmunkásképző	45 %	26 %
Középiskolai	27 %	12 %

A jövedelmi viszonyok feltárására adott válaszok az iskolai végzettség és az egy főre jutó jövedelem nagysága között is

bizonyos fokú összefüggést jeleztek.

Az iskolai végzettség és az egy főre jutó jövedelem összefüggései:

4.sz. táblázat

Iskolai végzettség megnevezése	Az egy főre jutó jöv.nagysága Ft.				
	-800	800-1200	1201-1600	1601-2000	2000
8 ált-nál kevesebb	2 %	15 %	18 %	38 %	27 %
8 általános	3 %	8 %	12 %	24 %	53 %
Szakmunkásképző	--	10 %	16 %	13 %	61 %
Középiskolai	--	11 %	16 %	22 %	51 %

A legalacsonyabb egy főre jutó jövedelemmel az általános iskolát el nem végzett dolgozóknál találkozunk. A jövedelmi viszonyok azonban csak részben érzékeltetik a képzettségbeli eltéréseket, hiszen amíg az általános iskolát be nem fejezett dolgozóknál elég jól megítélhetők az alacsony iskolai végzettséggel összefüggésbe hozható jövedelmi eltérések, addig az iskolai végzettség magasabb kategóriáiban hasonlóak a jövedelmi arányok. Ha elemzésünknel azt is tekintetbe vesszük, hogy a 8 általánost el nem végzett dolgozóknak több mint 70 %-a nő, a nőknek a bére pedig általában alacsonyabb mint a férfi dolgozóké, akkor a kialakult jövedelmi arányokat e kategóriában is viszonylag magasnak kell megítélnünk.

Érdekes összefüggéseket tárt fel a különböző iskolai végzettségű dolgozók művelődést szolgáló eszközökkel való ellátottságának a vizsgálata.

A pedagógiai és szociológiai szakirodalom a 60-as évek végéig alig vizsgálta a lakáson belüli tárgyi kultúra szemléletet alakító, szépérzékét formáló szerepét.²⁷ A lakás diszítése, a képek, nyomatok, a dísz- és funkcionális tárgyak és az ezekhez való viszony már az iskoláskor előtt szemléletformáló erejű. "Ennek a tárgyi kultúrának része a könyv, a rádió, a lemezjátszó, a magnetofon, a televízió. Igaz ezek önmaguknál többet jelentenek, de ezt bizonyos fenn-tartásokkal mindenről elmondhatjuk."²⁸

A tárgyi kultúra szemléletformáló hatása két fő vonatkozásban határozható meg. Egyrészt a tárgyi kultúra adott szintje jelzi, hogy a szülők hajlandók anyagi áldozatot hozni a művelődést szolgáló eszközök beszerzése érdekében, azaz valamilyen szempontból /szórakozás, önművelés/ fontosnak ítélik azokat, másrészt - és hosszabb távon ez a jelentősebb - a tárgyi kultúra egyes elemei /rádió, könyv, televízió/ a felnövekvő gyermekek számára is felszólító jelleggel bírnak, motiváló hatást fejtenek ki.

Számunkra is meglepő volt, hogy a tárgyi kultúra általunk vizsgált hat eleme közül háromnak a megléte kimutatható összefüggésben állt a megkérdezettek iskolai végzettségével.

A művelődést elősegítő eszközökkel való ellátottság

5.sz. táblázat

Iskolai végzettség végzettség	Művelődést elősegítő eszköz					
	rádió	TV.	lemezj.	magnet.	szép.	szakmai
8 ált-nál kevesebb	95 %	83 %	28 %	19 %	42 %	9 %
8 általános	93 %	87 %	34 %	30 %	72 %	25 %
Szaktanásképző	98 %	91 %	26 %	41 %	78 %	48 %
Középiskolai	95 %	87 %	31 %	42 %	85 %	56 %

A rádió és a televízió a családok szellemi, kulturális arculatát feltétlenül formálja és különösen a gyermekek számára súlyos hátrány, ha ezekkel a technikai eszközökkel a család nem rendelkezik.

Mintánkban magas volt a rádióval és a televízióval rendelkezőknek az aránya. /A válaszok elfogadhatóságát jelzi, hogy 1970-ben a Dunai Vasműben a megkérdezett dolgozók közül rádióval rendelkezett a megkérdezettek 96 %-a, televízióval pedig 86 %-a./²⁹

Az adatok alapján úgy tűnik, hogy a rádióval, televízióval, sőt még a lemezjátszóval való ellátottságban sem érzékelhető az iskolai végzettség hatása. A személyes beszélgetések tapasztalatai azonban differenciálták a megítélést, elsősorban az információhordozó eszközök mindennapi használatában, a hallgatott és megnézett adások jellegében mutattak ki lényeges eltéréseket. A népszerűnek tartott műsorok iránt minden csoport érdeklődött, de az alacsonyabb iskolai végzettségűek többségét csak ezek az adások érdekelték.

A magnetofonnál már kimutatható, hogy az iskolai végzettséggel kapcsolatban áll a tulajdonosok arányának a változása. Ez bizonyára azzal is összefügg, hogy a viszonylag magasabb végzettséggel rendelkező fiatalok jobban kedvelik a zenét, mint az idősebb és alacsonyabb iskolai végzettségű munkatársaik.

Legszembetűnőbb eltéréseket a könyvekkel való ellátottságban találtunk. Általános tapasztalat szerint a könyvek megléte nem jelenti azt, hogy azokat olvassák is, és fordítva is igaz lehet, hogy ahol kevés a könyv, ott is olvashatnak sokat.

Mi azonban mégis prognosztikai jelentőséget tulajdonítottunk annak, hogy az eltérő iskolai végzettségűek milyen arányban rendelkeznek szépirodalmi, illetve szakmai jellegű könyvgyűjteménnyel.

A beszélgetések során gyakran hallhattuk azt a kijelentést a dolgozóktól, hogy a szépirodalmi művek vásárlásakor olyan műveket vesznek meg, amelyekről az iskolában, vagy a rádióban és televízióban hallottak.

A szépirodalmi művekkel való ellátottság vizsgálatakor különösen az általános iskolát el nem végzettek helyzete kelti fel figyelmünket. Közülük 42 % jelezte azt, hogy kisebb könyvgyűjteménnyel rendelkezik, azaz feltehetően a megkérdezetteknek a többsége semmilyen igényt és érdeklődést nem táplál az iránt, hogy legalább néhány jónak talált könyvet megvásároljon magának. A kapott helyzetkép jelzi, hogy azoknak a dolgozóknak a többsége, akik általános iskolai tanulmányaikat nem fejezték be még rendszertelenül, időszakonkénti olvasóvá sem vált. A problémát súlyosnak érezzük, mert ezek a dolgozók a szépirodalom - és valószínűleg a művészetek iránt általában - minimális érdeklődést is alig mutatnak, az általános alapokat is nélkülöző felületes műveltségük kiegészítésére nincs igényük, esetleges művelődési igényeik kielégítéséért nem hajlandók anyagi áldozatot vállalni.

Meglepően nagy az a szakadék, amely az említett csoport és a többi - magasabb iskolai végzettségű - dolgozó között van. Az általános iskolát és a szakmunkásképzőt végzetteknek a háromnegyede rendelkezik szépirodalmi műveket tartalmazó könyvgyűjteménnyel.

A pozitív eltéréssel elégedettek lehetünk, bár a százalékos arányok itt is jeleznek problémákat. Ugy tűnik, hogy túlságosan kicsi /mindössze 6 %-os/ az eltérés a két csoport könyvekkel való ellátottsága között. Az eltérés aránya alapján jogosan fogalmazhatjuk meg azt a kijelentést, hogy az olvasóvá nevelésben az általános műveltség alapjait lerakó iskolának, az általános iskolának van meghatározó szerepe.

A szakmunkásképző iskolai műközpontú irodalomoktatás, amely nélkülözi az írói és költői életmű, életsors bemutatását és a művek megszületésében, aktualitásában szerepet játszó társadalmi háttér mélyebb elemzését, hozzájárul ugyan az olvasás megszerettetéséhez, de lényegesen nem képes módosítani az általános iskolából hozott olvasás, illetve könyvgyűjtés iránti igényt.

A középiskolai végzettségűek körében találtuk a legtöbb könyvgyűjteménnyel rendelkező dolgozót.

A kapott adatok mutatják, hogy iskolarendszerünk egyes elemei eltérő módon, különböző hatékonysággal tesznek eleget az olvasóvá nevelés követelményének. A hiányosságok és problémák döntő többsége az általános iskolai oktatásra vezethető vissza. Ezt a megállapítást azért tartjuk jogosnak, mert megítélésünk szerint az általános iskolai tanulmányok időszakában, az olvasás elsajátítását közvetlenül követő években kellene /mesék, gyermekversek, történelmi regények, ifjúsági irodalom biztosításával/ az olvasás iránti igényt kialakítani. Az általános iskolának feladata lehetne az is, hogy családlátogatások, szülői értekezletek során a nem olvasó

szülők körében is tudatosítsa az olvasásnak, a gyermekek olvasóvá nevelésének a jelentőségét.

A szakkönyvekkel való ellátottságban szintén az előzőekhez hasonló tendencia figyelhető meg. Itt azonban lényegesen jelentősebbek a különböző iskolai végzettségű dolgozók csoportjai közötti eltérések. A jelenlegi helyzetet mi következménynek tekintjük és okként ugyanazokat a tényezőket sorolhatnánk fel, mint amelyeket előző fejtegetéseinkben megemlítettünk. Az elmondottakat, leírtakat csak néhány gondolat-
tal egészítjük ki.

Az általános iskolát el nem végzett dolgozóknak 9 % a rendelkezik szakmai jellegű könyvgyűjteménnyel. /A könyvgyűjtemény megjelölés "természetesen" pontatlan, hiszen ebbe a kategóriába tartozik az is, akinek csak 4-5 szakkönyve van, valamint az is, akinek jelentősebb számú szakkönyve van./ Szerintünk az általános iskolát el nem végzetteknel az lehet az alapvető probléma, hogy többségüknél nem alakult ki megfelelő színvonalon a szöveg folyamatos olvasásának és megértésének a képessége. E képesség hiánya elsősorban a szakkönyvek megértését akadályozza, de minden bizonnyal kedvezőtlenül befolyásolja az igényesebb szépirodalmi művek olvasását is. Nem nehéz megállapítani, hogy egymást erősítő folyamatok hatnak e csoportnál: hiányos a szépirodalmi művek iránti érdeklődés, rendszertelenül olvassák azokat. Az olvasási igény hiánya miatt sem az általános iskolában, sem pedig az azt követő időszakban nem alakult ki a nagyobb szövegrészek egységbenlátásának, megértésének, egymáshoz kapcsolásának a képessége.

Ez zavarja a szépirodalmi művek olvasását, a művek esztétikai szépségének átélését, a szakkönyvek tanulmányozását pedig szinte teljesen lehetetlenné teszi.

Természetesen nem kizárólag a fenti hiányosságok megnyilvánulásairól van szó, hanem feltehetően komoly problémát, nehézséget jelenthet a szakkönyvek szakmai ismeretanyagának a megértése is, hiszen a szakmai ismereteket legelemibb fokon tárgyaló szakkönyvek is feltételezik az általános iskolai alapismeretek megbízható alkalmazásának képességét.

A szakkönyvekkel való ellátottságban jelentős eltérést találtunk az általános iskolát végzettek és a magasabb iskolai végzettségűek között. /Az eltérés a szakmunkásképzőt végzettek javára 23 %-os, a középiskolát végzettek javára pedig 31 %-os volt./

Szerintünk - szakmai vonatkozásban - sikerült kimutatnunk a szakirányú ún. tanulási képesség megnyilvánulásának egyik formáját. A tanulási képességet Dave a következőképpen határozta meg: "Ezen a tanulási lehetőségek hasznosításának készségét értjük. Beletartozik a tanulás technikájában való jártasság, az önálló tanulási terv megvalósításának a képessége.... az önbizalommal és biztonsággal folytatott önálló tanulás képessége."³⁰

Dave alapján mi is feltételezzük, hogy csak a szakismeretek bizonyos szintje alapján képzelhető el a folyamatos, rendszeres és tervszerű önképzés. A hiányos alapok áttekinthetlenné, elsajátíthatatlanná teszik a feldolgozandó tananyagot /ismeretanyagot/, s az elsajátítás során törvényszerűen

fellépő kudarcélmények tartósan gátolják az ismeretek bővítésére irányuló elképzelések megvalósítását.

Az elemzett kérdéskör tapasztalatai alapján megállapíthatjuk, hogy a művelődést szolgáló eszközök egyik csoportjában /a rádióval, televízióval, lemezjátszóval és részben a magnetofonnal való ellátottságban/ lényeges eltérés nem mutatható ki a különböző iskolai végzettségű dolgozók csoportjai között. A felsorolt technikai eszközök minden vizsgált csoportban azonos vagy hasonló arányban fordultak elő. Lényeges különbség mutatkozott azonban a felhasználás módjában, az alkalmazott technikai eszközök által közvetített információ személyiség-gazdagító tartalmában.

A művelődést segítő tárgyi kultúra másik csoportjába a szépirodalmi és szakkönyveket soroltuk be. Adataink szerint kimutatható összefüggés van az iskolai végzettség különböző fokozatai és a könyvekkel való ellátottság jellege, illetve mennyisége között.

A vizsgálati anyag feldolgozásakor különös figyelmet fordítottunk annak vizsgálatára, hogy az iskolai végzettség hogyan hat a tanulási-önképzési tevékenység alakulására.

Elsősorban arra voltunk kíváncsiak, hogy vizsgált mintánkban hogyan alakul a különböző iskolai végzettségűek továbbtanulási tendenciája. Elsőként arra a kérdésre kerestünk választ, hogy a megkérdezettek különböző iskolai végzettségű csoportjai milyen arányban vesznek részt az állami oktatásban.

Az eltérő iskolai végzettségű dolgozók továbbtanulási
tendenciái

6. sz. táblázat

Iskolai végzettség megnevezése	továbbtanulási elképzelés			
	nem tanul nem is akar	nem tanul, de terve- zi	tanulását akarja befejezni	tanul és azután is tanul- ni sze- retne
8 ált-nál kevesebb	82 %	14 %	4 %	--
8 általános	48 %	39 %	9 %	4 %
Szakmunkásképző	40 %	45 %	11 %	4 %
Középiskolai	23 %	57 %	16 %	4 %

A táblázat adatai bizonyos tendenciákat egyértelműen jeleznek.
Az adatokból a következő összefüggések olvashatók ki:

- a./ A legalacsonyabb iskolai végzettségű dolgozó között van a legtöbb olyan személy, aki jelenleg nem tanul és a jövőben sem tervezi tanulmányai megkezdését.
- b./ Az iskolai végzettség emelkedésével párhuzamosan csökken azoknak az aránya, akik nem tanulnak és nem is kívánnak tanulni.
- c./ A legmagasabb iskolai végzettségű /érettségizett/ dolgozók között a legalacsonyabb azoknak a száma, akik nem tanulnak és nem is tervezik tanulmányaik megkezdését.
- d./ A jelenleg nem tanulók, de a jövőben továbbtanulni kívánók között a 8 általánost be nem fejezett dolgozóknak a száma a legalacsonyabb, pedig az ő továbbtanulási

elképzelésük arányának kellene a legmagasbbnak lenni.

- e./ A továbbtanulást tervező dolgozók arányának a növekedése szoros megegyezést mutat a már megszerzett iskolai végzettség szintjével, azaz a megszerzett magasabb iskolai végzettség kedvezően befolyásolja a továbbtanulási terveket.
- f./ A ténylegesen tanulók csoportjában, az általános iskolát be nem fejezett dolgozók aránya a legalacsonyabb, a középiskolai végzettségűeknek az aránya pedig a legmagasabb.
- g./ A jelenleg tanuló és tanulmányaikat a megkezdett iskola elvégzése után más iskolában folytatni kívánó dolgozók között csak olyan személyek vannak, akik az általános iskolát már befejezték.

Az adatokból megállapítható, hogy a permanens művelődés szükségletének a tudatosodása, a megszerzett ismeretek bővítésének az igénye szorosan összefügg a már elsajátított műveltség mennyiségével és minőségével. Az alapműveltség hiánya a vizsgált mintánál a kialakult helyzetbe való beletörődéssel, a magasabb műveltség megszerzésére irányuló erőfeszítések feladásával párosult.

A kapott adatokat más bontásban is elemezhetjük. Érdekes képet mutat a továbbtanulási tendenciák életkori megoszlása is.

Továbbtanulási tendenciák életkori megoszlása

7.sz.táblázat

Életkor megnevezése	Továbbtanulási elképzelés			
	Nem tanul nem is akar	Nem tanul de tervezi	Tanulmányait akarja befejezni	Tanul és később is szeretne tanulni
18-20 év	40 %	52 %	5 %	3 %
21-25 év	35 %	50 %	13 %	2 %
26-30 év	39 %	39 %	15 %	7 %
31-35 év	46 %	41 %	10 %	2 %
36-	87 %	7 %	4 %	2 %

A továbbtanulási tendenciák életkori arányainak elemzésénél vissza kell utalnunk az általános iskolát be nem fejezett dolgozók életkori megoszlására. Korábban már megállapítottuk, hogy az általános iskolát a 36 éven felüliek 28 %-a, a 31-35 év közöttiek 13 %-a és a 18-20 évesek 8 %-a nem végezte el. /A 21-25 és a 26-30 év közötti korosztályokban csak 5-5 % volt az általános iskolát be nem fejezetteknek az aránya./

Ha a két adatsort /az életkori megoszlást és a továbbtanulási tendenciákat/ összevetjük megállapíthatjuk, hogy a továbbtanulási szándék hiányának arányai azokban a csoportokban a legmagasabbak, ahol a legtöbb általános iskolát be nem fejezett dolgozó található. /A 36 éven felülieknél találtuk a legtöbb általános iskolát be nem fejezett személyt, ebben a csoportban a legmagasabb nem tanuló és a tanulást nem is tervező dolgozóknak az aránya; a 31-35 év közöttiek második

helyen álltak az általános iskolát el nem végzett dolgozók arányát tekintve, s ugyancsak másodikok a továbbtanulást nem folytatók arányát illetően is stb./

A továbbtanulási tendenciák életkori megoszlása egyéb jelenségeket is érzékeltet. Az adatok azt jelzik, hogy a két legfiatalabb korcsoport tagjainak többsége /különösen a 18-20 év közöttiek/ határozott elképzelést alakítottak ki továbbtanulásával kapcsolatban. Egyesek egyértelműen eldöntötték, hogy sem most, sem pedig belátható időn belül nem fognak tanulni, mások pedig a tanulmányok megkezdését későbbre tervezik. A válaszokat nyugtalanítónak tartjuk, hiszen mindkét válaszcsoporthoz egy lényegi vonásban közös: jelenleg nem tanul, holott életkora, munkahelyi lehetőségei, családi körülményei nagyrészt megengednék a tanulmányok megkezdését.

Másik figyelemreméltó jelenségnek a 36 éven felüliek továbbtanulási elképzeléseit /pontosabban: a továbbtanulási elképzelések hiányát/ tartjuk. Ebben a korcsoportban feltűnően alacsonyra zuhant a továbbtanulást tervezőknek a száma, ugrás-szerűen megemelkedett a jelenleg nem tanuló és tanulást nem is tervezőknek az aránya. Alaposabb vizsgálódást igényelne az okok mélyebb elemzése, de tapasztalataink birtokában annyit mégis megfogalmazhatunk, hogy a családi kööttségek, az anyagi javak elért szintje és - valószínűleg ez lehet a legdominánsabb tényező - bizonyos beidegződések megmerevedése, a tanuláshoz mint életszükségletnek korábbi életszakasz jellemzőjeként való felfogása alakíthatta ki a válaszok ilyen megoszlását.

A válaszok alapján az is feltételezhető lenne, hogy esetleg a munkahely igényei, a növekvő szakemberszükséglet ténye nem eléggé ismert a dolgozók előtt. Ez azonban félig igaz, s ezt a következő táblázat támasztja alá.

Különböző beosztású dolgozók továbbtanulási tendenciái

8.sz. táblázat

Beosztás megnevezése	Továbbtanulási elképzelés			
	nem tanul nem is akar	nem tanul de terve- zi	tanulmányait akarja be- fejezni	tanul és később is szeretne tanulni
Művezető	33 %	54 %	13 %	--
Szakmunkás	40 %	42 %	14 %	4 %
Betanított és segédmunkás	50 %	41 %	6 %	3 %

A táblázat adatai szerint a munkahelyi beosztás jelle-
gével, a megszerzett szakképzettség alapján kialakult munkahe-
lyi feladatvégzés minőségével szorosan összefügg a továbbta-
nulási igények és elképzelések alakulása. Megjegyezzük azon-
ban, hogy az adatok szerint elsősorban igényekről és elképze-
lésekről beszélhetünk, minden vizsgált csoportban alacsony a
ténylegesen tanulóknak a száma. Az adatok azonban mégis prog-
nosztikai jelentőségűek mert jelzik, hogy a munkahely változó
igényeit, a korszerűsödő gépek működtetéséhez szükséges szak-
emberszükségletet nem egyformán érzékelik a különböző beosz-
tásban dolgozó munkások. Mindez összefügghet a munkahelyi
problémák, fejlesztési elképzelések eltérő szintű ismeretével,

valamint azzal is, hogy a beosztás nagyrészt tükrözi az általános és szakmai műveltséget.

A műveltebb, a szakmai problémák iránt érzékenyebb dolgozók felelősebb beosztásban dolgoznak és napjainkban ők alkotják azt a stabil munkásgárdát, amelyre az üzemfejlesztésnél támaszkodni lehet.

A dolgozat kötött terjedelme és az üzemfejlesztési koncepciókat erősen behatároló népgazdasági előírások változásai nem teszik lehetővé, hogy a vizsgálatba bevont üzemek távlati fejlesztésének terveit /amelyek az utóbbi időben egyébként is korrekcióra szorultak/ a szakemberellátottság jelenlegi és várható helyzetével vessük össze. Annyit azonban megállapíthatunk, hogy az üzemek mostani szakemberellátottsága csak a termelés kismértékű mennyiségi és minőségi emelését képes elvégezni. A gépi berendezések felújítása, modernizálása, új technológia alkalmazása esetén elsősorban szakmunkásokra lenne szükség, a betanított és segédmunkások arányát pedig erőteljesen csökkenteni kellene.

A továbbtanulási tendenciák elemzésével a munkahelyen kívüli időtöltés egyik leghasznosabb módjáról, a tanulásról kaptunk képet. A szabadidő eltöltésének azonban sok olyan lehetősége van, amely elősegíti a pihenést, testi és szellemi felüdülést. /Marx megfogalmazása alapján a szabadidőnek azt a részét, amely a pihenést, szórakozást, családi és baráti érintkezést szolgálja ráérő időnek is szokták nevezni./ Dolgozatunk következő részében azt próbáljuk feltárni, hogy a különböző iskolai végzettségű dolgozók szabad idejének fel-

használási módjában vannak-e olyan eltérések, amelyek összefüggésben állhatnak az iskolai végzettséggel.

A kérdéskör elemzése előtt megjegyezzük, hogy nem értünk egyet azokkal az elméletekkel, amelyek a szabadidőt teljesen szabad időtöltésként értelmezik.

Felfogásunk szerint a szabadidő felhasználásában össze kellene kapcsolódnia a társadalmi és egyéni érdekeknek. Tudjuk, hogy ez a kapcsolat gyakran ellentmondásos, hiszen az egyének egy része a szabadidőt rövidebb időszakon belül is gyümölcsöző haszonszerzésre használja fel, holott a társadalom a szabadidőnek egy részét ráérő időként szeretné a dolgozókkal eltöltetni, illetve magasabbrendű tevékenységeket /pl. tanulás, közéleti tevékenység stb./ is elvárna az egyénektől.

Az általános iskolát el nem végzett dolgozók szabadidejét két aspektusból vizsgáltuk. Egyik megközelítésünkben azt derítettük fel, hogy az adott csoportba tartozó dolgozók ténylegesen hogyan használják fel a rendelkezésükre álló szabadidőt, a másik megközelítésben pedig arra kerestünk választ, hogy az időfelhasználás tényleges módját, formáit mennyire tekintik hasznosnak. /Igy az időtöltés tényleges formáit és annak minősítését is megkaptuk./

A válaszok közül csak azokat foglaltuk külön is táblázatba, amelyek nagyobb gyakorisággal fordultak elő. /Gyakoriság alatt azt értettük, hogy az adott tevékenységet a vizsgált csoportba tartozó dolgozóknak legalább 10 %-a megjelölte./

Jellemző és hasznosnak ítélt tevékenységek az általános iskolát be nem fejezett dolgozóknál

9. sz. táblázat

Tevékenységek megnevezése	A tevékenységet a megkérdezettek önmagukra nézve	
	jellemzőnek tartják	hasznosnak ítélik
Házkörüli munka, kertészkedés	12 %	5 %
rádiózás	13 %	30 %
televízió nézése	12 %	4 %
újságolvasás	10 %	12 %
mozilátogatás	8 %	14 %
kártyázás	14 %	25 %
gyermeknevelés	13 %	10 %
kézimunkázás	7 %	16 %
séta, kirándulás	6 %	11 %
vendégeskedés	16 %	--
szórakozóhelyek látogatása	--	15 %
szórakozás, tánc	9 %	--
szakkörök látogatása	--	11 %
társadalmi tevékenység	3 %	6 %

A válaszok értékelése előtt felidézzük, hogy mintánkban 10 %-os volt az általános iskolát el nem végzett dolgozóknak az aránya. Az egyes tevékenységekre eső választásokat az iskolai végzettség szerinti százalékos megoszlás alapján kaptuk meg. Az adatfeldolgozás fenti módja alkalmas a tevékenység iskolai végzettség szerinti arányainak regisztrálására, s egyben kifejezi az egyes vizsgált csoportokra tipikusan jellemző tevékenységek előfordulási arányait is.

A tevékenységek kétféle értékelését /jellemző, ill. hasznos/ azért tartottuk szükségesnek, mert feltételeztük, hogy eltérés mutatkozhat a ténylegesen végzett tevékenység és annak hasznossági szempontból való megítélése között. Ez a feltevésünk beigazolódt, s ezt a kétféle adatsor összehasonlítása meggyőzően igazolja.

Feltűnő, hogy a ténylegesen végzett tevékenységek többsége családi, szűk baráti körre korlátozódik /pl. házkörüli munka, kertészkedés, rádiózás, TV-nézés, újságot olvasás, kártyázás, vendégeskedés stb./.

A válaszok sorában elenyészően alacsony számban voltak megnevezve olyan tevékenységek, amelyek nagyobb közösséggel, társadalmi vagy kulturális intézménnyel, szervvel kialakított kapcsolatra utaltak. /Pl. a színházlátogatás 8 %-ban, kiállítások megtekintése 7 %-ban, sportolás 4 %-ban, társadalmi tevékenység 3 %-ban fordult elő. Egyáltalán nem említették meg a klub-, szakköri foglalkozásokat, a művészeti tevékenységet, hangversenylátogatást stb./

A felmérés és a beszélgetések tapasztalatai alapján úgy tűnik, hogy ez a csoport a legbefeléforduló, a leginkább zárt, a társadalmi tevékenység közösségi formáitól legviszszahúzódnóbb a vizsgált csoportok közül. A csoportban tartozó dolgozók többségének kapcsolatrendszere szűk, kimerül a vendégeskedésben, kártyázásban. Az otthoni környezetnek a világgal való kapcsolatát a rádió, a TV és az újságot olvasás biztosítja. Az információhordozó eszközöknek a felhasználása azonban - mint arra korábban már utaltunk - elsősorban a szórakozást szolgálja.

A jellemző tevékenységek többségének negatív megítéléséhez hozzá kell tennünk, hogy olyan törekvéseket is érzékelünk, amelyek a helyzet megváltoztatására irányulnak. Ezt a tendenciát elsősorban azok a válaszok fejezik ki, amelyekben a tevékenységek hasznosságát minősítik a dolgozók. Sokakban él az az igény, hogy a házkörüli munkával kevesebbet foglalkozzanak, a rádiót gyakrabban hallgassák, többet járjanak moziba, sűrűbben kiránduljanak, ritkábban vendégeskedjenek stb. Ezek a válaszok kritikai megítélést is magukban hordoznak, sejtetik, hogy a megkérdezettek egy része célszerűbben, okosabban szeretné felhasználni idejét.

A következőkben azt vizsgáljuk meg, hogy az eltérő iskolai végzettség hogyan hat a permanens művelődés szükségességének a felismerésére.

Idézett adatainkból és azok értelmezéséből kiderült, hogy az iskolai végzettség nagyrészt megszabja a munkahelyi beosztást, befolyásolja a jövedelmi arányokat, komoly szerepet játszik a művelődést elősegítő eszközök ellátottsági szintjének kialakulásában, alapvetően meghatározza a továbbtanulás iránti igényt, a szabadidő kitöltésének pedig eltérő formáit alakítja ki.

Tapasztalataink birtokában feltételeztük, hogy az eltérő iskolai végzettségű dolgozók különbözőképpen érzékelik a tanulás személyes jelentőségének megítélésekor:

- a tanulás /permanens művelődés/ iránti társadalmi elvárás növekedését;
- az egyéni és társadalmi érdek hosszabb távú egybeesését;

- a megszerzett tudás továbbfejlesztésének szükség-szerőségét.

A három kiemelt vizsgálati szempontra adott válaszok ismertetése előtt megjegyezzük, hogy a mintában szereplő dolgozók többsége csak a közhelyek szintjén ismerte a művelődés-ügy fejlesztésével kapcsolatos feladatokat, többségük csak a közvetlen munkahelyi környezetben bekövetkezett változásokon át tudta érzékelni a szakmai önművelés és továbbképzés jelentőségét hangsúlyozó hivatalos állásfoglalások mögötti tényleges társadalmi igényt. A beosztástól és iskolai végzettségtől függően alakult azonban a változások jellegének megértési szintje, a szakmai felkészültség megítélése.

A szakmai felkészültség megítélése

10.sz. táblázat

A válaszok megoszlása	A felkészültség megítélése		
	felkészült	részben felkészült	felkészületlen
A. Életkor alapján:			
18-20 év	50 %	32 %	18 %
21-25 év	36 %	52 %	12 %
26-30 év	50 %	39 %	11 %
31-35 év	55 %	33 %	12 %
36-	58 %	16 %	26 %
B. Beosztás szerint:			
Művezető	54 %	40 %	6 %
Szakmunkás	48 %	43 %	9 %
Betanított és segédm.	47 %	33	20 %

A válaszok megoszlása	A felkészültség megítélése		
	felkészült	részben felkészült	felkészületlen
C. Iskolai végzettség:			
8 ált-nál kevesebb	58 %	16 %	26 %
8 általános	53 %	33 %	14 %
Szaktanisként	49 %	40 %	11 %
Középiskolai	30 %	53 %	17 %

Számunkra az eltérő beosztású és iskolai végzettségű dolgozók válaszai árulnak el legtöbbet a permanens művelődés társadalmi igényének munkahelyi jelentkezéséről.

Ha a dolgozók válaszainak értékelésekor a felkészültség szintjét vizsgáljuk meg, akkor láthatjuk, hogy a felkészültségi szintek szinkronban vannak a tényleges beosztással, azaz a magasabb beosztásúak között magasabb a szakmailag felkészült dolgozóknak az aránya.

A felkészültség értékelésekor azonban mindhárom kategóriában /művezetők, szaktanisként, beosztott és segédmunkások/ jelezték, hogy a korábban megszerzett szakmai ismeretek /első-sorban a ténylegesen szakmai munkát végzők körében/ pótlásra, kiegészítésre szorulnak. Jól megfigyelhető, hogy a problémák két pólus köré csoportosíthatóak. Egyrészt feszültség mutatkozik a termelés irányításában kulcsszerepet betöltő vezetők körében, másrészt pedig figyelemreméltóan magas azoknak a be-tanított és segédmunkásoknak az aránya, akik elégtelennek vagy kevésnek érzik a feladataik megoldásához kapott szakmai felkészítésüket.

A válaszok tehát jelzik, hogy a munkahelyi feladatok jellege, nehézsége, komolyan befolyásolja a szakmai felkészültség adott szintjének megítélését, a vizsgált mintában a szakmai felkészültség iránti elégedetlenséget elsősorban a termelés szervezésében, közvetlen irányításában dolgozó művezetők körében, valamint a legfelkészületlenebb munkáscsoport, a be-tanított és segéd munkások körében tapasztaltuk.

Az iskolai végzettség táblázata mutatja, hogy az alacsonyabb iskolai végzettségűekre a munkahely nem mer olyan feladatokat bízni, amelyek feltételezhetően meghaladnák ismereteik, a kialakult teljesítőképességük szintjét. /E tekintetben a középiskolai végzettségűek sajátos helyzetben vannak. A középiskolát végzettek egy része a munkahely - valószínűleg a magasabb iskolai végzettségből adódó felkészültségüket túlbecsülve - a tényleges szakmai felkészültséget meghaladó mértékben bíz feladatokat./

A munkahely szakmai elvárásai és az elvárások egyéni teljesíthetősége - mint láthattuk - csak részben esik egybe. Munkahelyi /tágabban értelmezve társadalmi/ és egyéni érdek lenne tehát a feszültségek feloldása. Ennek legkézenfekvőbb megoldása az érintett dolgozók továbbtanulásának szorgalmazása lenne. Adataink birtokában azonban úgy ítéljük meg a jelenlegi helyzetet /ld. 6. és 8.sz. táblázat/, hogy csak a magasabb iskolai végzettségűek, valamint a művezetők és szakmunkások körében mutathatóak ki a feszültség feloldására való tudatos törekvés megnyilvánulásai. /A 8 általánost el nem végzettek 82 %-a nem tanul és belátható időn belül nem is akar tanulni./

A továbbiakban azt vizsgáltuk, hogy a munkával való elégedettség és az iskolai végzettség között milyen összefüggések vannak.

Köztudott, hogy csak a szocialista termelési-társadalmi viszonyok kialakulása-kialakítása teszi lehetővé azoknak a közösségeknek a létrejöttét, amelyekben megkapja".... az egyén az eszközöket ahhoz, hogy hajlamait minden irányban művelje."31

Hosszú idő és összetett feltételrendszer megteremtése szükséges azonban ahhoz, hogy az említett értelemben vett közösségek társadalmi méretekben is létrejöhessenek és valóban hatékony, az egyének nagy tömegeit a társadalmi - és ezen belül a tényleges egyéni - érdekeknek megfelelő irányban befolyásolhassák, nevelhessék. "A szocialista forradalom megteremti ugyan az előfeltételeit az emberi egyoldalúság, elidegenedés megszüntetésének és a sokoldalú, teljes emberi személyiség kifejlődésének, de ez nem egyik napról a másikra megy végbe, ez hosszú folyamat és különösen hosszú egy olyan országban, amelyben a szocialista forradalom a termelőerőket viszonylag elmaradt állapotban találta."32

A mai viszonyokat elemezve két alapvető problémával kell számolnunk. Egyrészt látnunk kell, hogy napjainkban".... még sokak munkája nem alkotó munka, nem ész, szívet, akaratot, fejet és kezet, tehát minden emberi képességet egyesítő tevékenység."33 Másrészt azt is látnunk kell, azzal is számolnunk kell, hogy a tényleges emberi képességek többségét egyesítő tevékenységek végzéséhez elengedhetetlenül szükséges a képességek magas szintű fejlettsége.

Az iskolai végzettség és a munkával való elégedettség összefüggéseinek vizsgálatakor feltételeztük, hogy összefüggés fog mutatkozni a végzett munkahelyi tevékenységgel való elégedettség és az iskolai végzettség, valamint az eltérő iskolai végzettségen alapuló különböző beosztású dolgozók válaszai között.

Feltevéseinket a kapott válaszok megerősítették.

A munkával való elégedettség megítélése

11.sz. táblázat

A válaszok megoszlása	Elégedettség mértéke		
	teljesen elégedett	részben	elégedetlen
Beosztás szerint:			
művezető	74 %	26 %	--
szakmunkás	73 %	23 %	4 %
betanított és segédmunkás	60 %	30 %	10 %
Iskolai végzettség szerint:			
8 ált-nál kevesebb	59 %	20 %	21 %
8 általános	68 %	22 %	10 %
Szakmunkásképző	74 %	22 %	4 %
Középiskolai	56 %	40 %	4 %

A megkérdezettek válaszai alapján az eltérések jól regisztrálhatóak. A munkával való elégedettség fokát nagymértékben meghatározza a szakmai felkészültség szintje.

/A szakmai felkészültség ugyanakkor nagyrészt az iskolai végzettség függvénye./

A szakmunkásképzőt végzett művezetők között találtuk a legtöbb munkahelyével, a végzett munka jellegével elégedett dolgozót. Az általános iskolát el nem végzettek mindkét megközelítésben az utolsó helyen szerepeltek, azaz náluk észleltünk legnagyobb szakadást a társadalmilag szükséges munkavégzés és a végzett munka egyéni igényeket, elvárásokat kielégítő hatásának megítélésében.

A munkahelyi közérzetet a végzett munka jellege, a munkára való felkészültség és az anyagi elvárások kielégítettségének a szintje nagyrészt meghatározza. Kevésbé ismert azonban az eltérő iskolai végzettségnek a munkahelyi emberi kapcsolatok alakulásában betöltött szerepe. Egyik kérdésünkben aziránt érdeklődtünk, hogy a dolgozók hogyan érzik magukat munkatársaik körében.

A munkahelyi közérzet megítélése

12.sz. táblázat

A válaszok megoszlása	A közérzet minősítése		
	jó	részben jó	rossz
Beosztás szerint:			
- művezető	74 %	26 %	
- szakmunkás	71 %	25 %	5 %
- betanított és segédmunkás	63 %	27 %	10 %
Iskolai végzettség sz:			
- 8 ált-nál kevesebb	61 %	28 %	11 %
- 8 általános	68 %	22 %	10 %
- szakmunkásképző	73 %	23 %	4 %
- középiskolai	58 %	38 %	4 %

Adataink szerint a legalacsonyabb iskolai végzettségűek között /akiknek többsége betanított és segéd munkásként dolgozik/ található a legtöbb olyan dolgozó, aki munkatársai között nem érzi jól magát. Felmérésünknek ez az eredménye nagy hasonlóságot mutat a szociológiai irodalomban feltárt, az alacsony kvalifikációs szintet igénylő munkaköröket betöltő segéd munkások helyzetére vonatkozó megállapítással: "A segéd munkások alkotják a munkásságnak azt a rétegét, ahol a legkisebb mértékű mind a munkakörrel, mind az üzemmel való indentifikáció, s amit többek között jól igazol az is, hogy közöttük a munkahely-változtatásnak nagyon magas az intenzitása. A betanított és segéd munkások sok körülmény miatt /szórakozási szokások, magatartásnormák stb./ akkor is elkülönülnek a szakmunkásoktól, ha keresetük nem kisebb azokénál /nehéz fizikai munkát végző segéd munkások keresete sokszor átlagosan is magasabb mint a szakmunkásoké." ³⁴

A kapott válaszok arányai bizonyára összefüggésben állnak a végzett munka jellegével /nehéz fizikai munka, mechanikus munkafolyamatok végzése/ is. Feltételeztük továbbá, hogy a munkahelyi közérzetet a munkahelyi közösségbe /brigádba/ való beilleszkedés, a közösség céljaival való azonosulás lehetősége, a brigádközösség törődésének a mértéke is meghatározza. A felmérésbe bevont betanított és segéd munkások 70 %-a volt brigádtag. Az adatok szerint az üzemekben szervezett szocialista brigádok munkájában a legalacsonyabb iskolai végzettségűek vettek részt legalacsonyabb számban, így eleve ők érezhették legkevésbé a brigádok közösségformáló hatását.

Néhány adattal illusztráljuk a 8 általánost el nem végzett dolgozóknak a brigáddal kapcsolatos észrevételeit.

Főbb kifogásaik a brigáddal /brigádtársakkal/ szemben:

- a közös szórakozásba nem vonják be,
- nem segítik a szakmai fogások elsajátítását,
- a brigád célkitűzéseit nem ismertetik,
- munkájában nem segítik,
- művelődésre, tanulásra nem serkentik,
- az emberi problémákkal nem foglalkoznak.

A megállapításokat az előfordulási gyakoriság sorrendjében ismertettük. A válaszok tartalma jelzi, hogy a betanított és segéd munkások csoportjai a vizsgált üzemek brigádjaiban periférikus helyzetben vannak, az igényelt szakmai segítséget csak részben kapják meg, nem érzik teljes jogú brigádtagnak magukat.

Az általános iskolát be nem fejezett dolgozók válaszait összegezve megállapíthatjuk, hogy alacsony iskolai végzettségük miatt csak betanított és segéd munkási beosztásban tudják őket alkalmazni. Információhordozó eszközökkel való ellátottságuk az egyéb /magasabb/ iskolai végzettségűekéhez hasonló, de az eszközök felhasználásának módja sajátos. Szépirodalmi és szakmai jellegű könyvekkel gyengén vannak ellátva, ellátottságuk nem biztosítja megfelelően az általános és szakmai ismeretek pótlását, illetve bővítését. Döntő többségük nem tanul és távlatilag sem tervezi tanulmányai megkezdését. Szabad idejüket általában családi és baráti körben töltik, a művelődés, önképzés, szabadidő eltöltés közösségi formáiban

részben saját hibájukból /lakóhelyükön/, részben pedig a brigádközösségekben elfoglalt peremhelyzetük miatt csak alacsony számban vesznek részt.

A tanulás személyes jelentőségét nem érzékelik megfelelően, hiszen többségük tudja, vallja, hogy szakmai felkészültségük hiányos, vagy elégtelen, de ennek ellenére nem tesznek konkrét lépéseket a hiányosságok pótlására.

Megítélésünk szerint az általános műveltség hiányos alapjai miatt helyzetük és problémáik kritikus átgondolásra csak részben képesek. Az ellentmondásokat érzékelők egy részénél /ld. a továbbtanulási tervek elhalasztásának tendenciái/ az akaratilag tulajdonságok gyengése miatt felhetően a jövőben sem várható a tanulmányok megkezdése, az önművelési igények és a művelődési lehetőségek egymásratalálása.

III/2. Általános iskolát végzett dolgozó fiatalok művelődési igényeinek és lehetőségeinek elemzése

Dolgozatunk előző részében részletesen foglalkoztunk az általános iskolát el nem végzett dolgozó fiatalok művelődési igényeivel és lehetőségeivel. A kérdőíves adatgyűjtés és a szóbeli elbeszélgetések tapasztalatai alapján kirajzolódott, hogy a vizsgált csoportok adatai között jelentős eltérések mutathatóak ki. Legszembetűnőbb eltéréseket az elsőként vizsgált csoport válaszai mutattak. Ez azzal függhet össze, hogy az általános iskolát be nem fejezettek között együtt szerepeltek azok a dolgozók, akik alig néhány osztályt végeztek el, illetve azok is, akik a 7. osztály befejezésekor, vagy a 8. osztály második felében hagyták abba tanulmányaikat.

Az említettek mellett azonban az eltéréseket az is magyarázhatja, hogy az iskolai tanulmányoknak valószínűleg van egy olyan minimális szintje, amely / a múltban az általános iskolákban tanító pedagógusok legjobbjainak, a jövőben pedig remélhetően valamennyi általános iskolai pedagógus tudatos munkájának az eredményeként/ megalapozza a permanens önművelést: a beállítódást, az érdeklődést, az intellektuális kíváncsiságot, a tanulási vágyat és a tanulni tudást, az ismeretszerző képességet pedig olyan fokra emeli, hogy vele és általa egy megbízhatóan működő pszichikus apparátus épül be a személyiségbe. A gyermek- és ifjúkornak, a tanulás klaszszikus időszakának a jelentőségét, meghatározó szerepét nem lehet túlértékelni. Bernáth Józseffel egyetértve valljuk: "Az az ember, aki fiatalkorában olyan jellegű képzésben részesült, amely eltérítette őt a tanulástól, vagy nem készítette fel kellően olyan jellegű állhatatosságra és erőfeszítésre, mint amelyet a folyamatos nevelés megkövetel, voltaképpen elveszett a felnőttnevelés számára."³⁵

Vizsgált mintánkban a dolgozók 35 %-a rendelkezett általános iskolai /vagy annak megfelelő/ végzettséggel. Az általános iskolát végzettek életkori megoszlása az egyes korcsoportokban a következő volt:

- 18-20 év közötti	42 %
- 21-25 év közötti	31 %
- 26-30 év közötti	28 %
- 31-35 év közötti	33 %
- 36 éven felüli	57 %.

Az életkori megoszlás aránytalanságai azzal magyarázhatóak, hogy minden korcsoportban / a 36 éven felüliektől el-

tekintve/ jelentős a magasabb iskolai végzettségűeknek /a szakmunkásképzőt és középiskolát végzetteknek/ az aránya. A változó százalékos arányok egyben azt is jelzik, hogy a 30 éven aluli korosztályokban a 18-20 évesek korcsoportja felé közeledve növekszik az általános iskolai végzettségűeknek a száma, azaz a legfiatalabbaknak a körében csökken /-t/ a szakmunkásképző iskolai és középiskolai végzettségűeknek az aránya. Ez a csökkenés részben a továbbtanulási kedv hanyatlásáról árulkodik, másrészt pedig feltételezhetően azt jelzi, hogy az üzemek szakmunkás utánpótlásában emelkedett a gyengébb előképzettségű, alacsonyabb iskolai végzettségű és valószínűleg azért tovább nem tanult dolgozóknak a száma.

Azt is valószínűnek tartjuk, hogy az utóbbi években /kb. 8-10 év óta/ kialakult kereseti arányok /helyesebben: aránytalanságok/ komoly szerepet játszhatnak a továbbtanulást elútasító döntések születésében. /Ld.4.sz. táblázatnál az egy főre jutó jövedelmi viszonyok kategóriánkénti megoszlását./

Az általános iskolai végzettségűek csoportjába tartozók 34 %-a férfi, 66 %-a pedig nő volt. A nők magas aránya miatt feltételezzük, hogy a jelzett tendencia /az általános iskolai végzettségűek arányának növekedése/ elsősorban a munkábaállók iskolai végzettségét tükrözi.

Figyelmeztető jelzésnek tekintjük, hogy az általános iskolai végzettségűek életkori megoszlása hasonló arányokat és tendenciákat tükröz, mint az általános iskolát el nem végzetteké. Vagyis: a legfiatalabb és a legidősebb korosztályok-

ban a legmagasabb az általános iskolai végzettségűeknek a száma. A két végzettségi szint számsorainak arányváltozásai egyformán az utóbbi évek kedvezőtlen változásait jelzik.

A munkahelyi beosztásban kimutatható az iskolai végzettség hatása. Érdekes azonban, hogy az általános iskolai végzettségűek között viszonylag magas számban találhatunk felelősebb beosztásban dolgozókat: művezetőket /20 %-ban/ és szakmunkásokat /13 %-ban/. Az általános iskolát végzettek egy része /főleg a 26-35 év közötti korosztályból/ különböző szakmai jellegű tanfolyamok elvégzésével a szakmai alapismereteket jól elsajátította, így közülük többen művezetővé válhattak, néhányan pedig a szakmunkások csoportjába lettek átsorolva.

A munkahelyi beosztással függ össze, hogy az általános iskolát végzettek egy főre jutó kereseti arányai a szakmunkásokéhoz és a középiskolát végzettekéhez hasonlóak. Köztük található ugyan a legalacsonyabb egy főre jutó jövedelemmel rendelkezők legmagasabb százaléka /ld. 4.sz. táblázat/, de ez önmagában nem jelenti a csoport egészének kedvezőtlen helyzetét, hiszen többségük jövedelme a kvalifikált szakmunkások jövedelméhez hasonló.

A dolgozat témája szempontjából nagy jelentősége van annak a ténynek, hogy a vizsgált csoportban az általános iskolai alapoknak a megléte - differenciált módon ugyan, de egyesek számára - lehetővé tette a szakmai előbbrejutást, az alapfokú szakmai tanfolyamok elvégzését, s ezáltal a beosztás és a jövedelmi viszonyok kedvező alakulását. Nem tekintjük feladatunknak annak elemzését, hogy a vizsgált üzemekben szerencsés e az általános iskolai végzettségű művezetőknek az

alkalmazása. Az általános iskolát végzett művezetők magas aránya azt mindenesetre jelzi, hogy az üzemek a legszorgalmasabb, a szakmai tanfolyamok iránt leginkább érdeklődő dolgozók számára biztosították a tanulási lehetőségeket.

A beosztásban mutatkozó és realizálódott lehetőségek jelzik, hogy az általános iskolai alapok birtokában lehetőség van a művelődés szervezett formáinak kihasználására.

Az alapműveltség szemléletformáló jelentőségét bizonyítja az a tény is, hogy az általános iskolai végzettségűek többsége megfelelően el van látva művelődést szolgáló eszközökkel.

Korábban jeleztük, hogy az eszközökkel való ellátottság nem feltételezi ugyan azok rendszeres használatát is, de azt mindenesetre mutatja, hogy tulajdonosaik életük elengedhetetlenül szükséges részének tartják azok létét, beszerzésük érdekében hajlandóak anyagi áldozatot vállalni.

Minőségi jellegűnek érezzük az általános iskolát el nem végzettek és az általános iskolai végzettségűek eszközellátottsága közötti mennyiségi különbségeket. Az eltérések főleg az általános műveltség mélyebb rétegeinek, sajátos összetevőinek meglétéről tanuskodó adatokban, tényekben mutathatóak ki. Ilyennek tekintjük az általános és szakmai érdeklődés kielégítését szolgáló könyveknek a számát és bizonyos fokig a magnetofonnal való ellátottságot.

Az általános iskolát végzettek 72 %-a rendelkezett kisebb-nagyobb szépirodalmi könyvgyűjteménnyel. Az elbeszélgetések szerint a könyvvel rendelkezőknek mintegy fele szokott rendszeresen olvasni, a többiek pedig - rendszertelenül ugyan, de -

évente átlagosan 1-4 könyvet szoktak elolvasni. A megkérdezettek abszolút többsége iskolás évei alatt kezdte meg a kötelező irodalomhoz tartozó művek megvásárlásával a könyvgyűjtést. Sajátosságként említhető, hogy az irodalmi értékekkel is bíró könyvek többsége magyar íróknak és költőknek /pl. Jókai, Gárdonyi, Mikszáth, Szilvási, illetve Arany, Petőfi, Ady stb./ a műve. A könyvek között jelentős arányt foglalnak el a kalandregények, történelmi témájú alkotások és a krimik.

Szakmai jellegű könyvgyűjteménnyel csak az általános iskolát végzettek kisebb része /25 %-a/ rendelkezett. A szakmai jellegű könyvek tulajdonosai szinte kizárólag azok közül kerültek ki, akik szakmai ismereteket megalapozó, bővítő továbbképzésekre jártak /járnak/. Az érdeklődés jellemzőjeként említhető, hogy a szakmai könyvgyűjteménnyel rendelkezők több mint háromnegyedének szépirodalmi könyvgyűjteménye is volt, azaz többségüknél a művelődés nem csupán szakmai és anyagi előbbrejutást elősegítő igényként jelentkezett.

Az általános iskolai végzettségűek továbbtanulási-önképzési elképzelései viszonylag megnyugtató képet mutatnak. Jelentős ugyan a nem tanulóknak a száma /ld. 6.sz. táblázat/, de arányuk sokkal kedvezőbb, mint az általános iskolát be nem fejezetteké.

A nemtanulók többsége 35 év feletti, illetve 18-20 év közötti. Tapasztalataink szerint az idősebbek tanulástól való tartózkodása részben érthető /többségük nő, akik családi elfoglaltságaik miatt nem foglalkoznak a tanulás gondolatával./ Ugyanezek az okok azonban már nem mondhatóak el a 18-20 év közöttieknél.

A legfiatalabb korosztály tagjainak egy része tudatosan választotta a munkábaállást és utasította el a továbbtanulást. Válaszaik egy része a döntést anyagi okokkal magyarázza:

- " Így is megkeresem azt, amit egy szakmunkás, sőt többet."
- " A munkás és a segédmunkás közötti jelenlegi bérkülönbségek nem ösztönöznék arra, hogy szakmunkásképzőbe járjak."
- " Továbbtanultam egy évig, de kevés volt a pénz, most pénz van, igaz dolgozni is kell, de majd továbbtanulok, bár nem lesz könnyű."
- " Nem volt akaraterőm és senki sem biztatott különösebben. Így is megkeresem a szükséges pénzt, hiányérzetem nincs, sokat olvasok."

Mások családi körülményeik miatt nem vállaltak a tanulást:

- " Kicsi gyermekem van, várok még egy kicsit, hogy nagyobb legyen."
- " Az otthoni körülményeim nem teszik lehetővé."
- " Többen voltunk testvérek, valakinek pénzt is kellett keresni."
- " Hatan voltunk testvérek, mindannyian iskolások voltunk. Apám keresete olyan kicsi volt, hogy anyagiakkal nekem kellett segíteni, hogy testvéreim tanulhassanak."

Néhányan általános válaszokat adtak:

- " Nem szerettem tanulni."
- " Nem volt kedvem a továbbtanuláshoz."

A válaszokat lehetne még sorolni, csoportosítani. Legtöbben családi körülményeiket okolják a továbbtanulás elmaradásáért. Érezhető azonban /a szemléltetésként kiragadott részek ellenére/, hogy a családi körülmények felemlegetése nem minden esetben indokolt, a megkérdezettek közül többen hajlamosak voltak arra, hogy a tanulási kedv hiányát, a gyenge tanulmányi eredményt környezeti tényezőkkel magyarázzák, s ezzel saját felelősségüket csökkentették.

Véleményünk szerint a továbbtanulás elmaradásában általában a következő, egymástól nehezen elkülöníthető okok játszottak szerepet:

- a családi környezet sokuknál ingerszegény, az iskolai tanulmányi munka iránt közömbös volt;
- a szülők életmódja vagy a család nagysága szükségessé tette a fiatal /-ok/ munkábaállását;
- többen fiatalon családot alapítottak, keresetre volt szükség;
- a megkezdett továbbtanulás nem felelt meg az egyéni képességeknek vagy érdeklődésnek;
- a szakképzetlen munkaerő iránti kereslet jó elhelyezkedési, kereseti lehetőségeket biztosított az általános iskolai végzettségűeknek is;
- az általános iskolai követelmények rendszertelen teljesítésével is be lehetett fejezni az általános iskolát, de a folyamatos tanulás hiánya miatt az általános iskolai évek időszakában nem alakultak ki a szellemi tevékenység rendszeres végzéséhez szükséges akarat tulajdonságok.

A tanulást gátló, nehezítő tényezőket lehetne még sorolni, de feltehetően az említettek játszhatták a legkomolyabb szerepet a továbbtanulás elmaradásában. A felsorolt tényezők igazolják azt a kijelentésünket is, hogy az általános iskola befejezésekor általában tudatos /de: egyéni, családi, iskolai és részben társadalmi körülmények által determinált/ döntés eredményeként történt a továbbtanulás elútasítása.

Izgalmas kérdés lenne annak felderítése, hogy az egyéni körülmények időközbeni változása hogyan érintette a tanulással kapcsolatos terveket. A tervekről, elképzelésekről, tanulási igényekről a 6.sz. táblázat adatai szólnak. A tervek szerint 39 %-uk szeretne néhány éven belül ismét tanulni. Ezt az arányt jónak tartjuk, de meg kell jegyeznünk, hogy a továbbtanulást tervezőknél feltehetően csak az egyéni-családi körülmények kedvező változásairól, a tanulási szükséglet és lehetőség felismeréséről van szó, s elsősorban az akaraterő fogja eldönteni, hogy mennyire sikerül urrá lenni a mindennapi életben szükségszerűen felmerülő szubjektív és objektív akadályokon.

A szabadidő eltöltésének formái az általános iskolát végzettek körében a következőképpen alakultak:

13.sz. táblázat

Tevékenységek megnevezése	A tevékenységet a megkérdezettek közül önmagára nézve	
	jellemzőnek tartja	hasznosnak itéli
házkörüli munka, kertészk.	37 %	43 %

rádiózás	51 %	30 %
TV-nézés	42 %	38 %
újságotolvasás	43 %	33 %
mozilátogatás	45 %	42 %
kártyázás	42 %	25 %
gyermeknevelés	27 %	31 %
kézimunkázás	36 %	43 %
séta, kirándulás	22 %	33 %
vendégeskedés	16 %	66 %
szórakozóhelyek látogatása	27 %	23 %
szórakozás, tánc	35 %	37 %
szakkörök látogatása	--	33 %
társadalmi tevékenység	21 %	35 %
klubfoglalkozás	37 %	54 %
aktív sport	23 %	40 %
aktív zene	20 %	33 %
nyelvtanulás	33 %	36 %

A válaszok szerint az általános iskolai végzettségűek kedvvel végzik és hasznosnak tartják a házkörüli munkát, kertészkedést. Az ilyen munka hasznosságának megítélésében jelentősen eltérnek az általános iskolát el nem végzettek csoportjától. /Azok közül 5 % ítélte hasznosnak ezt a munkát./ Látszólag nehéz a kétféle megítélés közötti eltérés okait feltárni, de szerintünk a különbség a két csoport eltérő gondolkodásmódjával, pontosabban: a házkörüli munkának, a kertészkedésnek a fizetésen kívüli jövedelemszerzés szempontjából való eltérő megítélésével függhet össze. Mindkét csoport tagjai kb. mintán belüli arányuknak megfelelően végeznek házkörüli munkát. A munka hasznossága, jövedelmezősége azonban eltérhet, s feltehetően ez befolyásolhatja az ilyen jellegű munkák hasznosságának a megítélését is.

Az általános iskolát végzettek jobban érdeklődnek a közösségi jellegű tevékenységek iránt is. /Ld. mozilátogatás, társadalmi tevékenység, klubfoglalkozás, aktív zene, sport stb./ Érezhető ugyanakkor náluk is bizonyos szakadás a ténylegesen végzett és a hasznosnak ítélt tevékenységek között. /Ld. rádiózás, vendégeskedés, társadalmi tevékenység stb./

A tanulás személyes jelentőségének megítélése során sajátos kérdésekkel, problémákkal találkoztunk.

Az általános iskolai végzettség birtokában e csoport tagjai továbbtanulásra jogosultak, elméletileg valamennyiük számára mód van a magasabb iskolai végzettség megszerzésére. Munkábaállásuk egy döntési folyamatnak / a továbbtanulást elutasító döntésnek/ az eredménye. A továbbtanulási elképzelések elemzésekor láttuk, hogy eltérő okok játszottak szerepet a munkábaállásnál. Az okok alaposabb feltárása érdekében a 30 év alatti általános iskolai végzettségűektől az alábbi kérdésekre kértünk /névnélkül/ választ:

Mit tart fontosabbnak?

- a./ tanulással hosszabb távon megalapozni a jövőjét
- b./ pillanatnyi előnyökhöz jutni, amely kiegészítő jövedelmet jelent.

A kiélezett kérdésre adott válaszok többsége /53 %-a/ a pillanatnyi előnyöket, a kiegészítő jövedelmet részesítette előnyben. A válaszok megoszlásának legnagyobb tanulsága az volt, hogy a továbbtanulást egyszer már elutasító fiatalok többsége hasonló döntési lehetőség esetén - feltehetően - ismét elútasítaná a továbbtanulást, a pillanatnyi jövedelemszerzést választaná.

A válaszok alapján úgy tűnik, hogy a megkérdezettek többsége nem érzékeli a tanulás iránti társadalmi szükséglet gyors növekedését, a társadalmi szükségletet azon méri le, hogy belátható időn /3-5 éven/ belül mennyire honorálja anyagilag is a magasabb végzettséget. A probléma jelenleg tehát lényegében az, hogy az egyének rövidebb távú érdekei találkoznak a társadalom szintén rövidebb távú érdekeivel /a munkaerőhiány kielégítésének érdekével./ A termelés zavartalanságának biztosítása /mint társadalmi érdek/ megköveteli, hogy kvalifikálatlan, illetve alacsonyan kvalifikált dolgozóknak is viszonylag magas jövedelmet biztosítson. A mostani helyzet egyesekben azt az illúziót kelti, hogy a kereseti arányok a társadalom tényleges értéktételeit jelzik, a szakképzetlen és alacsony kvalifikált munkakörökben foglalkoztatottak továbbtanulásuk esetén sem kerülnének lényegesen kedvezőbb helyzetbe.

Feltehetően a hosszabbtávú és rövidebb távú társadalmi érdek ellentmondásai miatt szinte mindegyik vizsgált csoportban / a középiskolai végzettségűektől eltekintve/ magas a tanulást elutasítóknak az aránya.

A munkával való elégedettség egyes kérdéseit már érintettük. Az általános iskolát végzettek munkával való elégedettségének megítélésakor figyelembe kell vennünk, hogy 33 %-uk szakmai tanfolyam elvégzése révén szakmunkássá vált. /Közülük 20 % művezetői, 13 % pedig szakmunkási beosztásban dolgozik./ A fentmaradó 67 % sem tekinthető azonban teljesen homogén munkásrétegnek.

A betanított és segéd munkásoknál nem rendelkezünk olyan jogi fogódzóval, mint a szakmunkás-bizonyítvány. A besorolás alapja itt az egyes munkakörök betöltéséhez szükséges betanulási idő különbsége. A betanított munkások között fordul elő a legnagyobb arányban olyan egyszerű gépi munka, ami nem követel nagyobb szakismeretet, de ugyanakkor elvégzéséhez mégis szükséges bizonyos előre meghatározható betanulási idő.

A betanított munka általában monoton jellegű, és mind a társadalmi presztízse, mind az anyagi megbecsülése alacsony. A betanított munkások átlagkeresete sem különbözik jelentősen a segéd munkásokétól. Ezekben a munkakörökben a legnagyobb a női dolgozók aránya, mert napjainkban a női munkásoknak még viszonylag kis része rendelkezik szakmával, ugyanakkor fizikai adottságaik következtében kevésbé felelnek meg a rendszerint nagyobb erőfeszítést követelő segéd munkási munkakörökben.

A segéd munkások csoportjában két egymástól elkülönülő alcsoporttal találkoztunk:

- a./ A viszonylag magas keresettel és növekvő társadalmi presztízzsel rendelkező nehéz testi munkások, akik e területen szinte általánosan uralkodó akkordbér mellett, személyi vezetéstől viszonylag függetlenül dolgoznak. Az aránylag magas átlagkereset elősegíti azt is, hogy az ilyen munkát vállalók iránt - legalábbis egyelőre - nagyobb az igény, mint amennyien ilyen feladatokat vállalnak.
- b./ A gépi munkát vagy egyéb közvetlen termelőtevékenységet végzők melletti kiszolgáló személyzet, akikre a viszonylag alacsony kereset és egyben a nagyon alacsony társadalmi presztízis a jellemző.

Az elbeszélgetések szerint elsősorban a szakmunkás beosztásban dolgozók elégedettek a végzett munkával. Néhányuknál ugyan problémát okoz az újabb gépek kezelésének megtanulása, de hosszú évek gyakorlati tapasztalatainak a birtokában az csak rövidebb ideig jelent számukra nehézséget.

A művezetői beosztásban dolgozók többsége /kb.65-70 %-a/ elégedett munkakörével. Ebben a rétegben a felmerülő problémák a szakmai segítségnyújtásra való felkészületlenséggel, valamint az elméleti alapok hiányosságaival kapcsolatosak.

A betanított és segéd munkásként alkalmazott dolgozók körében található a legtöbb rossz munkahelyi közérzetről panaszkodó személy. Elsősorban a munka nehézségét, a végzett munka piszkosságát, az állandó munkahely hiányát hangsúlyozták.

A munkahelyi közérzet, a munkatársakkal kialakított kapcsolat megítélése ebben a vizsgált csoportban azonos százalékos arányokat mutatott a munkával való elégedettséggel. Az egybeesés pontos arányai véletlenszerűek, de az összefüggést természetesnek tartjuk.

A művezetők valamennyien hosszabb idő óta dolgoznak az üzemekben, munkatársaikat jól ismerik, többségükkel jó emberi-baráti kapcsolatot alakítottak ki. Jövedelmi viszonyaik jók, de a kialakult jövedelmi arányok annyira nem magasak, hogy emiatt egykori szakmunkás környezetük elhidegülne tőlük.

A szakmunkásokká vált általános iskolai végzettségűek többsége hasonló helyzetben van. Szakmunkássá válva kismértékben módosult ugyan a jövedelme, de emberi kötődéseik megmaradtak.

A segéd- és betanított munkásként dolgozók csoportjában van a legtöbb környezetével elégedetlen dolgozó. Az elégedetlenség okai részben anyagi természetűek /a hasonló beosztásban dolgozó fiatalabbak és idősebbek bére közel áll egymáshoz; a fizetések nem fejezik ki megfelelően a törzsgárda megbecsülését stb./, részben pedig a munkavégzés során kialakult emberi kapcsolatokkal állnak összefüggésben.

III/3. Szakmunkásképző iskolát végzett dolgozó fiatalok művelődési igényeinek és lehetőségeinek elemzése

Mintánkban a fiatal dolgozók 35 %-a rendelkezett szakmunkásképző iskolai végzettséggel. A szakmunkás végzettséggel rendelkezők megoszlása az egyes életkori csoportokban a következő volt:

18-20 év közötti	31 %
21-25 év közötti	42 %
26-30 év közötti	40 %
31-35 év közötti	33 %
36 éven felüli	7 %

Az életkori megoszlásból kiolvasható, hogy a szakmunkások rétege viszonylag fiatal, többségük a felszabadulás évében vagy azt követően született.

A szakmunkásképző iskolát végzett szakmunkások művelődési igényeinek és tevékenységének elemzését azért tartjuk különösen fontos kérdésnek, mert;

- a munkásosztály társadalmilag, politikailag legaktívabb, legképzettebb rétegét alkotják;
- üzemeken belüli arányuk fokozatos növekedése várható;
- állásfoglalásaikkal, véleményükkel, mindennapi megnyilvánulásaikkal közvetlenül befolyásolják alacso-

nyabb iskolai végzettségű munkatársaik szemléletét.

Mielőtt felmérésünk eredményeit ismertetnénk néhány Csongrád megyei tapasztalatról, szakmunkásképzéssel kapcsolatos problémáról szeretnénk beszámolni. Ugy érezzük, hogy a megye üzemeiben vizsgált szakmunkások helyzetének, művelődéssel kapcsolatos nézeteiknek megértését elősegitheti az okok, nehézségek eredetének feltárása.

III/3/1. A szakmunkásképző iskolákban folyó szakmunkásképzés helyzete Csongrád megyében

Csongrád megyében 13 szakmunkásképző intézet működik. Az iskolák személyi ellátottsága jó, az elmúlt években számottevően gyarapodott a főhivatású pedagógusok létszáma. /ld. 1. sz. melléklet./ Emelkedett az egyetemi végzettségű közismereti és mérnök tanári létszám is. Az emelkedés oka elsősorban az elméleti órák számának a növekedése volt.

Kedvező a főhivatású pedagógusok képzettség szerinti összetétele. /Ld. 2.sz. melléklet./

Az 1978/79-es tanévben a vezetők 81,4 %-ának volt pedagógiai képesítése, 79,6 %-ának felsőfokú végzettsége volt. Négyen egyetemen, illetve főiskolán tanultak.

A közismereti tárgyakat csak felsőfokú végzettségű és pedagógiai képesítéssel rendelkező tanárok tanították /141 fő/. A szakelméleti tárgyakat 79,1 %-ban tanították felsőfokú végzettséggel rendelkező tanárok.

A műszaki pedagógusok többsége redetileg nem erre a pályára készült, munkáját más beosztásban kezdte.: mérnök, technikus vagy szakmunkás volt. Ennek az a magyarázata, hogy az

iskolákban szívesebben alkalmaznak gyakorlati tapasztalatokkal rendelkező műszakiakat, akik munka mellett vállalják a 2 éves műszaki tanári képzettség megszerzését, mint a szinte kizárólag csak elméleti felkészítésben részesült pályakezdő mérnök-, illetve üzemmérnök tanárokat.

A kialakult gyakorlat természetesen magában hordja annak veszélyét, hogy az iskolai oktatásra nem a legmegfelelőbb, a legkiválóbb szakemberek vállalkoznak. Sok esetben az üzemek sem szívesen mondanak le jó szakembereikről /magasabb bérrel visszatartják őket./

A legnagyobb gondot a gyakorlati oktatást végző szakemberek jelentik, közülük 182 főből 140-nek nincs pedagógiai végzettsége. /1970-ig alkalmazásukhoz elegendő volt a pedagógiai, illetve szakoktatói tagozat elvégzése, ezt 95 személy el is végezte./ Jelenleg az alkalmazástól számított 5 éven belül minden szakoktátónak meg kellene szereznie a pedagógiai képesítést, de ez megvalósíthatatlan. Gyorsabb lenne az előrehaladás, ha a Műszaki Egyetemnek Szegeden is lenne kihelyezett levelező műszaki oktatói tagozata, vagy konzultációs központja. A szegedi képzés Békés megye hasonló jellegű gondjait is megoldaná. Jelenleg Baján, Budapesten és Dunaujvárosban folyik levelező műszaki oktatói képzés.

A megyei szakmunkásképző iskolákban foglalkoztatott pedagógusok életkori összetétele az 1977/78-as tanévben a következő volt:

- 29 éves és annál fiatalabb	21,4 %
- 30-39 év közötti	38,1 %
- 40 éves és idősebb	40,5 %

Igen kedvező, hogy a pedagógusok közel 60 %-a 40 év alatti, nagy munkabírási, képes a technikai haladással lépést tartani.

A nők aránya 36,5 %, többségük fiatal édesanya. Helyettesítésük /gyermekgondozási segély, gyermekápolás stb./ sokszor nagy gondot jelent, mert a kisebb létszámú szakmák elméleti óraszámra sok esetben csak egy szakelméleti tanár alkalmazását teszi lehetővé.

A kötelező heti óraszám csökkentése /1974-ben és 1975-ben/, valamint az 1977-es bérrendezés kedvezően hatott a nevelő-oktató munka színvonalára. /A tanároknál 22-ről 20-ra, a szakoktatóknál 36-ról 32-re, a nevelőknél 48 óráról 36 órára csökkent a kötelező óraszám.

A tanári ellátottság jellemzése után a beiskolázás általános kérdéseiről szólnak. A pályaválasztási szakirodalom szerint az általános iskola befejezése után a fiatalok háromféle "osztása" alapvetően az általános iskolában elért tanulmányi eredmények alapján történik, s egyszersmind megfelel az intellektuális fejlettség különbségeinek. "A középiskolába általában azok a tanulók pályáznak, akik - legalábbis osztályuk viszonylatában - a legjobb tanulmányi átlagot érték el....intellektuális téren kedvező helyzetben vannak... és éppen azok a tanulók kényszerülnek a viszonylag szűk korrekciós lehetőségeket adó szakmunkásképzésre, illetve munkába állásra, akik relative alacsonyabb intellektuális fejlettségük következményeként csak korlátozott mértékben tudják felfogni egy-egy szakma követelményeit."³⁶

A fenti megállapítás a tanulmányi eredmények nyelvén megfogalmazva azt jelenti, hogy a szakmunkásképző iskola a köztudatban úgy él, mint a közepesek iskolája. A köztudat ebben pontosan megfelel a hivatalos adatoknak. "Az utóbbi 15 évben végbement gazdaságpolitikai és iskolapolitikai változások ellenére mindvégig a közepes tanulók adták a szakmunkástanulók abszolút többségét. Nemcsak az jellemző, hogy az átlag végig a 3 egész közelében marad, hanem az is, hogy az eredmények szórása a szakmunkástanulók között mindössze 0.76 /az OSZV mintáján mérve 1974-ben/, míg egy nyolcadikosok körében végzett felmérés /Csanádi-Ladányi 1977/ Budapest XVIII. kerületében 1.03 szórást állapított meg 3.64-es átlag körül. A szelekció során létrejövő homogenizálódás nyilvánvaló."³⁷

Más kutatások arra is rámutattak, hogy a szakmunkástanulók csoportja a származási összetétel szempontjából is hasonló mértékben homogén: a szakmunkásképző lényegében a fizikai dolgozók gyermekeinek az iskolája.³⁸

Az országos adatokhoz hasonló tendenciák tapasztalhatók Csongrád megyében is. A szakmunkásképző iskolák adatai, a tanév eleji felmérések tapasztalatai szerint a beiskolázott korosztályok előképzettsége évről-évre romlik, s a pedagógusokat dicséri az a tény, hogy az átlagos tanulmányi eredmény Csongrád megyében 1972-óta nem csökkent.³⁹ /ld. 7.sz. melléklet./

Megyénk szakmunkásképző iskolai feladatuknak tekintik a műveltségi szintkülönbségek csökkentését, tanórán kívüli művelődési lehetőségek biztosításával kísérlik meg a hátrányos helyzetűek felzárkóztatását.

A felzárkóztató programok tematikája azonban még nincs megfelelően kidolgozva, az összehangoltság és szervezettség sem éri el a kívánt szintet.

Csongrád megyében az utóbbi években /1975-1980 között/ csak 2,6 %-kal emelkedett a szakmunkásképző iskolákba járó fiataloknak a száma. /Ld. 3. sz. melléklet./ Az utánpótlás gyenge minőségét mutatja, hogy az országos arányokat meghaladó mértékben emelkedett a lemorzsolódók aránya. /Ld. 4.sz. melléklet./

A lemorzsolódással, a szakmunkásképző iskolák népszerűtlenségével, valamint a demográfiai adatokkal is összefügg, hogy az 1979/80-as tanévben a beiskolázások révén csak a vállalati igények 43,9 %-át tudták az intézmények beiskolázni. /Ld. 5.sz. melléklet./ A beiskolázási adatok természetesen csak prognosztikai jelentőségűek, hiszen várhatóan a beiskolázottaknak közel 10 %-a nem fogja tanulmányait befejezni.

A szakmunkástanulók létszámát elemezve feltűnik, hogy az utóbbi 7-8 évben megyénkben lényegében változatlan szinten mozog a leánytanulók aránya. /Ld. 6.sz. melléklet./

Megyénk ipari struktúrája valóban elsődlegesen a férfiak számára nyújt a szakmunkásképző iskola elvégzése után kedvező munkahelyi lehetőségeket, de már napjainkban magasabb arányban igényelne szakképzett női dolgozókat.

A felnőtt szakmunkásképzés igen jelentős szerepet tölt be megyénkben a szakmunkaerő-hiány pótlásában. /ld.8.sz. melléklet/. Elősegíti a népgazdasági érdekből történő munkaerőátcsoportosítást, a társadalmi mobilizációt. Az utóbbi években emelkedett a második, vagy harmadik szakmát megszerzőknek a száma.

Ez egyrészt - szakmunkások esetében - növeli a konvertálhatóságot, másrészt lehetőséget ad a pályakorrekcióra.

Csongrád megyében a szakmunkásképzéssel kapcsolatos problémák a következőkben összegezhetők:

- a./ Nincs kidolgozva a megye középtávra szóló szakmunkaerő igénye, így az ipar, a mezőgazdaság, a kereskedelem, a szolgáltatás strukturális változásait a beiskolázási arányok kialakításánál nem tudják figyelembe venni;
- b./ A továbbtanulási igények és irányok kevésbé irányulnak a szakmunkásképző iskolákba, a továbbtanulók főleg szakközépiskolákba jelentkeznek. A továbbtanulási irányok változatlanul maradása esetén a szakközépiskolai szakmunkásképzés arányát kell növelni a hároméves képzés rovására;
- c./ Az oktató-nevelő munka hatékonyabbá tétele megköveteli, hogy a műszaki tanárok és szakoktatók pedagógiai képzettséget szerezzenek;
- d./ A tanórai és a tanítási órákon kívüli nevelési lehetőségeket jobban össze kell hangolni az iskola, a tanulóotthon, az üzem, a család és az ifjúsági szervezet szorosabb együttműködésével meg kell teremteni a művelődésbeli egyenlőtlenségek felszámolásának hatékonyabb formáit, csökkenteni kell a lemorzsolódási arányt.
- e./ A szakmunkástanulók nevelésében érintett valamennyi szervvel és intézménnyel közösen arra kell törekedni, hogy a tanulóiban tartósan kialakuljon az önművelési igény. Olyan tudást kell kialakítani, amely rugalmas, könnyen továbbfejleszthető.

f./ A felnőtt szakmunkásképzési formákat munkásművelődési lehetőségként is hasznosítani kell.

III/3/2. Művelődési igények és lehetőségek a szakmunkásképző iskolát végzett dolgozó fiatalok körében

A szakmunkásképző iskolát végzett dolgozó fiatalok munkahelyi beosztása és kereseti arányai ellentmondásosan tükrözik a megszerzett szakmai tudás munkahelyi megbecsülését. Az életkori megoszlás ismertetésekor láttuk, hogy a szakmunkásképzőt végzettek aránya a fiatalabb korcsoportokban a legmagasabb. Beosztásuk nagyrészt megfelel iskolai végzettségüknek /szakmunkásként dolgoznak/, de feltűnően alacsony arányban/6 %-ban/ találhatók meg a művezetők között. A vizsgálatba bevont üzemek vezetőivel folytatott beszélgetéseink során kiderült, hogy ez az arány azzal függ össze, hogy a szakmunkásképzőt végzettek többsége fiatal, fizetésével elégedett, nem szívesen vállalkozik a nagy felelősséggel járó közvetlen termelésirányítói feladatok ellátására. Ezt a megbízatást szívesen átengedik azoknak a régebbi dolgozóknak, akiknek ugyan csak általános iskolai végzettségük van, de szakmunkás tanfolyamot végeztek és hosszabb idő óta az üzemekben dolgoznak. A középiskolai végzettségük is szívesebben vállalnak művezetői beosztást, mint a szakmunkásképző iskolát végzettek.

Megítélésünk szerint a beosztásban kialakult arányok, amelyek az iskolai végzettség fokát, a szakmai képzés minőségét csak részben tükrözik, nem tekinthetők megnyugtatónak. Az általános iskolát végzetteknek a szakmunkás képesítés megszerzésére irányuló erőfeszítéseit érthetőnek tartjuk, de

- a minőségileg magasabb szintet jelentő szakmunkásképző iskolai végzettségük munkahelyi arányának ismeretében - a művezetői beosztásban való százalékos részesedésüket egészségtelen tendenciának tartjuk.

Az aránytalanságok valószínűleg azzal is összefügghetnek, hogy a szakmunkásképző iskolák tanulói az iskolai tanulmányok során csak korlátozott mértékben kapnak olyan jellegű felkészítést, amelynek birtokában a közvetlen termelés-irányítói feladatok ellátására is felkészülhetnének. A kialakult bérezési rendszer sem megfelelően szolgálja az ésszerű munkaerőgazdálkodást. A jó felkészültséggel rendelkező szakmunkásképzőt végzett dolgozók "egyszerű" szakmunkásként is hasonló fizetést kapnak, mint az üzemi, munkahelyi gondok között örlődő művezetők.

A jövedelem arányait /aránytalanságait/ jól érzékelteti a különböző beosztásban dolgozók egy főre jutó jövedelmét szemléltető táblázatunk.

A beosztás és az egy főre jutó jövedelem arányai

14.sz. táblázat

Beosztás megnevezése	Egy főre jutó jövedelem				
	-800	801-1200	1201-1600	1601-2000	2001-
művezető	--	5 %	30 %	19 %	46 %
szakmunkás	--	10 %	14 %	16 %	56 %
betanított és segédm.	5 %	10 %	15 %	25 %	42 %

A táblázat adatai mutatják, hogy nincsenek jelentős eltérések a különböző kvalifikáltságú dolgozói rétegek jövedelmei között.

Az ellentmondások még kiugróbbak, ha a két legmagasabb képzettségű dolgozói csoport /a művezetők és a szakmunkások/ helyzetét vizsgáljuk. Ez alapján az 1601 Ft feletti egy főre jutó jövedelmi csoportban tartozik;

- a művezetők 65 %-a,
- a szakmunkások 72 %-a,
- a betanított és segédmunkások 67 %-a.

Az arányok jelzik, hogy a munka minőségi jellegét a bérezés alig veszi figyelembe. A fizikai erőfeszítés, a nyers- és betanított munka anyagi dotálásának a foka megközelíti, sőt egyes esetekben meg is haladja a szakismeretekkel párosult munkavégzés elismertségének mértékét. /Utaltunk arra, hogy táblázatainkon az egy főre jutó jövedelem arányait szerepeltettük. Tudjuk, hogy ez nem felel meg ténylegesen az adott dolgozói csoportba tartozó személy által megkeresett jövedelemnek, de összességében mégis megbízhatóan mutatja a vizsgált csoportba tartozók jövedelmi viszonyait, pontosabban azokat az anyagi körülményeket, amelyek a családi gazdálkodás alapját képezik és a mindennapi megélhetésre, kulturális és egyéb igények kielégítésére felhasználhatóak.

A jövedelmi viszonyok hasonló arányainak ismeretében feltételezhető, hogy a művelődést segítő eszközökkel való ellátottságban megmutatkozó különbségek az eltérő egyéni igényekkel, a személyes érdeklődéssel függhetnek össze, az iskolai végzettséggel állhatnak kapcsolatban.

A szakmunkásképző iskolát végzett dolgozók rádióval és televízióval való ellátottsága a többi csoporthoz hasonló.

Lényegesen magasabb azonban a magnetofonnal rendelkezőknek a száma, mint amennyit az általános iskolai, illetve az annál alacsonyabb végzettségűeknek a körében találtunk. Az eltérés kapcsolatban állhat a diákközösségek presztizsszempontú, a modernséget, a modern zene iránti érdeklődést külsőségekben, tárgyi elemekben, kellékekben is hangsúlyozó szemléletével.

/A diákközösségekre való utalást azért érezzük jogosnak, mert elsősorban a 18-25 év közötti korosztályban magas /41-45 % közötti/ a magnetofonnal rendelkezőknek az aránya./

A művelődést szolgáló eszközök között kiemelkedő szerepet tulajdonítottunk a könyvekkel való ellátottságnak. A szakmunkásképzőt végzettek 78 %-a rendelkezett szépirodalmi jellegű könyvgyűjteménnyel. Ez az arány jobb, mint amit az alacsonyabb végzettségűeknél láttunk, de az általunk várt aránynál alacsonyabb. Elsősorban az okozott csalódást, hogy nem mutatkozott lényeges eltérés az általános iskolát végzett dolgozók és a szakmunkásképzőbe járt fiatalok könyvekkel való ellátottsága között. /Az eltérés csak 6 %-os volt./ Az eltérésben feltehetően szerepet játszó okok egy részére már utaltunk, amikor a szakmunkásképzőben folyó irodalom oktatás sajátosságairól szóltunk. Az okok másik csoportjára azok az interjúk világítottak rá, amelyek során a szakmunkásképző iskolát végzett fiatal dolgozókkal beszélgettünk el az általános iskolai és a szakmunkásképző intézeti nevelés /oktatás/ érdeklődést felkeltő szerepéről. A dolgozók az irodalmi művek iránti érdeklődésük kialakulásával kapcsolatban elmondották, hogy általános iskolai tanulmányainak, irodalmi élményeiknek volt meghatározó szerepe irodalom iránti érdeklődésük kialakulásában.

A megkérdezetteknek kb. 65 %-a válaszolta azt, hogy az általános iskolában szerette meg az olvasást. Az általános iskolai évek alatt olvasóvá vált fiatalok többsége /kb. 90 %-ának/ irodalom iránti érdeklődése megmaradt a szakmunkásképzés éve alatt is.

A megkérdezetteknek csupán egy kis töredéke /8-10 %-a/ válaszolta azt, hogy a szakmunkásképző iskolában keltették fel irodalom iránti érdeklődését.

A beszélgetések alapján az a kép alakult ki bennünk, hogy az olvasóvá nevelésben, az irodalmi érdeklődés felkeltésében az általános iskolának kulcsszerepe van. Az olvasóvá váltak többségében tartósan kialakult az olvasás iránti igény; az irodalom és általában az olvasás iránt kevésbé érdeklődők csoportjában viszont - még élmény, illetve műközpontú irodalom-oktatás esetén is - viszonylag kisszámban találtunk olvasóvá vált fiatalokat.

A tények ismeretében a változtatás lehetőségét abban látjuk, hogy a szakmunkásképző iskolákba érkező fiatalok irodalmi érdeklődését, olvasási szokásait az első hónapokban fel kellene tárni és az irodalom /az olvasás/ iránt kevésbé érdeklődők csoportjával differenciáltabban kellene foglalkozni.

A szakkönyvekkel való ellátottság arányaiban az előzőeknél kedvezőtlenebb a helyzet. A megkérdezettek 48 %-a válaszolta azt, hogy a szükséges szakmai könyvek otthon is rendelkezésére állnak.

A továbbtanulási és önképzési igény nagyon hasonlít az általános iskolát végzett dolgozóknál tapasztalt igényekhez.

A továbbtanulást nem tervezőknek az aránya alacsonyabb ugyan 8 %-kal az általános iskolai végzettségükénél, de a két csoport közötti eltérés így sem jelentős. /Ld. 6.sz. táblázat/.

A tervezett és ténylegesen realizált továbbtanulási rendenciák vonatkozásában a szakmunkásképzőt végzetek magasabb százalékos arányai figyelhetők meg /6 és 2 %-kal/.

A továbbtanulási igények hasonlósága véleményünk szerint a jövedelmi viszonyok differenciálatlanságával függhet össze.

A vizsgált dolgozói csoportok beosztásának elemzésekor láttuk, hogy a szakmunkások között kevés a művezető, a jövedelmi szint viszonylag magas /magasabb mint a művezetőké/, a tanulási időszak utáni beosztásbeli előrelépés különösebb anyagi haszonnal nem járna, azaz e dolgozói csoportnál legfeljebb erkölcsi haszonnal járna a magasabb iskolai végzettség /az érettségi/ megszerzése.

Feltehetően az is hat a továbbtanulás iránti igényre, hogy üzemben belüli tényleges előbbrejutást csak az érettségit követő szakirányú továbbtanulás jelentene, de az több évig tartó folyamatos erőfeszítést, lemondást igényelne, s erre nagyon kevesen vállalkoznak.

A szabadidős tevékenységek jellemző és hasznosnak ítélt formái a következőképpen alakultak a szakmunkásképző iskolát végzett dolgozók csoportjában:

15.sz. táblázat

Tevékenységek megnevezése	A tevékenységet a megkérdezett közül önmagára nézve	
	jellemzőnek tartja	hasznosnak ítéli
barkácsolás	43 %	39 %
házkörüli munka, kertészkedés	35 %	31 %
rádiózás	24 %	15 %
TV-nézés	32 %	38 %
újságolvasás	26 %	34 %
mozilátogatás	26 %	33 %
színházlátogatás	40 %	29 %
gyermeknevelés	37 %	40 %
kézimunkázás	37 %	31 %
séta, kirándulás	45 %	35 %
vendégeskedés	33 %	33 %
szórakozóhelyek látogatása	38 %	53 %
szórakozás, tánc	37 %	50 %
szakkörök látogatása	50 %	35 %
társadalmi tevékenység	42 %	35 %
klubfoglalkozás	50 %	45 %
aktív sport	46 %	43 %
aktív zene	60 %	50 %
nyelvtanulás	--	39 %
meccsek megtekintése	41 %	40 %
művészeti kör	50 %	45 %

Mintánkban 35 % volt a szakmunkásképzőt végzetteknek az aránya, így elsősorban azok a tevékenységek, illetve tevékenységekkel kapcsolatos elképzelések jeleznek rétegre jellemző vonásokat, amelyeknél a válaszok százalékos arányai a réteg mintán belüli arányától jelentősen eltérnek.

A válaszok szerint a házkörüli munkával, a kertészkedéssel foglalkozóknak a többsége a szakmunkásképzőt végzettek

közül került ki. A házkörűli munka arányai azonban érezhetően terhesek egyesek számára, akadályozzák a szórakozást, a kikapcsolódást, az aktív pihenést /ujsgolvasást, TV-nézést stb./.

Elsősorban a fiatalabb korosztályok tagjai közül sokan vesznek részt a munkahelyi és a munkahelyen kívüli társadalmi tevékenységben.

Az eddig vizsgált dolgozói csoportoktól eltérően rendkívül magas a közösségi jellegű foglalkozások, rendezvények, /pl. szakkörök, klubok, aktív sport és zene/ iránti érdeklődés. Az adatok alapján megfogalmazható, hogy a szakmunkásképzőt végzett dolgozók üzemen belüli arányaikat meghaladó mértékben vesznek részt a társadalmi tevékenységben, az önképző körök munkájában, a vállalati dolgozókat közösséggé alakító tevékenységi formákban.

A tevékenységeket feltáró kérdések egyikére, a nyelvtanulásra adott válasz kiemelése különösen fontos. A megkérdezettek közül ténylegesen senki nem vett részt idegen nyelv elsajátítását segítő foglalkozáson, ugyanakkor 39 %-uk hasznosnak találtná a nyelvtanulást.

Az igények szintjén megfogalmazott válaszok jelzik, hogy a szakmunkásképző iskolákban is érdeklődésre tarthatna számot az idegen nyelv oktatásának - esetleg fakultatív formában való - bevezetése.

A tanulás személyes jelentőségének, a permanens művelődés egyéni szükségességének a felismerése sajátos képet mutat a szakmunkásképző iskolát végzettek körében.

Elbeszélgetéseink és írásban kapott válaszaink tanúsága szerint az iskolai végzettség jelentősen befolyásolta a folyamatos művelődés iránti tudatos igény kialakulását. A szakmunkásképzőt végzett dolgozóknak kb. 45 %-a érezte úgy, hogy a szakmunkásképző iskolában felhívták a figyelmét a folyamatos művelődés fontosságára. Természetesen nem egy-egy oktató részéről fellépő igényfelkeltésről szóltak, hanem olyan tartós hatásrendszert említettek, amely képes volt a megszerzett tudáson kívüli ismeretek arányainak az érzékeltetésére, a figyelem felhívására, az érdeklődés kiváltására.

A megkérdezettek válaszai alapján azonban a permanens művelődés iránti igény kialakított tartalmában, jellegében aránytalanságok figyelhetők meg. A legtöbb dolgozó az irodalom iránti érdeklődés felkeltését említette meg. Lényegesen kevesebb személy szólt a zenei érdeklődés, illetve a képzőművészet és a sport iránti érdeklődés felkeltéséről.

A szakmunkásképző iskolát végzett dolgozóknak a tanulás és önképzés iránti igényét elsősorban az általános iskola alakította ki. A szakmunkásképző elősegítette ugyan ezeknek az igényeknek az elmélyülését, de csak néhány tanulójánál alakított ki új elvárásokat. A munkahelyek a megszerzett szakmai ismereteknek megfelelő munkakörökben foglalkoztatják a szakmunkásképzőt végzetteket, de felelősebb beosztásba viszonylag kevesen kerültek. Az üzemek közepes gépesítettségi szintjének ismeretében feltételezhető, hogy a szakmai felkészültség szintje több esetben lényegesen meghaladja a munkahelyi lehetőségek, szakmai elvárások szintjét. Ebben a helyzetben tehát eleve csak a dolgozóknak azon csoportja érezheti létszükségletnek a tanulást és önképzést, akiknél:

- az iskola kialakította a folyamatos tanulás és önképzés iránti igényt;
- a munkahelyi beosztás jellege /pl.művezető/ szükségessé teszi az ismeretek elmélyítését;
- az üzemfejlesztés során belátható időn belül hasznosítható lesz a megszerzett ismeret;
- az átlagon felüli tudást átlagon felüli /anyagi és erkölcsi/ elismerésben részesítik.

Ideális esetben a fenti tényezőknek együttesen kellene hatni, de megfelelő motiváltság esetén bármelyik elem is tanulás, önképzés rugójává válhat.

Az önművelési tendenciák összegzéseként elmondhatjuk, hogy a szakmunkásképző iskolát végzett dolgozók többségénél az iskola elősegítette a folyamatos művelődés jelentőségének felismerését. A felismerés azonban önmagában - elsősorban az iskolán kívüli tényezők hatásai miatt - nem válhatott az önfejlesztésre ténylegesen ható elemmé.

A munkahelyi beosztás a szakmunkások többségénél a megszerzett szakmai ismereteknek magasan megfelel, csak néhány százalékuknál teszi létszükségletté az ismeretek bővítését. Napjainkban a kialakított egyéni igények, szakmai ismeretek bővítése csak úgy valósítható meg, ha az üzemfejlesztési perspektívák, a gépek és géprendszerek folyamatos felújítása nagyobb dolgozói tömegek számára érzékeltetik a változások irányát, jelzik a szakmai és általános műveltség üzemen belüli jelentőségének növekedését.

Jelenleg - a lassított ütemű fejlesztések időszakában -

a változások egyéni hatásait csak a magasabb iskolai végzettségű dolgozók egy része, elsősorban a művezetői beosztásban dolgozók mérik fel reálisan.

A munkával és a munkahelyi közérzettel a szakmunkásképzőt végzettek a leginkább elégedettek. Ez összefügghet életkorukkal, jövedelmi viszonyaikkal, a szakma szeretetével és a közösségi munkavégzés során kialakult emberi kötődéseikkel. Jó munkahelyi közérzetük kialakulását az is elősegithette, hogy a szakmunkásképzés éve alatt termelési gyakorlatot végeztek, végleges munkábaállásuk előtt megismerhették jövőendő munkahelyüket, munkakörülményeiket.

III/4. Középiskolát végzett dolgozó fiatalok művelődési igényeinek és lehetőségeinek elemzése

Mintánkban a dolgozók 20 %-a rendelkezett középiskolai végzettséggel. Ez az arány az országosnál 4 %-kal magasabb. Az arány a városi munkahellyel, a jó kereseti lehetőségekkel, viszonylag kedvező beosztással és a szórakozási, művelődési lehetőségek nagyobb választékával függhet össze.

A középiskolai végzettségűek életkori megoszlása:

18-20 év közötti	16 %.
21-25 év közötti	21 %.
26-30 év közötti	23 %.
31-35 év közötti	20 %.
36 éven felüli	7 %.

Az életkori megoszlás aránytalanságai itt is megfigyelhetők, de az egyes korcsoportok között - a 36 éven felüliektől eltekintve kiugróan nagy eltérések nincsenek.

A 36 éven felüliek alacsony arányát természetes jelenségnek tartjuk. Az e korosztályba tartozók iskolai végzettsége az eddig vizsgált mintákban is a legalacsonyabb volt.

Az érettségizettek 68 %-a férfi, 32 %-a pedig női dolgozó volt. A végzettség nemenkénti megoszlásának tendenciái eddig is jelezték, hogy a vizsgált üzemekben a nők iskolai végzettsége a férfiaké alatt maradt. A nők alacsonyabb iskolai végzettségével függ össze, hogy művezetői beosztásban egyetemesen találtunk, a szakmunkások között pedig alacsony arányban /38 %-ban/ fordultak elő.

A középiskolát végzett dolgozók munkahelyi szerepének, művelődési igényeinek feltárását a dolgozat egyik legizgalmasabb kérdésének tekintettük.

Az iskolai végzettség általános szintjének emelkedése, a szakmai és általános ismereteket magas szinten közvetítő szakközépiskolai intézményhálózat kiépítése, a szakmunkásképző iskolákra épülő kétéves középiskolai képzés rendszerének megszilárdulása jelzi, hogy társadalmunk jelentős anyagi erőket fordít a munkásosztály minőségi utánpótlásának biztosítására.

Mintánkban az érettségizett dolgozók többsége /megközelítően 70 %-a/ rendelkezett szakmunkásképző iskolában vagy tanfolyamon megszerzett szakirányú végzettséggel. Üzemen belüli súlyukat, jelentőségüket mutatja, hogy többségük művezető, kb. 15-20 %-uk szakmunkás, 10-12 %-uk pedig betanított és segédmunkás. Az érettségizettek közül az alacsonyabb szakmai felkészültségű munkakörökben főleg a szakképzetlen fiatalokat és a 30 éven felüli, szintén szakképzetlen nőket találtunk.

A középiskolát végzettek jövedelme mintánkban nem állt arányban viszonylag kedvező munkahelyi beosztásukkal. /Ld. 4.sz. táblázat/. Az aránytalanság még akkor is kimutatható, ha azt is számításba vesszük, hogy a középiskolai végzettségűek közül többen dolgoznak betanított és segéd munkásként mint a szakmunkások közül.

Az elbeszélgetések szerint az érettségizettek /akik között magas a művezetők aránya/ és az alacsonyabb iskolai végzettségűek /akiknél főleg a szak-, a segéd és a betanított munkások aránya a nagyobb/ közötti jövedelmi arányokat részben az indokolhatja, hogy a középiskolát végzetteknek mintegy egy egyharmada csak néhány /3-5/ év óta dolgozik az üzemben.

Valószínűnek tartjuk, hogy a művezetői beosztást vállaló középiskolát végzett dolgozók körében nagyobb az igény az egyszerű gépi munkát meghaladó feladatok végzésére, az önálló döntésekre, a nagyobb felelősséggel járó megbízások teljesítésére. Feltételezésünk szerint tehát a sokoldalúbb, teljesebb tevékenységre törekvés, az egyéni képességeket, a személyiség gazdagságát jobban érvényre juttató munkaköri lehetőségek teszik vonzóvá az érettségizettek számára a művezetői beosztást.

Művelődést szolgáló eszközökkel egyértelműen a középiskolát végzettek vannak legjobban ellátva. A középiskolát végzettek csoportjában a legmagasabb a szépirodalmi könyvgyűjteménnyel, illetve szakmai jellegű könyvekkel rendelkezőknek az aránya. /Szépirodalmi könyvgyűjteménnyel 85 %-uk, szakmai könyvgyűjteménnyel pedig 56 %-uk rendelkezik./

A művelődést szolgáló egyéb eszközökkel /rádióval, televízióval, lemezjátszóval és magnetofonnal/ való ellátottságuk nem különbözik lényegesen a szakmunkásképző iskolát végzetteknél tapasztalt ellátottsági szinttől.

Feltűnő volt, hogy ez a csoport rendelkezik a legtöbb szakmai könyvvel. A szakma iránti fokozott érdeklődést jelzi a szakmai könyvek magas aránya, de összefügghet az iskolai végzettséggel és a beosztással is.

Tapasztalataink szerint az általános műveltség magasabb foka /azaz a középiskolai végzettség/ a szakma iránti mélyebb érdeklődéssel párosult, s ezt az érdeklődést tükrözi a szakkönyvekkel való ellátottság.

A tanulási és önképzési tevékenység alakulására szintén kedvezően hat a magasabb iskolai végzettség. A középiskolát végzettek csoportját jellemzi, hogy ebben a csoportban:

- a legalacsonyabb a jelenleg nem tanuló és a tanulást nem is tervezőknek a száma /23 %/;
- a többség /57 %/ nem tanul ugyan, de tervezi a tanulás megkezdését;
- a jelenleg tanulók aránya itt a legmagasabb /16 %/;
- viszonylag magas a jelenleg tanuló és a tanulmányokat később magasabb szinten folytatni kívánóknak az aránya.

A tanulási tendenciák mutatják, hogy a középiskolát végzettek többsége /77 %-a/ a tanulmányok folytatását valamilyen ok miatt /pl. szakmai vagy általános műveltség bővítése, ideológiai-politikai ismeretek kiegészítése stb./ szükségesnek tartja.

A 77 %-os arány különösen akkor tűnik jelentősnek, ha összehasonlítjuk az alacsonyabb iskolai végzettségűek továbbtanulási elképzeléseivel, illetve tényleges továbbtanulási arányaival. A többi csoportból továbbtanulást tervez, vagy ténylegesen tanul:

- a 8 általánosnál kevesebbet végzettek közül 18 %,
- a 8 általánost végzettek közül 52 %,
- a szakmunkásképzőt végzettek közül 60 %.

A vizsgált csoportok adatai mutatják, hogy a magasabb iskolai végzettség kedvezően befolyásolja a továbbtanulási, önképzési elképzeléseket. A tanulási és önképzési igény, a permanens művelődés szellemének tudatosulása tehát szoros kapcsolatban áll a megszerzett ismeretek mennyiségével és minőségével. Adataink szerint az általános műveltség magasabb szintje, az általános képzést is nyújtó középiskolai tanulmányok elvégzése járul hozzá legeredményesebben a permanens művelődésből adódó egyéni /ön-/képzési tervek kialakításához és megvalósításához.

Korábbi fejtegetéseinkből kiderült, hogy a jövedelmi viszonyokban nincsenek olyan eltérések, amelyek önmagukban is képesek lennének jelentősen befolyásolni a továbbtanulási és önképzési terveket. Nyilvánvaló tehát, hogy napjainkban elsődlegesen az iskolai tanulmányok hatására kialakult egyéni igény-szint játszik meghatározó szerepet az önképzési elképzelések realizálásában. A munkahely hatása főleg arra korlátozódik, hogy a munkahelyi beosztások kialakításakor figyelembe veszi a megszerzett iskolai végzettséget.

Ez a munkahelyi hatás azonban - irányát tekintve -

egybeesik az iskolai végzettségből egyébként is következő tanulási, önképzési elképzelésekkel, így nyilvánvaló, hogy legfeljebb a kvalifikáltabb munkakörökben dolgozóknál /a szakmunkásoknál és a művezetőknél/ járulhat hozzá a tanulási kedv fokozásához.

A szabadidőben végzett tevékenységek jellege több vonatkozásban sajátos a középiskolát végzetteknél.

16.sz. táblázat

A középiskolát végzett dolgozók jellemző és hasznosnak ítélt tevékenységei

Tevékenységek megnevezése	A tevékenységet önmagára nézve	
	jellemzőnek tartja	hasznosnak itéli
házkörüli munka, kertészk.	15 %	21 %
barkácsolás	28 %	26 %
rádiózás	11 %	23 %
TV-nézés	12 %	17 %
újságolvasás	20 %	19 %
mozilátogatás	19 %	9 %
hangverseny látogatás	50 %	22 %
kézimunkázás	15 %	8 %
séta, kirándulás	25 %	19 %
vendégeskedés	33 %	--
szórakozóhelyek látogatása	33 %	7 %
szórakozás, tánc	17 %	12 %
szakkörök látogatása	50 %	22 %
társadalmi tevékenység	33 %	21 %
klubfoglalkozások	12 %	--
aktív sport	30 %	16 %
aktív zene	20 %	33 %
nyelvtanulás	66 %	23 %
meccs	27 %	13 %

művészeti kör	30 %	18 %
színház	28 %	27 %

A középiskolai végzettségűek a minta 20 %-át alkották, így a 20 %-tól eltérő gyakoriságú válaszok elemzése ad jellemző képet a kialakult tevékenységrendszeréről. A tevékenységek egy része /pl. hangversenyek és szakkörök látogatása, társadalmi tevékenység, aktív sport, nyelvtanulás, művészeti körök munkájában való részvétel/ kiemelkedően magas arányban fordult elő. A tevékenységek fenti listája jelzi, hogy a középiskolai végzettségűek fontos szerepet töltenek be a munkahelyi közművelődésben, az üzemek társadalmi életében. Egyes tevékenységeket azonban feltehetően nem tényleges belső indítástól végeznek /ld. a tevékenységi és hasznossági megítélések eltérései/, hanem azokat munkahelyi beosztásukkal, középiskolai végzettségükkel együtt járó feladatnak tekintik.

A ténylegesen végzett és a hasznosnak ítélt tevékenységek közötti szakadás ellenére arányuknak megfelelően vagy azon felül igénylik a hasznos és kultúrált szabadidő eltöltési lehetőségeket. /Pl. hangversenylátogatást, a szakkörök, művészeti körök látogatását, társadalmi tevékenységet, nyelvtanulást stb./

Az elbeszélgetések szerint a munkahelyi közéletben betöltött vezető szerepük miatt egyes tevékenységek végzésére nincs elegendő idejük /pl. aktív zene, házkörüli munka/, illetve egyes tevékenységeket /nyelvtanulás/ nem képesek az általuk igényelt szinten megvalósítani.

A középiskolát végzettek tevékenységében kettős hatásrendszer elemeit lehet felfedezni.

Egyrészt az üzemek fokozottan támaszkodnak rájuk a művelődési, szabadidős és társadalmi tevékenységek szervezésekor, másrészt pedig a munkahelyi környezet szokásai, az általános igényszint is hatnak tevékenységükre /negatív értelemben/.

Az utóbbi hatásait véljük felfedezni az olyan tevékenységek tényleges és igényelt arányaiban, mint pl. a szórakozóhelyek látogatása, vendégeskedés arányai, meccsek megtekintése. Feltehetően a munkatársi környezet "nyomásával" függhet össze, hogy ezeket a tevékenységeket - a hasznossági szempont elvetése ellenére - életük jellemzőjeként említették meg.

A tanulás személyes jelentőségének megítéléséhez konkrét adatokkal szolgáltunk a tanulási és önképzési tevékenység elemzésekor. A motivumok eredetéről részben már szóltunk és elsősorban a magasabb iskolai végzettségnek az egyéni igényekre gyakorolt kedvező hatását emeltük ki.

A tanulás személyes jelentőségének megértése azonban az iskolai végzettség mellett a munkahelyi beosztásnak, a beosztásból eredő sajátos feladatoknak is függvénye. Korábban láttuk, hogy szakmai felkészültségükkel a művezetők /54 %-ban/ és a szakmunkások /48 %-ban/ a legelégedettebbek. Ez azt jelenti, hogy ezek a dolgozók teljesen vagy részben megfelelőnek ítélik a feladataik ellátásához szükséges ismereteik jelenlegi szintjét. Lényegesen módosul azonban a kép, ha a szakmai felkészültséget az iskolai végzettség szerinti bontásban elemezzük. Az iskolai végzettség alapján a középiskolát és az általános iskolát végzettek körében találjuk a legtöbb olyan dolgozót, aki szakmai felkészültségével nincs megelégedve. Az általános iskolát végzettek helyzete érthető, de a középisko-

lai végzettségük válaszaik magyarázatot igényelnek.

Felméréseink és beszélgetéseink alapján válaszaik mögött a következő problémák rejtőznek:

- a művezetők egy része érettségi utáni tanfolyamon szerzett szakmai képzettséget, szakmai felkészültségével azonban nincs megelégedve;
- a középiskolát végzettek általános műveltsége lényegesen magasabb az alacsonyabb iskolai végzettségűekénél, s ezt senki nem vitatja. Szakmai felkészültségükben azonban nincs meg ez a minőségi eltérés, így felkészültségükkel - a munkatársi környezet megítélésétől többé-kevésbé függetlenül - elégedetlenek;
- a középiskolát végzettek között jelentős számban vannak olyanok, akik szakmunkás képzettséggel nem, vagy csak rövid idő óta rendelkeznek. A szakmai képzettséggel nem rendelkezők számára az érettségizett és szakmunkássá vált /esetleg művezetővé kinevezett/ dolgozók alkotják azt a viszonyítási alapot, amelyet el szeretnének érni státuszban és anyagiakban.

A fenti problémákkal is összefügghet, hogy a középiskolát végzettek csoportjában találtuk a legtöbb, munkájával kevésbé megelégedett személyt. Ugy tűnik, hogy a szakmai képesítés nélkül munkábaálló érettségizettek, ha az előbbrelépéshez szükséges szakmai tanfolyamot nem végzik el néhány éven belül elégedetlenné válnak. A segéd- és betanított munkával járó feladatok többségüknek a munkatársi környezettel kapcsolatos igényét nem elégítik ki, de nem tesznek eleget a munka jellegével kapcsolatos elvárásaiknak sem.

A középiskolát végzetteknek a munkahelyi környezet-
tel való részleges elégedetlensége /ld. 11. és 12. táblázat/
szembetűnő, a leirtak alapján azonban érthető. Az írásos és
szóbeli válaszok ugyanakkor a megoldás felismert menetét is
jelzik: a szakmai tanulmányok eredményeként lehetőség nyílik
felelősségteljesebb, önállóbb, a személyiség általános fej-
lettségének megfelelőbb munkakörök betöltésére.

IV. Az eltérő iskolai végzettség és a művelődési tevékenység jellemző formái közötti kapcsolat elemzése

Dolgozatunk eddigi részeiben a különböző iskolai végzettségű dolgozók művelődési tevékenységére ható tényezőket elemeztük. Az elemzés során néhány szempontot következetesen érvényesítettünk, valamennyi csoportnál megvizsgáltunk. Természetesen egyéb elemzési szempontok is elképzelhetők lettek volna, de témánk - a dolgozó fiatalok művelődési tevékenységének vizsgálata - szempontjából célszerűnek tűnt néhány megragadható kérdéskör köré összpontosítani figyelmünket.

A tárgyalás választott menete részben elősegítette, részben pedig nehezítette egy-egy dolgozói csoport művelődési tevékenységének elemzését. Az egyes dolgozói csoportok az iskolai végzettség alapján homogének voltak, de egyéb szempontból /pl. beosztás, férfiak és nők aránya, életkor, lakóhely stb./ lényeges eltéréseket mutattak. Az adatok feldolgozásakor a csoportokon belüli eltéréseket érzékeltettük, de az egyes tényezők szerepét eltérő mélységgel tárgyaltuk. Az elemzés során a lakóhelyi eltérésekre, a családi állapottal összefüggő kérdésekre csak elvétve utaltunk, mert ilyen szempontból nem tapasztaltunk jelentős eltéréseket a vizsgált minta egyes csoportjai között.

Elemzésünk során a következő főbb összefüggések tárultak fel:

a./ Az iskolai végzettség alapvetően meghatározza a dolgozók munkahelyi beosztását. Az általános iskolát el nem végzett dolgozók abszolút többsége segéd- és betanított munkásként

dolgozik, viszonylag kevés dolgozó van szakmunkási beosztásban alkalmazva. Az általános iskolát végzettek többsége szintén segéd- és betanított munkás. Ebben a csoportban azonban jelentősebb a betanított munkásoknak az aránya, ugyanakkor néhányan - szakmunkás tanfolyam elvégzése után - szakmunkássá váltak. Az általános iskolai végzettségű szakmunkások közül többen művezetői beosztásban dolgoznak.

A szakmunkásképzőt végzettek többsége szakmunkásként van foglalkoztatva, közöttük azonban alacsony a művezetői beosztásban dolgozóknak az aránya.

A középiskolát végzettek csoportja - a munkahelyi beosztást tekintve - erősen heterogén. A szakmai képeztést szerzetteknel magas a művezetői beosztásban dolgozóknak a száma, de jelentős az egyéb beosztásban /szak-, segéd- és betanított munkásként/ dolgozóknak a száma is. A szükséges szakmai és gyakorlati ismeretek, tapasztalatok megszerzése után ennek a csoportnak a tagjai válhatnak legkönnyebben művezetővé.

- b./ A jövedelmi arányokban nem tapasztaltunk éles eltérést a különböző iskolai végzettségűek között. A jövedelemben megmutatkozó eltérések elsősorban a szakmunkásképzőt és a 8 általánost be nem fejezett dolgozók között számottevőek. A jövedelmi viszonyokban megragadható kismértékű különbségek azt mutatják, hogy a jelenlegi bérezési normák az iskolai végzettséget csak kismértékben veszik figyelembe.
- c./ Az iskolai végzettséggel szoros összefüggést mutatott - különösen a könyvekre vonatkozóan - a művelődést szolgáló

eszközökkel való ellátottság szintje.

Az információhordozó eszközök csoportjában nagy figyelmet fordítottunk a rádió és TV nézéssel, illetve hallgatásával összefüggő válaszokra. Táblázataink jelzik, hogy a megkérdezetteknek abszolút többsége birtokában van ezeknek a technikai eszközöknek. A válaszok közül először azokat jellemezzük, amelyek a rádióműsorok hallgatásával kapcsolatosak.

Vizsgált mintánkban a rádióhallgatásra fordított átlagos időmennyiségben nem tapasztaltunk lényeges eltérést a különböző iskolai végzettségű fiatalok válaszai között. Az érettségizettek többsége naponta átlagosan 2,5 órán át hallgatja a rádiót. A szakmunkásképző iskolában végzettek nagyrésze 2,5-3 órát jelölt meg, a 8 általános, vagy annál kevesebb iskolai osztályt végzettek többsége pedig 1,5-2 órában jelölte meg a rádióhallgatásra fordított napi időmennyiséget. A megjelölt időhatárokon belül a legnagyobb eltérésekkel az érettségizettek körében találkoztunk. Ebben a csoportban a válaszolóknak kb. 18 %-a napi három órán át, illetve azt meghaladó időtartamban hallgatja a rádiót, a többiek pedig /kb. 50 %/ naponta 1-2 órát fordítanak rádióhallgatásra.

Minden vizsgált csoportban elsősorban a könnyűzenei adások a népszerűek, a válaszok szerint az ilyen jellegű adásokat a megkérdezettek szinte kivétel nélkül meghallgatják. Rendkívül alacsony számban /a vizsgálatba bevont személyeknek csupán 8 %-ánál/ szerepelt a klasszikus zene hallgatása. Szerintünk a klasszikus zene alacsony aránya nagyrészt azzal magyarázható, hogy a vizsgált üzemekben dolgozó magasabb iskolai végzettségű

dolgozók többsége szakközépiskolában /illetve a korábbi években technikumokban/ végezte tanulmányait, s a középfokú oktatási intézmények eme típusaiban nincs /illetve nem volt/ ének-zene oktatás.

Természetesen a probléma gyökerei az általános iskolai énektanítás időszakára nyúlnak vissza. Ugy tűnik, hogy a korábbi általános iskolai ének-zenei tanterv merev kötöttsége, az aktív éneklés dominanciája miatt a zenei ismeretek oktatása elszikkadt, a zenehallgatásra sem maradt elég idő. Az általános iskolai nevelés és oktatás új dokumentumaiban a kiegészítő anyag feldolgozása már lehetőséget biztosít a klasszikus zene néhány kiemelkedő képviselője életműve jellemző részleteinek a bemutatására.

Mintánkban minden megkérdezett csoport komoly érdeklődést mutatott a politikai műsorok, hírek iránt. A válaszok arra hívták fel figyelmünket, hogy - iskolai végzettségtől viszonylag függetlenül - a munkahelyi beosztás minősége határozza meg a politikai adások iránti érdeklődés fokát. Legintenzívebben a művezetők, legkevésbé a betanított és segéd munkások hallgatták a politikai híreket, adásokat. A beosztással kapcsolatba hozható válaszok szerintünk azt jelzik, hogy a vezetői szerepkörnek elengedhetetlen tartozékává vált a politikai események iránti fokozott érdeklődés, a közvetlen munkahelyi környezetet /azaz jelen esetben a brigádot/ meghaladó mélységű politikai tájékozottság.

Az ismeretterjesztő műsorok hallgatásában az érettségizettek állnak az első helyen.

Adatainak szerint közülük - a munkahelyi beosztás jellegétől függetlenül - a megkérdezettek 69-70 %-a hallgatja meg az ismeretterjesztő adásokat. Feltűnőnek találtuk, hogy a szakmunkások közül a művezetői beosztásban dolgozók a középiskolát végzett fiatalokkal megegyező százalékban hallgatják ezt a műsort. Szerintünk ez részben a beosztással összefüggő helyi sajátosságokkal magyarázható /gyakran a szakmunkásképzőt végzett dolgozó irányítja az érettségizett munkás munkáját/, részben pedig azzal, hogy a legtájékozottabb, a társadalmi, a tudományos és emberi problémák iránt leginkább fogékony szakmunkások közül történt a művezetők kiválasztása.

A vidám műsorokat a megkérdezettek 66-70 %-a hallgatja rendszeresen. Ebben a csoportban kiemelkedően magas arányban /90 %-ban/ szerepelnek szakmunkásképzőt végzett szakmunkások.

Az egyéb rádióműsorok /rádiójáték, irodalmi műsorok/ iránt viszonylag alacsony /25-30 %-os/ az érdeklődés. Szerintünk ez azzal függhet össze, hogy a rádiójátékok, irodalmi összeállítások jelentős része az esti időpontokban van, azaz egybeesik a televízió esti adásával.

A televízió adásainak megtekintésére fordított időmennyiség minden vizsgált csoportban kb. 0,5-1 órával haladja meg a rádióhallgatásra fordított időt. Ez az arány azért jelentős, mert míg a rádióhallgatás általában valamely otthoni, házkörűli tevékenység "kiegészítője", addig a TV-nézés a legtöbbször minden más tevékenységet kizáró, az adott időpontban egyedüli időtöltési forma.

A TV-nézésre fordított időben is - az iskolai végzettségtől függetlenül - szélsőséges esetek, arányeltolódások észlelhe-

tőek. Viszonylag magas azoknak a száma /kb. 38-45 %-os/, akik átlagosan naponta 2-3 órán át nézik a TV-adásokat. Mintánkban alacsony volt azoknak a ránya, akik ritkán /hetente néhányszor, illetve egyszer/ nézik a TV-t.

A megnézett adások jellegét tekintve az iskolai végzettség és a munkahelyi beosztás hatása viszonylag jól kimutatható. A TV műsorok közül a politikai híreket, műsorokat a művezetők /saját bevallásuk szerint/ rendszeresen megtekintik. A politikai jellegű adások iránt az előző csoporthoz hasonló mértékű érdeklődést mutattak az érettségizett fizikai dolgozók.

A szakmunkásképzőt végzettek körében a művezetői beosztásban dolgozók valamennyien azt válaszolták, hogy folyamatosan figyelemmel kísérik a politikai műsorokat.

A szakmunkásként és segédmunkásként dolgozó szakmunkásképzőt végzettek alkalomszerűen nézik a TV politikai műsorait /56 %-uk válaszolta ezt/, elsősorban a híradót tekintik meg. A válaszok alapján úgy tűnik, hogy a szűkebb és tágabb környezet, a politikai élet eseményeit főleg azok a dolgozók követik rendszeresen nyomon, akik - feltételezhetően - az aktuális eseményeket be tudják illeszteni politikai ismereteik rendszerébe; illetve azok /pl. szakmunkásképzőt végzett művezetők/, akik munkahelyükön preferált helyzetben vannak, akiktől munkahelyi környezetük "elvárja" a sokoldalú tájékozottságot.

Minden vizsgált csoportban népszerűek a TV krimi műsorai. Mintánkban ezeket az adásokat az érettségizettek 84-87 %-a, a szakmunkásképzőt végzetteknek pedig kb. 86 %-a tekinti meg. /Pontosabban: a szakmunkásképzőt végzett művezetők 100 %-a, a

szakmunkásképzőt végzett szakmunkásoknak pedig 72 %-a./

A TV egyéb adásai /VB-játék, szindarabok, ismeretterjesztő adások, sportközvetítések, könnyűzenei adások, vidám műsorok/ iránt változó az érdeklődés. Az érettségizett és művezetői beosztásban dolgozók többsége rendszeresen megnézi a TV-játékokat /100 %/, az ismeretterjesztő és sportműsorokat /70 %/, kevésbé rendszeresen, de megtekintti a könnyűzenei és sportközvetítéseket /56 és 70 %-ban/. A nem művezetőként dolgozó érettségizettek ritkábban nézik a TV-játékokat /71,6 %/, de az előző csoporthoz hasonló mértékben érdeklődnek az ismeretterjesztő és sportműsorok iránt.

A szakmunkásképzőt végzett művezetők viszonylag jól körülhatárolható témakörök iránt érdeklődnek.

Népszerűségét tekintve a politikai adások és a krimik állnak az első helyen. Megközelítően kétharmaduk nézi rendszeresen a könnyűzenei műsorokat és TV játékokat.

Az egyéb műsorok iránt kb. egyharmaduk érdeklődik. A szakmunkásként dolgozó szakmunkásképzőt végzett fiatalok többsége /81 %-a/ a vidám műsorokat nézi meg legnagyobb százalékban, sorrendben ezt a krimi követi 72 %-kal, majd az ismeretterjesztő műsorok /54 %-kal/, valamint a politikai, könnyűzenei és sportközvetítések /egyenként 45-45 %-kal/.

A segédmunkási beosztásban dolgozó fiatalok válaszai között első helyen a könnyűzenei adások álltak, ezt a krimi, a TV-játék és a sportműsorok megtekintése követte.

A rádió és a TV műsorok fent jellemzett népszerűségi megoszlása alapján megállapíthatjuk, hogy a vizsgálatba bevont

fiatalok döntő többsége elsősorban a politikai élet eseményeit ismertető, kommentáló adások, valamint a szórakoztató és ismeretterjesztő műsorok iránt érdeklődik.

A politikai jellegű adások iránt elsősorban az érettségizettek, illetve a művezetői beosztásban dolgozók érdeklődtek. Az érettségizettek csoportjában - a beosztástól többé-kevésbé függetlenül - viszonylag széles volt az a választék, amely a TV-nézésre fordított idő kitöltésének kereteit alkotta. Feltűnőnek találjuk azonban azt, hogy még ebben a csoportban is alacsony - a 28 %-ot nem haladja meg, egyes műsortípusok iránt az érdeklődés. /Pl. rádiójátékok, klasszikus zene, irodalmi műsorok./

A szakmunkásképzőt végzett művezetők körében egyes műsorok /pl. politikai adások, hírek, krimi, könnyűzenei közvetítések/ népszerűek, de tapasztalataink szerint ebben a csoportban az érdeklődés csak a már idézett témákra korlátozódik.

A szakmunkásként és betanított munkásként dolgozók - többsége 8 általános iskolai vagy annál alacsonyabb iskolai végzettségű - mintánkban csak a könnyűzene, a krimi, a TV-játékok és sportközvetítések iránt mutattak számottevő érdeklődést.

Az iskolai végzettséggel legszorosabban a könyvekkel való ellátottság szintje függött össze. Szépirodalmi és szakmai könyvekkel a 8 általánost be nem fejezett dolgozók vannak leggyöngébben ellátva. Jelentős eltérést találtunk a dolgozói csoport és a 8 általánost befejezettek csoportja között. /Előbbi csoportban 42 %-nak, az utóbbiban pedig a dolgozók 72 %-ának volt szépirodalmi könyvgyűjteménye./

A szakkönyvekkel való ellátottságban a szakmunkások és a középiskolát végzettek helyzete a legkedvezőbb. Feltűnően alacsony a szakkönyvekkel rendelkező általános iskolát be nem fejezetteknek az aránya /9 %/, de alacsony az általános iskolát befejezetteké is /25 %/.

A művelődést szolgáló eszközökkel való ellátottság szintjével összefüggő legfontosabb kérdésekről az egyes csoportok jellemzőinek ismertetésekor már szóltunk. Szükségessé tartjuk azonban az elmondottakat néhány gondolattal kiegészíteni.

A magasabb iskolai végzettség megszerzésének a társadalmi átrétegződési folyamatban betöltött domináns szerepe közismert.⁴⁰ A magasabb iskolai végzettség eléréséhez szükséges feltételeket - szocialista viszonyaink között - nagyrészt a család biztosítja.

A család iskolázottsági szintje, a szülők által nyújtott magatartási minta jelentősen befolyásolja a felnövekvő gyermek iskolával kapcsolatos igényeit, ambícióit. A vizsgálatunkban megállapított helyzetet, egyes csoportoknak kultúra közvetítő és hordozó eszközökkel való felszereltségének alacsony szintjét, elsősorban a fenti szempont miatt tartjuk kifogásolhatónak.

d./ A továbbtanulási és önképzési elképzeléseken erőteljesen érződik az eltérő iskolai végzettség hatása. Az általános iskolát be nem fejezett dolgozók többsége /82 %-a/ jelenleg nem tanul és nem is tervezi tanulmányai megkezdését /befejezését/. A csoport tagjai tanulmányaikat gátló kö-

rülményként a következőket említették:

- családi okok	26 %,
- a rádió, tv és újságok tájékoztatása elég, másra nincs szükségük	16 %,
- nincs akarateréje a tanuláshoz	9 %,
- a szabadidő rovására megy	7 %,
- betegsége gátolja	7 %,
- egyéni tanulással képzi magát	4 %,
- rossz a műszakbeosztása, nincs szabadidő kedvezménye	4 %.

A válaszok jelzik, hogy az alacsony iskolai végzettség szorosan összefügg a családi körülmények meghatározó szerepével. Ugy tűnik, hogy ebben a csoportban a múltban fennálló, a tanulást kedvezőtlenül befolyásoló körülmények egy része továbbra is hat, tartósan nehezíti a tanulmányok befejezését.

Feltűnő, hogy a továbbtanulást akadályozó családi okokra a legalacsonyabb jövedelmi kategóriába tartozó dolgozók hivatkoztak legmagasabb arányban.

Az alacsony jövedelmet és a továbbtanulást akadályozó családi körülményeket mi egymással összefüggő, egymásra ható tényezőknek tekintjük. Feltételezzük, hogy a vizsgált csoportnál a negatív környezeti tényezők halmozódásáról van szó, azaz alacsony iskolai végzettségű, általában rendezetlen családi életet élő szülők felnőtt gyermekei tartozhatnak ebbe a rétegbe. A közvetlen családi környezet szerepét jelzi a kialakult szokások, viselkedési minták kritikátlan követése és a tanulás-

hoz szükséges akarati tulajdonságok fejletlensége is. A szokás- és szemléletrendszer merevségét azok a válaszok jelzik, amelyek szerint a rádió, a tv és az újságok híradásai önmagukban is elegendőek a világ eseményeinek, változásainak megértéséhez. Ez az egyoldalú felfogás mutatja, hogy a válaszolók egy része nem értékeli megfelelően a céltudatos, tervszerű és szervezett iskolai munka személyiségformáló szerepét, tudatosan elutasítja azt, napirendjében olyan tevékenységek, időtöltési formák honosodtak meg, váltak szokássá, amelyek révén legfeljebb a környező világ eseményeinek töredékéről szerezhet információt. Az információ azonban - éppen az alapfokú műveltség, tájékozottság hiányában - kevesebb asszociációt ébreszthet, kevésbé lehet alkalmas informatív funkciója betöltésére.

Az akarati tulajdonságok fejletlenségét jelzi, hogy a válaszok egy része /9 %-a/ szerint az akaraterő hiánya miatt marad/-t/ el az általános iskolai tanulmányok befejezése.

Köztudott, hogy az un. igazi akarati cselekvéseknél belső és külső nehézségeket kell leküzdeni.⁴¹ Valószínűnek tartjuk, hogy az akaraterő hiányát említő dolgozók tanulással kapcsolatos attitűdjét az egykori iskolai munka sikertelenségeinek emlékképei alakíthatták ki. A sikertelenség emlékképei ugyanis nagymértékben meghatározzák az önbizalmat, az önbizalom viszont /illetve annak hiánya/ komolyan befolyásolhatta az akaraterőt.⁴²

A szabadidő-szemlélet torzulását jelzik azok a válaszok, amelyek arra hivatkoznak, hogy a tanulás a szabadidő egy részének feláldozását követelné meg.

Az általános iskolai tanulmányaikat be nem fejezett dolgozók jellegzetes szabadidős tevékenységeinek vizsgálatakor láttuk, hogy viszonylag alacsony azoknak a szabadidős tevékenységeknek az aránya, amelyek az önképzéssel, kulturális tevékenységek végzésével kapcsolatosak. A válaszok szerint tehát a vizsgált rétegbe tartozók jelentős része a szabadidőt nem szabad fejlődés számára való időként értelmezte, hanem olyan időtöltésnek tekintette, amely kizórlag a szórakozást és pihenést hivatott biztosítani.

Az általános iskolát és szakmunkásképzőt végzett dolgozók csoportjaiban az előzőnél lényegesen alacsonyabb /48 ill. 40 %-os/ a tanulást elútasító válaszoknak az aránya. Az általános iskolát végzetteknel tanulást nehezítő, illetve gátló körülményként volt említve:

- családi okok:	15 %.
- a rádió, a tv és újságok tájékoztatása elég, másra nincs szükség	15 %.
- nincs akaratereje a tanuláshoz	9 %.

Szakmunkásképzőt végzetteknel:

- családi okok	7 %.
- a rádió, a tv és az újságok tájékoztatása elég, másra nincs szükség	10 %.
- nincs akaratereje a tanuláshoz	5 %.
- a szabadidő rovására megy	5 %.

Az adatok néhány összefüggést szemléletesen jeleznek. A magasabb iskolai végzettségűeknél csökken a családi okokra való hivatkozás, kevesebben jelzik, hogy az információhordozó

eszközök tájékoztatása elegendő a művelődési igény kielégítéséhez. Valószínűnek tartjuk, hogy a családi okoknak mint tanulást gátló tényezőknek a csökkenő arányai tényleges, objektív helyzetet jeleznek. E válaszok szerint a magasabb iskolai végzettségűek többségénél - a végzettségi szint emelkedésével párhuzamosan - válnak kedvezőbbé az otthoni körülmények. Természetesen ez a folyamat nem csupán a jövőbeni tanulás lehetőségét biztosítja jobban, hanem - feltehetően - a korábbi iskolai tanulmányokra is hatott, elősegíthette a magasabb iskolai végzettség megszerzését.

Érdekesen módosult az akarati tulajdonságok szerepének megítélése is. Adataink szerint az általános iskola elvégzése részben kialakítja azokat az akarati tulajdonságokat, amelyek elengedhetetlen feltételei a továbbtanulási igény megszületésének. Pontosabban: csak a befejezett iskolai tanulmányokkal rendelkezőknél mutatható ki az az önbizalom, amely alapján reális tervként fogalmazódik meg a továbbtanulási elképzelés.

A középiskolát végzettek csoportjában kevés tanulást gátló körülményt említettek meg. Viszonylag gyakrabban fordult elő a családi okokra való utalás /8 %-ban/, a rádió, a tv és az újságok szerepének az említése /2 %/ és a tanulásnak a szabadidőt csökkentő hatása /2 %/.

A továbbtanulási és önképzési elképzelések alakulására - az említettek mellett - a munkahelyi beosztás is hat. A munkahelyi beosztás hatása azonban nem választható el az egyes munkakörökben foglalkoztatottak általános és szakmai felkészültségének előzetes szintjétől, a végzett munka erkölcsi és anya-

gi megbecsültségétől. Adataink szerint az iskolai végzettséget az üzemek a munkahelyi beosztások kialakításakor megfelelően figyelembe veszik, s ezzel a dolgozók alacsonyabb iskolai végzettségű csoportjaiban konzerválják, megőrzik, lényegesen nem befolyásolják a továbbtanulási és önképzési elképzeléseket. Az önálló feladatvégzésre lehetőséget biztosító munkakörökben /szakmunkásként és művezetőként/ magasabb iskolai végzettségűek dolgoznak, s ezeknél a csoportoknál a beosztás erősíti az egyébként is meglévő önművelési igényt, a tanulás iránti hajlandóságot.

A vizsgált üzemekben a kereseti és jövedelmi arányokban nincsenek jelentősebb eltérések. Megítélésünk szerint tehát a jelenlegi bérezési formák önmagukban nem játszanak komolyabb szerepet a művelődési igények és szükségletek formálásában.

e./ A szabadidő felhasználásának módjában is érződik az iskolai végzettség hatása. Legszembetűnőbb sajátosságnak azt találtuk, hogy az iskolai végzettség emelkedésével párhuzamosan bővült a közösségi jellegű szabadidős tevékenységeknek az aránya. A közösségi jellegű tevékenységek előfordulásának gyakorisága azonban csak a középiskolai végzettségűek körében jelentős. Mintánk adatai azt sejtetik, hogy a közösségi magatartásmód kialakítását, a közösségi tevékenységek személyes szükségletté, belső igénnyé válását komolyan befolyásolhatják a diákkori közösségi élmények. Valószínűleg ez a jelenség szoros kapcsolatban áll a szocializációs folyamat egész mechanizmusával, pontosab-

ban a szocializáció időszakának az iskolai tanulmányok miatti meghosszabbodásával.⁴³

Adataink szerint azonban a társadalmi viselkedésminták, szerepek iskolai elsajátítása csak részleges felkészülést jelent a későbbi munkahelyi szerepkör betöltéséhez.

Az iskolai "felkészülés" jellegét, irányultságát, jól érzékeltetik a munkahelyi közérzet megítélésére adott válaszok. A válaszok alapján a munkahelyi közérzettel leginkább a szakmunkásképző iskolát, legkevésbé pedig a középiskolát végzettek elégedettek.

Különösebb indoklás nélkül is nyilvánvaló, hogy az iskolai évek alatt elsajátított magatartás- és viselkedésmódok között - amelyre a családi, baráti és ismerősi kör is hatott - az iskolai végzettség szintje szerint is eltérések vannak, s ezek az eltérések elősegíthetik, vagy rövidebb-hosszabb ideig nehezíthetik a munkahelyi beilleszkedést és közérzetet.

A szabadidő eltöltésének közösségi vagy nem közösségi jellege attól is függ, hogy kialakult-e a dolgozó körül egy olyan baráti kör, amellyel legkedveltebb tevékenységeit nemcsak egy helyen és egy időben, hanem valóban közösen is végzi.⁴⁴ Mintánkban a fiatalabbak /18-35 év közöttiek/ körében tapasztaltunk igényt az ilyen közösségek kialakítására.

Később, amikor bekövetkezik a letelepedés, a családalapítás, az érdeklődés is befelé fordul, a család és az otthon felé. A szabadidő-tevékenységek közül ekkor kerül előtérbe a kertészkedés, a tv-nézés, és az újságolvasás, s az így kialakított életvitel csak az olyan laza társas formákat engedi meg, mint a

sportmérkőzések látogatása, vagyaz alkalmankénti kártyaparti.

A 25-30 év körüli korhatárt objektív választóvonalnak találtuk a tevékenységek választásának és a közösségek meglátásának módjában. E kor alatt a fiatalok viszonylag sokféle tevékenységet választottak, sokfelé keresték a közösséget /pl. a sportban, a közös szórakozásban, társadalmi tevékenységben stb./

25-30 éven felül azonban nemcsak a család válik fontossá, hanem a munkahely is. Ha a munkahely nem tud igazi közösséget nyújtani, akkor azt a baráti kör jóval kevésbé pótolhatja, mint azelőtt. /Már csak azért is, mert a baráti körnek is kevesebb lehetősége, ideje van a közös tevékenységre, mint azelőtt./

Felmérésünk szerint ahhoz, hogy a dolgozók felnőtt korukban munkahelyi közösségeket tudjanak alakítani, vagy részt tudjanak venni azok munkájában az is szükséges, hogy fiatal korukban közösségi élményekben legyen részük. A közös művelődés, a közös sport, vagy akár a közös hobbi által összetartott közösségek /pl. szakkörök, művészeti körök, aktív zene stb./ éppen erre a szerepre lennének alkalmasak, mert kevésbé szigorúak, nagyobb teret engednek az egyéni döntéseknek. Mintánk adatai szerint azonban az alacsonyabb iskolai végzettségűek többsége nem vesz részt ezeknek a közösségeknek a munkájában, s a közösségi munkavégzés, a közösségbe való beilleszkedés gyakorlatának a hiánya érezteti hatását a felelősebb munkát végző munkahelyi közösségek /pl. brigád, társadalmi szervek/ szerepének, egyéni jelentőségének, hasznosságának megítélésében is.

f./ A tanulás személyes jelentősége eltérő módon tudatosult a különböző iskolai végzettséggel rendelkezőknél. A vizsgálatba bevont dolgozók jelentős része elégedett pillanatnyi felkészültségével, nem tartja szükségesnek magasabb szintű iskolai tanulmányainak azonnali /egy-két éven belüli/ megkezdését.

Az általános tendencián belül ugyanakkor lényeges eltérések is vannak, amelyek az iskolai végzettséggel és munkahelyi beosztással állnak kapcsolatban. A tanulás személyes jelentőségének megítélését jól mutatja az a táblázat, amely iskolai végzettség szerinti bontásban ábrázolja a szakmai felkészültségével elégedetlen dolgozók továbbtanulási elképzeléseit.

Szakmailag felkészületlen dolgozók továbbtanulási elképzelései

17.sz. táblázat

Iskolai végzettség megnevezése	Felkészületlenek aránya	a felkészületlenek közül	
		jelenleg tanul	tanulni akar
8 általános alatt	26 %	--	14 %
8 általános	14 %	13 %	39 %
szakmunkásképző	11 %	15 %	45 %
középiskolai	17 %	20 %	57 %

A táblázat adatai mutatják, hogy a szakmai felkészültség, illetve felkészületlenség megítélése többé-kevésbé megfelel az objektív helyzetnek /a tényleges iskolai végzettségnek/.

Az általános iskolát be nem fejezett dolgozók között volt a legtöbb szakmai felkészültségével elégedetlen személy, de ennek ellenére körükben alacsony volt a tanulóknak, ill. a tanulást tervezőknek az aránya. Számunkra úgy tűnik, hogy ez a csoport csak részben képes helyzetét reálisan felmérni /74 %-uk teljesen, vagy részben elégedett szakmai felkészültségével/, a munkahelyi, társadalmi elvárások és változások irányát, egyéni következményeit nem érzékeli.

Az is problémát jelez, hogy a felkészültségét kritikusan megítélő dolgozók egy része sem tesz /nem is tervez/ olyan lépéseket, amellyel felkészültségi szintjét kedvezően megváltoztathatná.

Korábban már jeleztük, hogy az általános iskolai végzettségű dolgozók közül viszonylag sokan az anyagi előbbrejutás miatt választották a munkábaállást, útasították el a továbbtanulást. Az egykori tudatos döntés ellenére körükben kielégitő a tanulást tervezőknek és a ténylegesen tanulóknak a száma.

A szakmunkásképzőt és középiskolát végzettek továbbtanulási arányai - eltérően ugyan, de - jelzik, hogy mindkét csoport tagjainak többsége megértette a megszerzett tudás kiegészítésének, folytatásának a jelentőségét.

g./ Az iskolai végzettség szintje erőteljesen befolyásolja a munkával, a munkahellyel, a munkahelyi közérzettel való elégedettséget.

Tapasztalataink szerint /ld. 11. és 12.sz. táblázat / a szakirányú tanulmányokat végzett, szakmunkásképző iskolák-

ban tanult szakmunkások és művezetők elégedettebbek leginkább munkahelyükkel. Az elégedettség összefügg jövedelmi helyzetükkel és beosztásuk jellegével is.

Az általános iskolát végzett dolgozó többsége szintén elégedett, de a segéd- és betanított munkakörökben foglalkoztatottak egy része /munkájuk nehézsége, kisebb anyagi megbecsültsége miatt/ rossznak itéli meg munkahelyi közérzetét, elégedetlen.

A középiskolai végzettségűek között viszonylag magas a művezetői beosztásban dolgozók száma. A művezetői beosztásból adódóan sűrűn kerülnek konfliktushelyzetbe, gyakran kell népszerűtlen döntéseket hozniuk. Ezzel, valamint a szakmai felkészültséggel nem rendelkezőknek az arányával függ össze, hogy körükben a legmagasabb a munkahellyel, a végzett munkával, a munkatársi környezettel csak részben elégedetteknek az aránya. Feltűnő, hogy a középiskolai végzettséggel rendelkezők minősítik legkisebb arányban kimondottan rossznak a munkahelyi közérzetet. Szerintünk ez azt a felismerést mutatja, hogy a legtöbb középiskolát végzett dolgozó a szakmai, beosztásbeli előbbrelépést reális lehetőségnek tartja, egyéni terveit, továbbtanulási elképzeléseit belátható időn belül szeretné megvalósítani.

Az általános iskolát végzettek 21 %-a elégedetlen munkájával. Az elégedetlenség főleg a jövedelmi viszonyokkal és a munka jellegével /segéd- és betanított munka/ kapcsolatos. Az elégedetlenség ellenére többségük belátja, hogy szakmai felkészületlensége miatt csak jelenlegi munkakörében foglalkoztatható.

V. Tapasztalatok összegzése, javaslatok

Dolgozatunkban a különböző iskolai végzettségű dolgozó fiatalok művelődési tevékenységének, önképzési igényeinek feltárására tettünk kísérletet. Adataink feltárása során megállapíthattuk, hogy a fiatalok művelődési igényét és szokásait alapvetően a következő tényezők befolyásolják:

- iskolai végzettség,
- munkahelyi beosztás,
- kereseti viszonyok,
- lakóhely,
- családi körülmények.

Tapasztalataink szerint elsősorban az iskolai végzettség határozta meg a vizsgált csoportok művelődéssel, önképzéssel kapcsolatos elképzeléseit, illetve a mindennapi szabad idő eltöltésével összefüggő szokásait.

A munkahelyi beosztás mintánkban általában szinkronban volt a dolgozók iskolai /szakmai/ végzettségével. Azt azonban feltűnőnek találjuk, hogy a fiatal dolgozók között viszonylag alacsony számban találtunk művezetőket, felelősebb beosztásban dolgozó személyeket.

Tapasztalataink alapján ugyanakkor azt is meg kell állapítanunk, hogy a nagyobb önállóságot, kezdeményezőkétséget igénylő munkakörben foglalkoztatottak - még alacsonyabb iskolai végzettség birtokában is - az érettségizett fiatalokhoz hasonló művelődési igényeket, továbbtanulási elképzeléseket alakítottak ki. Ez a tendencia szerintünk jelzi, hogy a munkahelyi /környezeti/ elvárások minősége számottevően befolyásolhat-

ja az egyéni ambíciókat, a szabadidős tevékenységek egyénre jellemző rendszerének a kialakulását.

A kereseti viszonyok és az önképzési igények, elképzelések között nem találtunk szoros összefüggést. Ugy tűnik, hogy a vizsgált üzemek jelenleg sajátos helyzetben vannak, hiszen a technikai felszereltség adott szintje ma még nagyszámú betanított és segédmunkás alkalmazását teszi szükségessé. A kialakult helyzetben a kereseti viszonyok csak részben fejezhetik ki - nagyrészt a munkaerő, illetve ezen belül is a szakképzetlen munkaerő hiánya miatt - a hosszabbtávú üzemi érdekeket.

Tapasztalataink szerint a szabadidő értelmes és hasznos eltöltésének kérdéseivel, a munkahelyi lehetőségek megteremtésének a gondolatával a legtöbb üzemben nem foglalkoznak, azt KISZ-feladatnak tekintik.

Azokban az üzemekben, ahol ifjúsági klubok működnek, a szabad idő kitöltésében a szórakoztató műsorok és rendezvények dominálnak, kevés a kulturális, ismeretterjesztő, szakmai jellegű rendezvény.

A vizsgált üzemek vezetői érzik és vallják, hogy a tudományos-technikai forradalom küszöbén kiemelt kérdésként kell foglalkozni a dolgozók művelődése problematikájával, de ennek ellenére az üzemek többségében csak a szakmai műveltség fokozásának szükségességét hangsúlyozzák és az általános műveltségi szint emeléséért alig tesznek valamit.

A művezetők és közvetlen termelésirányítók egy része a tanulni vágyó fiatalok útjába akadályokat gördít, s ha a

fiatalok mégis vállalják a továbbtanulást, akkor a feltételeket csak esetenként - legtöbbször jogi kényszerből - biztosítják.

Tapasztalataink szerint a munkásművelődés elősegítése érdekében a következő /párt- és állami dokumentumok megállapításaival is összecsengő/ feladatokat kell üzemi és társadalmi szinten megoldani:

- A hatékonysági és termelékenységi követelmények fokozásával párhuzamosan a különböző iskolai végzettségű dolgozó fiatalok kereseti viszonyaiban is differenciáltabban kell tükrözni a teljesítmények minőségi és mennyiségi eltéréseit.
- A munkásfiatalok körében is megfigyelhető volt a szervezett művelődésben és önképzésben folyamatosan résztvevők, valamint az ebből kimaradók közötti különbségek növekedése. /Mintánkban láthattuk, hogy a 8 általánossal nem rendelkezők körében rendkívül alacsony volt a továbbtanulásban résztvevők száma, ugyanakkor a szakmunkások és érettségizett dolgozók jelentős része tanul, illetve tervezi továbbtanulását./

A nemkívánatos tendencia megállítása és befolyásolása érdekében hatékony felső- és alsóbb szintű /üzemi/ szabályozók, ösztönzők bevezetése lenne célszerű.

- A művelődési igény a munkásság legaktívabb, legtevékenyebb rétegében, a szakmunkások, művezetők és párttagok körében a legerősebb. Mozgalmi eszközökkel is támogatni lehetne, szorgalmazni kellene a munkáskollektívák tagjai-

- nak önképzését, továbbtanulását.
- A szocialista brigádok művelődési vállalásaiban ma még a kollektív művelődéssel kapcsolatos vállalások tervezése áll előtérben. Kivánatos lenne a kollektíva tagjai által támogatott egyéni - a továbbtanulással összefüggő - vállalások arányának a növelése.
- A vizsgálatba bevont üzemekben szinte kizárólag csak ifjúsági klubok működtek. Célszerű lenne a felnőttek kultúrált szórakozását biztosító üzemi lehetőségeknek a megteremtése.

Dolgozatunk összegzéseként megállapíthatjuk, hogy a permanens művelődés társadalmi szerepének, jelentőségének megítélésében és értelmezésében megindult kedvező szemléletváltozás a vizsgált üzemekben még alig érezteti hatását. Széles körben szükséges tehát a társadalmi, gazdasági és kulturális fejlődés kölcsönhatásának, a munka és műveltség, a közéleti tevékenység és a kultúra elválaszthatatlanságának a tudatosítása. Az üzemek vezetőségeinek a művelődési követelmények kialakításával jobban kell ösztönözniük a dolgozókat hiányzó műveltségük pótlására, a színvonalasabb munkavégzéshez szükséges iskolai végzettség megszerzésére, az általános iskola elvégzésével összekapcsolható alap- és továbbképzésre.

A szocialista brigádok művelődési tevékenységét hatékonyabbá kell tenni, konkrét, tartalmas programokat kell kialakítaniuk és megvalósítaniuk.

1.sz. Melléklet

T a n e r ők l é t s z á m a

Tanév	Iskolai főhivatású					Óraadó elméleti tanerők	Nem főhivatású nevelő	Nem főhivatású szakoktató/üzemeltető	Üzemi állományú szakoktató
	vezetők	elméleti tanerők	szakoktatók	tanuló-otthoni nevelők	tanerők együtt				
			L é t s z á m / f ő						
1972-73.	48	186	176	19	429	109	--	--	--
1973-74.	50	192	167	26	435	97	3	--	--
1974-75.	52	198	166	25	441	70	2	362	111
1975-76.	54	199	159	28	440	119	4	556	119
1976-77.	56	215	170	28	469	--	4	1	--
1977-78.	58	222	182	32	494	79	4	519	108
1978-79.	59	237	182	31	509	49	4	517	115

Főhivatású pedagógusok létszáma iskolai végzettség és beosztás szerint, korcsoportonkénti

megoszlásban

1978/79-es tanévben

Sorszám	Iskolai végzettség	Beosztás megnevezése										Összesből /11-ből/				Össz- ból 11- ből nők
		Vezető	tanár					Könyv- táros	Szakokta- tó	nevelő	Összes /1+7+ 8+9+10/	-11- és fiatalabb		20 éves és idősebb		
			term.füg. tud.o.közis- tárgyat oktató	egy.szaktest- ism nev.	Kultúr- nevelő	Összes. 2-6-ig	30-39 éves					40-49 éves				
01	Középiszkolai tanári	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
02	Alt.isk.tanári	33	41	43	33	4	--	121	--	3	9	166	37	63	66	86
03	Ffkü int.tanítói ovónői	9	24	9	20	20	1	74	3	14	18	118	24	44	50	51
04	Középiszk.szerez."	2	--	--	--	--	--	--	--	--	--	2	--	--	2	--
05	Műszaki oktatói	--	--	--	2	--	--	2	--	--	--	2	--	--	2	1
06	Ped.képes.össz/01-05-ig/	4	--	--	4	--	--	4	--	25	--	33	4	22	7	9
07	Ebből Egyetemet végzettek	48	65	52	59	24	1	201	3	42	27	321	65	129	127	117
08	05-ből Főisk.Fels.Tech.n.végz.	30	41	43	18	4	--	106	--	1	9	146	33	55	58	81
09	x Ffokú végz.nem szerz.	14	24	9	35	20	1	89	3	16	18	140	28	52	60	56
10	Pedagóg.képesít.nem rendelk	4	--	--	6	--	--	6	--	25	--	35	4	22	9	10
11	Ebből egyetemet végzett	11	--	--	32	--	--	32	1	140	4	188	44	65	79	39
12	Főisk.Fsóf.tech.n.végz.	1	--	--	4	--	--	4	--	1	1	7	1	4	2	1
13	10- Gimn.végz./nem szakm/	2	--	--	15	--	--	15	1	9	--	27	11	10	6	7
14	061 xx Szakkö.tech.n.v.nem"	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
15	Középiszk.végz.szakmunk	4	--	--	9	--	--	9	--	6	1	20	1	5	14	5
16	"nem" szakmunk.	4	--	--	3	--	--	3	--	102	2	111	26	42	43	19
17	Összesen /07-16/	--	--	--	1	--	--	1	--	22	--	23	5	4	14	4
18	Ped.k. Pedagógiai tanf.végz.	59	65	52	91	24	1	233	4	182	31	509	109	194	266	166
19	nem k Szakoktatói " végzett	3	--	--	11	--	--	11	--	90	--	104	5	40	59	15
20	közül Egyet.tanári szak,	1	--	--	--	--	--	--	--	5	--	6	1	3	2	2
21	/10- Tanárképz.főisk.	2	--	--	6	--	--	6	--	11	--	19	1	10	8	2
22	Egy.Fels.okt.int.	--	--	--	--	--	--	--	--	1	2	3	1	2	--	--
		2	--	--	3	--	--	3		15	--	20	6	10	4	6

3.sz. táblázat

B e i s k o l á z á s i a r á n y o k

Iskolatípus	1975/76. létszám	%	1976/77 létszám	%	1977/78. létszám	%	1978/79. létszám	%	1979/80. /tervezett/ létszám	%
Gimnázium	991	17,5	926	17,2	851	16,9	888	16,4	870	15,6
Szakközépiskola	1892	33,4	1830	33,9	1576	31,2	1415	26,2	1260	22,5
Szakmunkásképzési célú szakközépiskola	--	--	--	--	--	--	342	6,3	610	10,9
Szakmunkásképző	2587	45,7	2499	46,3	2495	49,4	2608	48,2	2700	48,3
Szakiszkola										
/Gyors-gépiró	195	3,4	142	2,6	128	2,5	154	2,9	150	2,7
isk.egészségügyi/										
Összesen:	5665	100,0	5397	100,0	5050	100,0	5407	100,0	5590	100,0

Szakk munkástanulók lemorzsolódása

Tanév	Beteg- ség	Fegyel mi ok	Családi ok	Bejárás i nehézsé- gek	Szakmától baló eli- degenedés	Gyenge tan.ered- mény	Egyéb ok	Összes lemor- zsolód- ott	Lemorzsolódás aránya %.	
									megyei	ország
m i a t t l e m o r z s o l ó d o t t										
1972-73	30	24	110	25	111	116	72	488	5,8	5,7
1973-74	33	32	113	6	109	155	76	524	6,6	6,4
1974-75	34	12	122	7	87	183	90	535	7,3	7,4
1975-76	26	33	154	5	86	102	93	469	6,7	7,3
1976-77	21	33	147	8	88	112	61	470	7,1	7,2
1977-78	38	37	133	13	107	128	75	531	8,1	7,3

5.sz. táblázat

Kimutatás a vállalati igényekről, tervekről, felvettek létszámáról

Szakma- csoport	1975/76			1976/77.tanév			1977/78.tanév			1978/79.tanév			1979/80.tanév		
	Váll. igény	Terv	Fel- vett	Váll. ig.	Terv	Fel- vett	Váll. ig.	Terv	Fel- vett	Váll. ig.	Terv	Fel- vett	Váll. ig.	Terv	Fel- vett 79.V. 31-ig
Bányászat	--	10	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Kohászat	123	41	51	195	65	50	175	58	50	117	57	52	141	60	45
Motoroszerelő	256	113	117	237	89	93	200	70	73	203	64	76	216	76	66
Csőhál. és ber.szerelő	218	103	109	174	86	102	226	90	88	174	84	101	194	87	81
Gépi forgá- csoló	247	112	91	238	105	91	229	96	71	248	80	88	229	109	66
Ép.gépszer.	15	13	--	--	--	--	--	--	--	19	10	18	20	12	13
Lakatos és szerzőmősz.	595	139	157	571	165	187	421	216	200	476	197	208	450	230	152
Mezőg.gépszer	76	30	75	94	80	36	86	40	60	111	50	33	150	28	30
Szerk. és ka- rosszár.lakat	261	88	77	351	98	83	191	99	58	197	69	68	246	82	66
Egyéb vas és fémipar	27	1	1	8	--	1	5	--	1	4	2	1	36	--	21
Vill.gép és energiaipar.	256	97	119	292	112	110	253	108	118	314	112	125	259	133	115
Műszeripar	287	150	140	242	138	146	205	166	147	248	148	142	224	151	122

Ép.anyag-kerá- mia és üv.ipar.	64	38	45	52	27	37	42	13	16	29	22	28	52	20	27
Vegyipar	78	6	34	40	5	--	29	--	--	--	--	1	10	--	--
Faipar	151	80	77	130	53	66	124	90	72	153	66	62	167	70	69
Papíripár	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Nyomdaipar	50	12	9	48	29	28	50	33	31	46	27	26	45	34	28
Textilipar	462	226	329	447	270	239	416	203	214	380	174	187	312	192	196
Bőr-szőrmeipar	113	97	44	106	49	45	167	60	49	171	73	50	173	76	79
Ruházati ipar	142	128	133	151	97	149	169	93	113	209	105	113	229	111	123
Vegyes és szolg.ipar	128	90	112	106	68	102	112	56	107	150	73	112	213	87	76
Építőipar	586	277	183	551	209	215	608	324	265	560	264	271	523	290	213
Növ.termeszt.	273	165	138	229	160	128	210	150	144	236	129	132	341	155	125
Vadász-vadte- nyésztő	52	35	38	--	20	38	--	28	28	--	28	36	40	30	36
Élelm.ipar	130	105	124	120	110	128	130	141	141	227	157	163	180	150	95
Kereskedelem	672	235	269	740	288	317	802	304	326	564	354	354	668	352	365
Vendéglátás	271	129	115	289	127	108	312	122	122	272	155	161	300	165	171
Összesen:	5533	2520	2587	5411	2450	2499	5162	2560	2495	5108	2500	2608	5418	2700	2380
Kielégítési %.	46,7		46,1		48,3		51,0		43,9						

S z a k m u n k á s t a n u l ó k l é t s z á m a d a t a i

Tanév	I. évfolyam			II. évfolyam			III. évfolyam			I-II-III. össz.	Össz-ből. leány	
	8 által. előképzettségu	Közép.	Összes	8 által. előképzetts.	Közép.	Összes	8 által. előképzetts.	Közép	Összes		fő	%.
1972-73	2763	220	2983	2662	160	2822	2621	--	2621	8426	2867	34,0
1973-74	2654	231	2885	2472	195	2667	2339	--	2339	7891	2721	34,5
1974-75	2461	184	2645	2392	193	2585	2136	--	2136	7366	2598	35,3
1975-76	2442	145	2587	2212	166	2378	2001	--	2001	6966	2509	36,0
1976-77	2373	126	2499	2170	116	2286	1860	--	1860	6645	2375	35,7
1977-78	2378	117	2495	2168	110	2278	1782	--	1782	6555	2272	34,7
1978-79	2520	88	2608	2096	102	2198	1827	--	1827	6633	2301	34,7

7.sz. melléklet

Szakmunkástanulók átlagos tanulmányi eredménye /középiskolát nem végzettek /

Tanév	Kitűnő-jeltes			Jó			Közepes			Elégséges			Elégtelen			Nem osz- tályozh.			Öss- szes
	fő	%m.	%o.	fő	%m.	%o.	fő	%m.	%o.	fő	%m.	%o.	fő	%m.	%o.	fő	%m.	%o.	
1972-73	208	2,8	1,8	2019	27,0	21,7	4085	54,7	54,4	839	11,2	14,5	315	4,3	7,6	--	--	--	7466
1973-74	183	2,6	1,6	1857	26,6	22,1	3648	52,3	54,5	855	12,3	14,0	428	6,2	7,8	--	--	--	6971
1974-75	128	1,9	1,5	1679	25,2	21,0	3656	54,9	54,4	805	12,1	14,7	384	5,8	8,1	12	0,1	--	6664
1975-76	153	2,4	1,6	1630	25,8	21,3	3439	54,3	54,9	812	12,8	15,0	283	4,6	7,2	10	0,1	--	6327
1976-77	156	2,5	1,6	1619	26,3	22,0	3347	54,4	54,7	781	12,7	14,8	247	4,0	6,9	5	0,1	--	6155
1977-78	137	2,3	1,5	1558	26,0	20,8	3259	54,3	55,0	766	12,8	15,1	272	4,5	7,6	9	0,1	--	6001
1978-79	140	2,3	--	1529	25,6	--	3181	53,2	--	773	12,9	--	339	5,8	--	13	0,2	--	5975

8.sz. melléklet

Szakmunkásvizsgáttettek száma

Év	Szakmunkás tanulók	Felnevelt dolgozók	Összesen
	s z á m a	f ő	
1971.	3100	360	3460
1972.	3033	665	3698
1973.	2844	861	3705
1974.	2636	1170	3806
1975.	2446	1442	3888
1976.	2314	1611	3925
1977.	2199	1377	3576
1978.	2022	1205	3227

Kérjük, hogy őszinte válaszaival
segítse elő a felmérés sikerét.
Fáradozását köszönjük.

Sorszám

K é r d ő i v

/Arra kérjük, hogy az egyes kérdéseknél az Ön által meg-
felelőnek ítélt válasz előtt álló számjegyet karikázza be!/

A kérdőívet kitöltő személy adatai:

1./ Neme: 1. férfi
2. nő

☐

2./ Életkora: 1. 18-20
2. 21-25
3. 26-30
4. 31-35

☐

3. Foglalkozása: 1. művezető
2. szakmunkás
3. betanított munkás

☐

4./ Iskolai végzetts: 1./ 8 ált. alatt
2./ 8 ált./vagy 4 polgári/
3./ szakmunkásképző
4./ középiskola
5./ főiskola, vagy egyetem

☐

5./ Családi állapota: 1./ nőtlen, hajadon
2./ nős, férjezett
3./ özvegy, elvált
4./ külön él

☐

Állandó lakhelye: 1. város
2. nagyközség
3. község
4. egyéb település /tanya/

☐

A család 1 főre jutó havi jövedelme /Ft/

1. 800 alatt	4. 1201-1400	7. 1801-2000
2. 801-1000	5. 1401-1600	8. 2001-2200
3. 1001-1200	6. 1601-1800	9. 2200 felett

Eltartott gyermekeinek száma:

- NINCS 1 3 5 7
2 4 6 és több

Van-e a család tulajdonában?

1. rádió	3. lemezjátszó	5. kisebb könyvgyűjtemény
2. TV	4. magnetofon	6. szükséges szakmai könyvek

- 1 2 3 4 5 6

Jelenleg tanul-e?

1. Jelenleg nem tanulok, és nem is akarok továbbtanulni.
2. Jelenleg nem tanulok, de tovább akarok tanulni.
3. Jelenleg tanulok, azt szeretném befejezni.
4. Jelenleg tanulok, és azonnal tovább szeretnék tanulni.

Mi ösztönözte a tanulásra?

1. Pótolni kívánta-e eddigi tudásának hiányosságait.
2. Fejlődéshez akart alkalmazkodni.
3. Mások példája alapján határozta el.
4. Meggyőzték a továbbtanulás szükségességéről.
5. Felettesei beiskolázták megkérdezése nélkül.
6. Nem akart munkatársaitól elmaradni.
7. Család ösztönözte a tanulásra.
8. Csak a tanulás biztosította munkahelyi előmenetelét.
9. Magasabb jövedelem elérése.
10. Munkakör betöltésének feltétele a továbbtanulás.
11. Kedve kelt hozzá, szeret tanulni.

Ha nem kívánt tovább tanulni miért?

1. Családi okok miatt.
2. A szabadidő rovására megy.
3. Rossz a műszakbeosztás, nincs munkaidő kedvezmény.
4. Nem szeretem a szervezett oktatási formákat.
5. Nincs több ismeretre szükségem.

6. Nincs akaraterőm tanulni.
7. Nincs az érdeklődésemnek leginkább megfelelő képzési forma.
8. Egyéni tanulással /olvasással/ képezem magam.
9. A TV nézés, rádiózás, ujságok bőven tájékoztatnak ☐
nincs szükségem másra.
10. Betegségem gátol a továbbtanulásban.

Milyen iskolatípusban, tanfolyamon tanul jelenleg?

1. A dolgozók általános iskolájában.
2. A dolgozók gimnáziumában, szakközépiskolában.
3. Szakmunkásképző tanfolyamon.
4. Betanító tanfolyamon.
5. Továbbképző tanfolyamon.
6. Egyéb nem fizikai /pl. Technikusi minősítő/ tanfolyamon.
7. Felsőoktatásban.
8. Politikai oktatásban. ☐

Ha továbbképző tanfolyamon akar tanulni, akkor a tanf. jellege.

1. felújító, korszerűsítő.
2. ismerethővitő
3. specializáló ☐
4. mester-szakmunkás
5. munkáscsoportok irányítására felkészítő

Részt vett-e 1977-79-ben politikai továbbképzésben?

1. Nem vett részt
2. Szakszervezeti oktatásban
3. KISZ oktatásban ☐
4. Marxista- Esti középiskolai oktatásban
5. Marxista Esti Egyetemen.

A következőkben felsorolunk néhány szabadidő tevékenységet.
Elegendő, ha a tevékenység előtt álló számot beírja az egymást
követő üres négyszögekbe.

A tevékenységek:

1. Barkácsolás, más hobbi	3. rádiózás
2. Kertészkedés	4. TV. nézés

5. ujságotolvasás	17. vendégeskedés
6. mozilátogatás	18. társadalmi tevékenység
7. színházlátogatás	19. klubbok látogatása
8. kiállítások látogatása	20. szórakozóhelyek látogatása
9. szórakozás-tánc	21. aktív sportolás
10. kártyázás	22. önképzés
11. sakkozás	23. szakkörök látogatása
12. sportolás	24. művészeti tevékenység
13. gyerekek nevelése	25. hangverseny látogatás
14. kézimunkázás	26. lemez, magnó hallgatása
15. séta, kirándulás	27. aktív zenélés
16. sportrendezvények látogatása	28. nyelvtanulás

Kérjük jelölje meg azt a három tevékenységet, amelyik a legjellemzőbb az Ön életére.

A. 1. 2. 3.

Jelölje meg azt a három tevékenységi formát, melyet igazán hasznosnak tart.

B. 1. 2. 3.

Melyik a legkedvesebb szórakozása a felsoroltak közül?

1. olvasás
2. zenehallgatás /lemezről, magnóról, rádió/
3. képtárlátogatás
4. hangverseny
5. múzeumlátogatás
6. helytörténeti gyűjtemények megnézése

Mit tart fontosnak a művészi alkotásokban?

1. gyönyörködtesse az embereket, szerezzen örömet.
2. bővitse mások tudását
3. keltsen érdeklődést az alkotások iránt is
4. arra készítessen, hogy máskor is megtekintsen hasonlókat
5. érthető legyen az ember számára.

6. neveljen a modern alkotások megértésére
7. fejezze ki korunk jellegzetességeit.
8. keltsen csodálatot mások művészi képessége iránt

Mit vár el önmagától amikor tanul?

1. fejlessze a gondolkodását
2. bővitse a tudását
3. műveltségét fokozza, emelje
4. kedvezőbb anyagi juttatásban részesüljön
5. eleget tegyen felettesei, munkatársai kívánságá-
nak.
6. örömet szerezzen magának
7. a fokozódó emberi követelményeknek megfeleljen
8. ne maradjon le másoktól.

Melyik műveltséget értékeli a legtöbbre?

1. a gyakorlati feladatmegoldó műveltséget
2. a technikai-műszaki műveltséget
3. a humán műveltséget /irodalmi,nyelvi stb/
4. az általános műveltséget

Miért fokozódik egyre határozottabban a felnőttek iskolai és iskolán kívüli művelése, képzése?

1. növekszik az emberek művelődési igénye.
2. az iskola nem kellő színvonalon képesíti elő az embereket
3. a társadalom fejlődése igényli, hogy tovább képezzük magunkat.
4. a szerzett tudás elavul, szükség van a korszerűsítésére.

Miért került napjainkban előtérbe a tanulási képesség fejlesztése?

1. alkalmazkodni kell a felgyorsult fejlődéshez
2. a gazdasági fejlődés fenntartásának egyik alapja a tanulási képesség fejlesztése, kihasználása.
3. a tanulékonyság az ember legfontosabb tulajdonsága és ezt fejleszteni kell, hogy boldoguljon az életben.

4. a tanulékonyság az alapja az ember személyes fejlődésének, s így válik egyre hasznosabbá a társadalom számára.

☐

Mi a művelődés legfontosabb feltétele?

1. a jobb gazdaságirányítás, anyagi feltételek biztosítása.
2. magasabb és színvonalasabb iskolai oktatás
3. a jól megválogatott képzési anyag biztosítása
4. az elsajátított ismeretek gazdasági hatékonyságának feltételezése a vezetés részéről
5. az egyéni elképzelések igazítása a társadalom érdekeihez
6. a művelődési igény felkeltése az emberekben
7. az egyén akarjon is művelődni, ne érezze azt kényszernek.

☐

Véleménye szerint mi a művelődés egyéni célja?

1. a kultúra megismerése
2. az eszmék a társadalmi értékek átvétele
3. az életre való felkészülés
4. sokoldalú egyéni tudás biztosítása
5. az intelligencia fokozása

☐

Mi jellemző Önre leginkább?

1. alapos szakmai tudás
2. állandó szakmai önképzés
3. általános politikai érdeklődés
4. új és korszerű iránti érdeklődés
5. belpolitikai érdeklődés
6. külpolitikai érdeklődés
7. technikai érdeklődés
8. szép iránti érdeklődés
9. mások problémái iránti érdeklődés
10. művészetek iránti érdeklődés
11. sport iránti érdeklődés
12. aktív sportolás iránti érdeklődés

13. vállalati események iránti érdeklődés

14. tömegszervezeti munka iránti érdeklődés

☐

Tagja a könyvtárnak?

1. igen, a vállalati könyvtárnak.

2. igen, más könyvtárnak,

3. nem

☐

Milyen feladatot lát el jelenlegi beosztásában munkahelyén?

1. komoly szakmai ismeretet igénylő, önálló, felelősségteljes feladatot

2. viszonylag kevés szaktudást igénylő, de önálló feladatot

3. szakmai ismereteket igénylő részfeladatot

4. szakmai ismeretet alig igénylő részfeladatot

☐

Milyen mértékben van szüksége a tanulmányai alatt szerzett szakmai tudásra a munkavégzés során?

1. mindenre szükség van amit tanultunk.

2. csak részben van szükség arra amit tanultunk

3. alig vagy egyáltalán nincs szükség arra, amit tanultunk.

☐

Akadnak-e munkavégzésében problémái?

1. nem ismerem a szakmai fogásokat

2. olyan feladatot végzek, amilyennel nem találkoztam az oktatás során

3. olyan géppel, szerszámmal dolgozom melyet nehezen ismerek ki.

4. túl magas a követelmény velem szemben.

5. elméleti ismereteim hiányosak

6. egyéb problémáim /munkatársi/ adódnak.

☐

Jelenleg olyan munkát végez-e amelyre felkészítették?

1. teljes mértékben

2. részben

3. egyáltalán nem

☐

Szereti-e jelenlegi szakmáját, munkáját?

1. igen szeretem
2. csak részben szeretem
3. nem szeretem

☐

Jól érzi-e magát munkatársai között?

1. igen, nagyon jól érzem magam.
2. Csak részben érzem jól magam
3. nem érzem jól magam

☐

Hogyan foglalkozik Önnel a brigád?

1. nem vagyok brigádtag
2. nem foglalkoznak velem igen-nem
3. bevonnak a közös szórakozásba igen-nem
4. közösen serkentjük egymást a művel. igen-nem
5. megismert.velem a brigád célkitűz. igen-nem
6. munkámban rendszeresen segítenek igen-nem
7. szakmai fogásokat megism.velem igen-nem

☐☐☐☐☐

Miért tartja szükségesnek a szakmai továbbképzést

1. a szakma más területeit is meg kell ismerni. igen-nem
2. fel kell készülni a modernebb gépek fogad. igen-nem
3. szakmai újítások alkotására ad lehetőséget igen-nem
4. biztosítja a jelenlegi gépekhez, technológiához való helyes alkalmazkodást igen-nem
5. elégedetlenné tegyen a jelenlegi technológiával, gépekkel, szerszámokkal szemben igen-nem

☐☐☐☐☐

Milyen szakköri tevékenységben, munkában vesz részt

1. művészeti
2. technikai, modellező
3. gyűjtő, hobby
4. irodalmi
5. egyéb

☐☐☐

Iskolai tanulmányának, tanfolyamokon való részvé-
telének egyéb oktatási formákban való művelődésé-
nek hasznosságát tapasztalja-e?

1. Anyagiakban feltétlenül /keresetben/	igen-nem
2. Világban végbemenő események pontosabb értelmezésében	igen-nem
3. Önmagam értékeinek növekedésében	igen-nem
4. Munkatársaim azóta többre értékelnek	igen-nem
5. Társadalmunk fejlődésének megértésében	igen-nem
6. Munkaköri előrelépésben	igen-nem
7. Társadalmi aktivitásom növekedésében	igen-nem
8. Továbbtanulásra serkentett	igen-nem

☐
☐
☐
☐
☐
☐
☐
☐

oooooooooooo

VII. I r o d a l o m

- 1./ Kozák Gyula: Család-iskola-továbbtanulás
FPK 1980. Budapest, 49. lap
- 2./ Hegedüs András-Márkus Mária: Ember-munka-közösség
Közgazdasági és Jogi Könyvk., Bp., 1966. 81. lap
- 3./ Az állami oktatás helyzete és fejlesztésének feladatai
Tankönyvkiadó Budapest, 1973. 55.lap
- 4./ Az állami oktatás ... i. m. 55. lap
- 5./ Kozák Gyula: i. m. 49. lap
- 6./ Dr. Ágoston György: A pedagógia alapfogalmai és a ne-
velési célrendszer
Akadémiai Könyvkiadó Budapest, 1976. 7.lap
- 7./ Dr. Ágoston Gy: i. m. 7. lap
- 8./ Dr. Ágoston Gy: i. m. 11.lap
- 9./ Dr. Ágoston Gy: i. m. 21.lap
- 10./ Dr. Ágoston Gy: i. m. 21.lap
- 11./ Dr. Ágoston Gy: i. m. 21.lap
- 12./ Dr. Ágoston Gy: i. m. 22.lap
- 13./ Dr. Ágoston Gy: i. m. 34-35.lap
- 14./ A Langevin-Wallon-tervezet. Fordította, az Előszót és a
Magyarázó jegyzetek helyett c. részt írta Ágoston György
Tankönyvkiadó Budapest, 1966. 19. lap
- 15./ Dr. Ágoston Gy: i. m. 36. lap
- 16./ Dr. Ágoston Gy: i. m. 140-141. lap
- 17./ Az általános iskola nevelési és oktatási terve
Tankönyvkiadó Budapest, 1977.
- 18./ A gimnáziumi nevelés és oktatás terve
Tankönyvkiadó Budapest, 1978.

- 19./ Szakasits D. György: Magyarország és a tudományos-tech-
nikai forradalom
Kossuth Könyvkiadó Budapest, 1973.
- 20./ Enyedi György: Falvaink sorsa
Magvető Kiadó Budapest 1980. 39. lap
- 21./ Marx: A Politikai Gazdaságtan bírálatának alapvonalai
Marx-Engels Művei 46/II.kötet 167-169. lap
- 22./ Szántó Miklós: Gondolatok a szocialista életmódról
Szociológia 1978/3. 350 lap
- 23./ Szántó M. i. m. 350. old.
- 24./ Szántó M. i. m. 356. old.
- 25./ Közoktatás- és közművelődéspolitikai /Dokumentum- és
szöveggyűjtemény/
Válogatta és szerkesztette: Dr. Koncz János és Dr.Szabó
G. Mária, Szeged, 1978. 29. oldal.
- 26./ Adatok az állami oktatás helyzetéről és továbbfejleszté-
sének feladatairól hozott 1972. évi párthatározat telje-
sítéséről. Budapest, 1979. KSH. 13. oldal.
- 27./ Kamarás István: Adalékok a munkások és a népművelők mű-
veltségképéről.
Kultúra és Közösség 1974/3. 49-57 oldal.
- 28./ Kozák Gy. i. m. 76. old.
- 29./ Kozák Gy. i. m. 76. old.
- 30./ R.H. Dave: Permanens nevelés és iskola
Szerk.: Dr. Ágoston György, Budapest, 1974. 19-20.old.
- 31./ Marx és Engels Művei 3. kötet 63. old.
- 32./ Dr. Ágoston Gy.: A pedagógia alapfogalmai..... 69. old.
- 33./ Dr. Ágoston Gy.: A pedagógia alapfogalmai..... 71. old.

- 34./ Hegedüs A.-Márkus M. i. m. 71. old.
- 35./ Permanens nevelés /A pedagógia időszerű kérdései külföldön/ Tankönyvkiadó Budapest, 1975. 8-9. old.
- 36./ Völgyesy Pál: A pályaválasztási döntés előkészítése Tankönyvkiadó Budapest, 1976. 9-10. old.
- 37./ Csákó Mihály-Liskó Ilona: A szakmunkástanulók pályaválasztásának szociológiájához Szociológia 1978/2. 175-176. old.
- 38./ Gazsó Ferenc-Csákó Mihály-Hagás Gáborné: A szakmunkásképzés néhány társadalmi összefüggése Társadalomtudományi Intézet, Budapest 1975.
- 39./ Börcsök László: A szakmunkásképzés helyzete Csongrád megyében az 1973-1979-es időszakban. Szakdolgozat, 1979.